

Kvinne- FORSKNING

Barn og kjønn

Kvinneforskning utgis av KILDEN Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge

KVINNEFORSKNING

utgis av **KILDEN**

Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge
Årgang 27, 2003

Redaksjonen:

KILDEN

Ansvarlig redaktør: Haldis Haukanes (permisjon)

Ansvarlig redaktør for dette nummeret: Gry Heggli

Redaksjonssekretær: Toril Enger

Omslag: Bjørn Roggenbihl

Sats: Fritt og vilt AS

Trykk: Rasmussen AS

ISSN: 0806-6256

Utkommer med 4 nummer per år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner og tidligere publisert materiale.

Løssalg: kr 125,-

Abonnement 2003: kr 400,-

Bankkonto: 1602.48.39625

Redaksjonens adresse:

KILDEN

Grensens 5

0159 Oslo

Web: kilden.forskningsradet.no

E-post: post@kilden.forskningsradet.no

Tlf 22 24 09 35

I KILDEN:

Nina Kristiansen, leder

Tlf. 22 24 09 31

Toril Enger

Tlf. 22 24 09 34

Beret Bråten

Tlf. 22 24 09 32

Forsiden: Nordnesveien, Bergen. (Foto: O. Schumann Olsen, Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.)

Kjære leser!

Et av de strukturelle kjennetegnene ved det samfunnet barn blir født inn i, er at de plasseres i en av to binære kjønnskategorier. Med andre ord: de er enten jente eller gutt. Dette åpenbare og grunnleggende faktum har kun fått begrenset betydning for barneforskningen, som har hatt nok med å ta høyde for alder som strukturende kategori. Alder er det avgjørende kriterium for definisjonen av barnet. Kategorien barn får betydning i forhold til kategorien voksen, slik ung står i forhold til gammel. Forskjellene er ikke likeverdige, voksen er normen og barnet er underveis. På samme måte har det i et kjønnsystem vært mannen som danner det utgangspunktet som kvinnen måles opp mot. Alder og kjønn har det felles at de er hierarkisk strukturert. Dette nummeret av *Kvinneforskning* har som målsetting å føre sammen disse to tematikkene. En foregangskvinne på dette feltet er sosiologen Barrie Thorne. Nummeret innledes med et intervju med henne, der hun får mulighet til å reflektere rundt kjønnsforskningens forhold til barn og barndom, og der hun presenterer noen tanker fra det seneste forskningsprosjektet sitt.

Nyere barneforskning forstår barndommen som en relasjonell kategori. Barn inngår i relasjoner, og former sin kjønns- og aldersidentitet i samspill med yngre barn, jevnaldrende, større barn og voksne – alle disse kategoriene som utgjør barnets sosiale kontekst. Hvordan spiller alders- og kjønns-hierarkier sammen? Hva skjer i krysspunktet mellom alder, kjønn og etnisitet? Hvilken identitet går av med seieren i hvilke situasjoner? Dette er spørsmål som Bjørg Kjær diskuterer i sin studie. Kjær arena er et dansk fritidshjem der kvinner og menn og gutter og jenter i alderen 6–10 år er sammen, og hun er opptatt av situasjoner på fritidshjemmet der barn både iscenesetter seg selv og blir fortolket av andre. Også

en annen bidragsyter stiller seg lignende spørsmål. Mona-Iren Hauge presenterer unge jenters selvforståelse i overgangen mellom barn og ungdom, og deres refleksjoner omkring egen og jevnaldrendes alder, kjønn og etnisitet er gjenstand for analyse.

Fortellingene om kjønn som jenter og gutter møter i samfunnet, er på mange punkter vesensforskjellige. Men de er ikke kun forskjellige ut fra dikotomien feminitet versus maskulinitet, de er også forskjellige ut fra hvilken posisjon de fortelles fra. Hva forteller disse uttrykkene om forhandlinger og makt, kjønnsstereotyper og dominans? Dette spørsmålet er Sidsel Natlands utgangspunkt for analysen av dagspressens fortellinger om fenomenet jentevold. Den offentlige diskursen om jenter som utøver vold viser at dette tolkes som et avvik som bekrefter og opprettholder ideen om at vold er normal, mannlig heteroseksualitet.

Barndommen konstituerer også voksendommens ulike roller. Mor, far, bestemor og bestefar er alle kjønnede voksenposisjoner. Et overordnet spørsmål kan være hvordan barnet er med på å gi mening til voksnes liv. Både konvensjonelle familieliv med kjernefamilie og besteforeldre, og andre samlivsformer som de nye familieformer med enslige mødre og fedre og den homoseksuelle familie, vil være interessante å perspektivere i forhold til barnets posisjon og betydning. Et par bidrag til dette nye forskningsfeltet presenteres i dette temanummeret. Tor Folgerø tar oss med inn i homoseksuelle foreldres fortellinger om hvordan det er å være avvikende familier. Hvilke forståelser av familieliv aktualiserer barnet med sin tilstedeværelse? Folgerø diskuterer hvordan disse familiene er grunnleggende tvetydige, ved å både utfordre og tilpasse seg tradisjonelle normer for slektskap og familieliv. Ann Vølstad presenterer en studie av stemødres forhold til sine stebarn. Hun har som

utgangspunkt at det finnes lite kunnskap om hvordan stebarn og stemødrene deres påvirker hverandres liv. Barnets ønsker og behov, følelser og maktposisjon utgjør stemorens utfordringer. Stemødre skal skape seg en identitet og en relasjon til stebarnet i et felt som er kulturelt sett «diffust», der forbildene er få og mulighetene dermed mange.

Fokus i kjønnsforskningen har forskjøvet seg fra kvinne som empirisk kategori til kjønn som analytisk begrep. En tilsvarende bevegelse kan vi se i barneforskningen. Fra å studere barnet som en universell menneskelig størrelse har en blitt opptatt av alders- og generasjonsproblematikk. Randi Dyblie Nilsen diskute-

rer hvorvidt og hvordan barne-/barndomsforskning og kvinne-/kjønnsforskning har influert hverandre og reflekterer rundt hva de ulike, men beslektede forskningsfeltene kan gi hverandre.

Denne utgaven av *Kvinneforskning* har egen fotograf, bergenser Olai Schumann Olsen (1884–1975). Hans negativsamling kom til universitetsbiblioteket i Bergen i 1975. Schumann Olsen var arkitekt av yrke, og denne bakgrunnen vises tydelig i bildene hans. Han legger særlig vekt på de gamle sentrale boligstrøkene med trehusbebyggelsen og folkelivet i smauene.

God lesning!

Gry Heggli

Innhold

Hvor er barna i kvinne- og kjønnsforskningen? Barrie Thorne intervjuet av Gry Heggli	5
<i>Bjørge Kjær</i> : Børns køn, alder og etnicitet. Bermudatrekant eller spændstig triade?	13
<i>Mona-Iren Hauge</i> : Jenter i virvelvind. Konstruksjoner av kjønn, alder og etnisitet blant jenter i 12–14-årsalderen	32
<i>Sidsel Natland</i> : «Jentevold»: Overskridelser av normer for kjønn og alder?	44
<i>Tor Folgerø</i> : «Skeive» barnefamilier? Foreldreskap mellom normer og overskridingar	61
<i>Ann Vølstad</i> : Maktkamp og hengivenhet. Stemødre mellom nærhet og distanse	79
<i>Randi Dyblie Nilsen</i> : Barn og kvinner, barndom og kjønn. En barneforskners blikk på to forskningsfelt	94

KOMMENTAR

Om fagforskjeller, politikk og generasjoner i kvinne- og kjønnsforskningens historie. Ved Ida Blom	116
---	-----

BOKOMTALER

Anne Scott Sørensen (red.): <i>Pi'r, Pink og Power</i> . En antologi om aktuell pigekultur. Omtale ved Sidsel Natland	122
--	-----

Hvor er barna i kvinne- og kjønnsforskningen?

Barrie Thorne intervjuet av Gry Heggli

Våren 2003 var sosiologen Barrie Thorne gjesteforsker i en måneds tid ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning (SKK) ved Universitetet i Oslo. I denne perioden deltok hun i dagliglivet ved SKK samtidig som hun arbeidet med sitt nåværende forskningsprosjekt, en etnografisk studie av oppvekst i et område av Oakland, California som kjennetegnes av etnisk og økonomisk mangfold. Hun avsluttet sitt norgesopphold som innleder på konferansen «Constructions of motherhood and fatherhood. Comparing Scandinavia and the US», i regi av SKK.

I løpet av oppholdet besøkte hun Universitetet i Bergen, der hun blant annet foreleste for kjønns- og barneforskere. Hun tok seg også tid til et intervju, der barn, alder og kjønn var tema. Barrie Thorne er professor i sosiologi ved University of California, Berkeley, der hun også besitter en professorstilling ved Institutt for kvinnestudier. Hun er dessuten medredaktør for tidsskriftet *Childhood*.

Barn og feministstudier

– Du holdt en forelesning ved Universitetet i Bergen i mai 2003, under tittelen: «Hvor er barna i kvinneforskningen?» Jeg vil gjerne at du skal si litt mer om det. Hvorfor bør barna inkluderes i kvinne- og kjønnsforskningen?

– På slutten av 60-tallet var det mange feministiske forskere som begynte å stille spørsmålet: «Hvor er kvinnene?» Dette la grunnlaget for et nytt, kritisk perspektiv innen mange fagområder. De påfølgende årene førte spørsmålet om «hvilke kvinner?» til at man oppdaget andre eksklusjonsdimensjoner, som for eksempel rase og etnisk bakgrunn, sosial klasse, og seksualitet. Kjønnsteoriene tar imidlertid stadig utgangspunkt i autonome voksne og deres sosiale stilling. Denne skjevheten, som er knyttet til makt- og privilegiestrukturer, har ført til at både barn og eldre mennesker har fått sine erfaringer og handlinger tilslørt. Kjønn er en grunnleggende sosial akse som har innvirkning på ens erfaringer hele livet gjennom, men til tross for dette er sammenhengene

mellom kjønn og alder fremdeles ikke skikkelig utforsket.

Alder som sosial og kulturell kategori

– En av målsetningene med dette nummeret av Kvinneforskning er å se på samspillet mellom alder og kjønn; å se på kjønn og alder som analytiske kategorier. Dette er et emne som jeg vet berører ditt eget arbeid, og som du er opptatt av?

– I USA er det sterke koplinger mellom kjønns- og etnisitetsforskning, som begge utgjør tverrfaglige felt. Ved Universitetet i Berkeley i California har vi for eksempel et senter for kjønns- og etnisitetsforskning der et av seminarene på undervisningsplanen har tittelen «Tangled Strands Workshops». Her samler vi hovedfagstudenter fra ulike fag og lar dem diskutere hvordan de kan konseptualisere kjønn, rase, etnisitet og sosial klasse i oppgaveprosjektene sine. Det siste tiåret er man blitt mer opptatt av seksualitet som akse for sosial struktur og kulturell mening, takket være påvirkning fra såkalt «skeiv» teori. Aldersskiller blir imidlertid sjelden nevnt ved disse seminarene, med mindre emnet er helt bestemt relatert til barn og ungdom, eller til gamle (alder er underteoretisert selv i mye av denne forskningen). Så lenge fokus er rettet mot voksne som er midtveis i livet, vil alder imidlertid forbli en ubemerket kategori, og det er dette vi må gjøre noe med.

«Kjønn, rase, etnisitet, sosial klasse og seksualitet» – dette utgjør et velkjent litani, der kjønn klart er den kategorien som er mest dikotom. Dette har nok også bidratt til at kjønn blir sett på som en naturgitt kategori. Over tid har imidlertid kjønnsforskerne klart å vise at kjønn er en sosial og kulturell konstruksjon med store historiske variasjoner når det gjelder struktur og meningsinnhold. Det burde være forholdsvis mye enklere å legge merke til konstruerte dimensjoner når det

gjelder kategorien alder. For eksempel omfatter dagens vestlige kategori «barn» både småbarn, 5-åringer og 10-åringer – og kan til og med omfatte 17-åringer, i hvert fall i henhold til FNs konvensjon om barnets rettigheter. Det hersker stor uenighet med hensyn til det øvre avskjæringspunktet, og konstruksjoner som har å gjøre med klasse, rase og kjønn har gjerne innvirkning på oppfatningene i så henseende. For eksempel har vi en kampanje i USA som kjemper for at 13-årige lovbrøtere skal behandles som voksne innenfor det strafferettslige systemet – samtlige av de sakene som har fått medieoppmerksomhet, har gjeldt afro-amerikanske gutter fra lavinntektsfamilier. Et annet eksempel forholder seg til den seksuelle lavalder og/eller nedre aldersgrense for å inngå ekteskap. Deborah Tyler (1986) har studert australsk arkivmateriale fra forrige århundreskifte i forbindelse med datidens debatt om hvorvidt den seksuelle lavalderen for jenter burde heves fra 12 til 16 år. Hun oppdaget at lovgiverne, alle fra middelklassebakgrunn, så på fysisk utviklede hvite jenter fra middelklassen som seksuelt uskyldige, mens jevnaldrende hvite jenter fra arbeiderklassen ble ansett for å være seksuelt modne.

Det blir stadig dannet nye alderskategorier. Ta for eksempel «bittenåringene», de som kalles «tweens» på engelsk. Dette er et nytt markedssegment for produkter som er myntet på barn mellom 8 og 13 (de liker Spice Girls og Hansen). En av annonsørene forklarte segmentet slik: «De er 10 år gamle, snart 16.» Det er kort sagt behov for å rette større oppmerksomhet mot alderskategorier og -sammenhenger, de aldersinndelingene man bruker ved ulike institusjoner (f.eks. skoleverket, militæret, musikkindustrien), og alderens diskursive dynamikk. Og sammenhengene mellom kjønn og alder – og andre maktfulle sosiale skiller – bør også belyses i langt større grad.

Innenfor flere fagfelt har man lenge

Rosegrenden, Bergen. (Foto: O. Schumann Olsen, Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.)

satt søkelys på sammenhengene mellom kjønn og alder (eller generasjon). Vi har for eksempel slektskapsteorier, familieteorier og psykoanalytiske teorier, både med og uten feministisk koloritt. Men slektskaps- og familieteoriene har hatt en tendens til å fokusere på *enten* den horisontale aksene (ofte kalt «kjønnsaksen») eller den vertikale aksene (alders- eller generasjonsaksen, som også er kjønnsrelatert), heller enn å utforske de kompliserte sammenhengene som eksisterer mellom disse aksene. Antropologen Claude Lévi-Strauss (1969) utarbeidet for eksempel en «allianseteori» der ekteskap blir sett på som et kvinnebytte (voksne) menn imellom. Kjønnsteoretikeren Gayle Rubin (1975) har senere bearbeidet denne teorien ved å peke på at den utvekslingen som ligger innebygd i ekteskapet er asymmetrisk av natur, idet det hele dreier seg om privilegier som tilgodeser hetero-

seksuelle menn. Hun ber om at vi «gjør slutt på slektskapet». Men i Rubins klassiske artikkel «The Traffic in Women» blir de relasjonene som går på tvers av aldersskillene og generasjonene, nesten ikke nevnt i det hele tatt. I kontrast til dette fokuserer «avstamningsteorien» til Bronislaw Malinowski (1924) på relasjonen mellom mor og barn, eller relasjoner generasjonene imellom, slik at ekteskapet blir sett på som en måte å forsyne denne enheten med en voksen mann på, og dermed gjøre barna legitime. I 1974 gav Michelle Rosaldo denne tankegangen en feministisk vri ved å hevde at kvinners tilknytning til barn har en tendens til å ekskludere dem fra «offentlige» domener, noe som igjen har ført til undertrykkelse av kvinnene. Men på samme måte som Malinowski unnlater Rosaldo i denne artikkelen å vurdere «allianser», eller laterale relasjoner voksne imellom.

Det blir ofte sagt at slektskap er basert på «kjønns- og generasjonsstrukturer». Denne terminologien retter oppmerksomheten mot disse to ulikhetsaksene, men belyser ikke nødvendigvis de kompliserte sammenhengene dem imellom.

– *Hvordan kan vi bli mer aldersbevisste?*

– Til en viss grad ved å la oss anspore av forskning på kjønn og etnisitet. Innen disse feltene går de teoretiske perspektivene på tvers av analysenivåene idet man studerer hvordan kategorier og meningsinnhold (eller diskurser) blir konstruert gjennom en sosial prosess, og idet man ser på disse ulikhetsaksene som makt-tunge dimensjoner av en sosial struktur og av personlige og felles identiteter. Dessuten har alder en tydelig tidsdimensjon: alder forholder seg for eksempel til den prosessen det er å *bli eldre*, noe Hanne Haavind (1987; 2001) har hevdet er en framforhandlet og relasjonell prosess. (Sammenlign *det å bli eldre* med *det å bli gammel* – dette er en diskurs som igangsettes når man har nådd midten av livet. Semantikken er kulturelt talende.) Opplevelsen av å føle seg eldre eller yngre er til en viss grad sosialt strukturert, noe Anne Solberg (1995) observerte i sin studie av 10-åringer som følte seg eldre når de begynte å være hjemme alene etter skoletid. *Sosial alder*, som hun kaller det, er et klart framforhandlet produkt. Jeg liker Haavinds og Solbergs arbeid fordi de begge er oppmerksomme på sosiale forhold, kulturelle sammenhenger og historiske prosesser – og dette er dimensjoner som utviklingsforskerne har hatt en tendens til å overse.

Autonomi og uavhengighet

– *Autonomi- og uavhengighetstemaet er veldig spennende med hensyn til det å bli eldre, og praksisen varierer alt etter etnisk og generasjonsmessig tilhørighet?*

– Jeg tror vi må pakke ut ordene *autonomi* og *uavhengighet*. Dette er én slik

utpakking: Sammen med en kollega har jeg intervjuet foreldre og barn fra innvandrerfamilier som har kommet til Oakland i California fra en mengde ulike steder i Mexico, Jemen, Vietnam, Laos, Hong Kong, Kina og Filippinene (Thorne mfl. 2003; Thorne 2001). Foreldre som har vært vant til å bo på landet – og også enkelte fra forstedsmiljøene i Hong Kong – snakker med vemod om hvor mye større «frihet» barna hadde i sitt eget «hjemland» sammenliknet med i Oakland. I denne sammenhengen bruker de ordet «frihet» for å vise til barnas romlige autonomi. I landsbyene i Jemen eller Mexico befant det seg alltid voksne rundt omkring, slik at det oppstod en trygghetsfølelse, og barna hadde dermed anledning til å gå hvor de ville. I urbane Oakland har barna deres en mye mer begrenset bevegelsesradius, fordi de befinner seg i et fremmed miljø, fordi man ser for seg ulike faremomenter, og fordi det er færre voksne rundt omkring som man kan stole på og som kan holde et øye med tingene. Vi intervjuet også foreldre som hadde vokst opp i USA og som gav uttrykk for bekymring over hvor mye bevegelsesradiusen hadde skrumpet inn for dagens unge i forhold til det som var tilfellet for noen tiår siden.

Det etnografiske forskningsprosjektet vårt i Oakland utforsker hva som skjer når man sammenstiller ulike typer oppdragerpraksis og ulike tanker om hva som er «naturlig», hva gutter og jenter har behov for på ulike alderstrinn. Når er barna (det være seg gutter eller jenter) gamle nok til å gå alene eller sammen med en venn til skolen, og når er man gammel nok til å være alene hjemme? Overbevisning og praksis varierer. En hvit middelklassemor bemerket for eksempel at hun mente en bestemt familie fra Jemen forsømt 6-åringen sin når de lot ham gå alene til og fra skolen. Guttens mor så imidlertid ikke noe problem med å la ham gå alene de par kvartalene mellom hjemmet og skolen; hun oppfattet

dette som et trygt område. I den jemenske storfamilien begynte guttebarna å hjelpe til i familiens alkoholutsalg når de var 7 år gamle. Jentene holdt man imidlertid nøyere oppsyn med – de levde et mer beskyttet liv.

Innvandrerforeldrene beklager at barna deres har mindre romlig frihet i USA enn det de ville hatt i sitt eget hjemland. Men de bekymrer seg over en annen type «frihet» som de forbinder med barnas amerikanisering: helt fra 13-årsalderen begynner de å forlange å få «gjøre som de vil», deriblant å «gå ut» med venner uten voksent tilsyn. Å «gå ut» er ensbetydende med frihet fra voksenkontroll og samvær med jevnaldrende som foreldrene kanskje ikke kjenner spesielt godt. Enkelte foreldre setter også likhetstegn mellom det å «gå ut» og det å eksponeres for faremomenter som sex og stoffmisbruk. Det virker som om denne frykten har sammenheng med det enkelte innvandrere ser på som en av de største farene man utsettes for ved å bo i USA: den amerikanske individualismens tiltrekkingskraft. Denne individualismen vil kunne redusere barnas respekt for sine foreldre og pliktfølelsen overfor familien. Mine medforfattere og jeg har hevdet (Thorne mfl. 2003) at hovedstrømningen i amerikansk kultur setter likhetstegn mellom det å bli eldre og det å gjøre krav på individuell autonomi til å være, gjøre, og kjøpe det man vil. I mange av de landsbysamfunnene som innvanderne kommer fra i land som Vietnam og Mexico, blir det å bli eldre markert på helt motsatt vis, ved at man påtar seg stadig økende ansvar innenfor familiens arbeidssystemer.

Hanne Haavind (2001) retter oppmerksomheten mot kulturelle variasjoner i ulike oppvekstdomener. I en artikkel basert på et forskningsprosjekt ved en multietnisk skole i Norge, beskriver Haavind hvordan barn mellom 12 og 14 beveger seg oppover aldersstigen ved hjelp av berøringsfrie heteroseksuelle ritualer. De

barna som markerer alderstrinnene innenfor dette domenet, er av norsk avstamning. Døtre av innvandrere med muslimsk kulturbakgrunn unngår heteroseksualiserte stiluttrykk og sosiale relasjoner; oppvokstingsprosessen deres markeres gjerne i familiesammenheng heller enn gjennom skolebaserte relasjoner.

I USA har vi i løpet av de tre siste tiårene sett at heteroseksualiserte klesmoter og kjæresteritualer (Thorne 1993) har beveget seg lenger nedover aldersstigen, delvis på grunn av at sterkt kjønnsbetonte moter blir markedsført overfor «bittenåringene». Når gutter og jenter gjør aktivt krav på å vokse opp innenfor det heteroseksuelle domenet (med eller uten berøring), vil enkelte foreldre forsøke å sette grenser, mens andre lar være å gripe inn. På samme måte som de norsk-muslimske foreldrene som Haavind studerte, vil jemenske foreldre i Oakland forby sine barn å ha fast følge og å vokse opp på en måte som er utilslørt seksualisert. Hvis tenåringer viser interesse for romantiske relasjoner, vil familiene deres kunne finne på å sende dem tilbake til Jemen og la dem bo sammen med slektninger der, eller de vil kunne tvinge dem til å inngå arrangerte ekteskap (Thorne mfl. 2003).

Sammenstilling av ulikheter: Forhandling og fordømmelse

– Innen amerikansk kjønnsteori snakkes det mye om krysspunkter (*intersectionalities*). Det er et ganske ullent ord, som viser til den gjensidig konstituerende dynamikken mellom (og her kommer litaniet igjen) kjønn, rase, etnisitet, sosial klasse, og seksualitet. Noen ganger føyer man til uførhet, religion, og/eller nasjonalitet på denne listen over ulikheter som møter hverandre i et slikt krysspunkt. Alle disse sosiale skillene blir etablert, gjenetablert og framforhandlet i en kontinuerlig prosess der hver eneste grenseoppgang i høy grad er betinget av sted og sammenheng. Og disse skillelinjene går

på kryss av hverandre, de er innvevd i hverandre, og har gjensidig innvirkningskraft. I boken min *Gender Play*, fra 1993, valgte jeg å snakke om betoningsdreining (*inflection*) i stedet, for å beskrive denne innbyrdes forbindelsen mellom kompliserte, gjerne motstridende mønstre. R.W. Connell mfl. (1982:182) bruker en god og åpen tilnærmingstype når de skriver at kjønn og sosial klasse kan, avhengig av sammenhengen, «nedtone, oppflamme, forsterke, vri, dempe og forvanske hverandre».

I en etnografisk studie av en gruppe urostiftere ved en amerikansk ungdomsskole beskriver Ann Ferguson (2000) hvordan det oppstod en ond sirkel i forholdet mellom skolepersonalet og «de slemme guttene», en interaktiv sirkel som illustrerer den gjensidige betoningsavbøyningen i dynamikken mellom etnisitet, kjønn, og alder. Lærerne forventet seg spesielt dårlig oppførsel fra disse guttene, som alle kom fra afro-amerikanske lavinntektsfamilier. Av denne grunn ble de holdt under mye bedre oppsyn enn de andre elevene. I denne situasjonen, der de ble utsatt for forskjellsbehandling og negativ kontroll, forsøkte guttene å bevare en viss verdighet ved å begå, fra tid til annen, handlinger som de voksne så på som uttrykk for trass. Denne runddans, fra stempling til konflikt til disiplinering, reproduiserte de mønstrene som danner grunnlaget for forskjellsbehandlingen. Dette er et eksempel på hvordan flere ulike forskjells kategorier kan kombineres og dermed forsterke hverandre. Alder danner grunnlaget for denne dynamikken.

Afro-amerikanske smågutter blir ofte sett på som «søte», men etter hvert som de vokser opp og får mer romlig autonomi, og spesielt når de begynner å henge sammen i guttegjengere på offentlige steder, begynner voksne fra andre klasser og med annen sosial bakgrunn å se på dem som representanter for «de andre». En av de hvite middelklasse mødrene i Oakland-

undersøkelsen vår hadde gjort seg til venns med en ung afro-amerikansk gutt som pleide å gå forbi huset hennes hver dag på vei til skolen, en offentlig barneskole. I et intervju fortalte hun oss at etter hvert som gutten ble eldre, la hun merke til noe hun kalte for «spøkelsesgjøringen av Jamal». Da han var 6 eller 7, var det mange voksne som hilste vennlig på Jamal på vei til skolen, men når han var kommet opp i 11–12-årsalderen forandret reaksjonene seg, og spesielt etter at han begynte å henge sammen med flere afro-amerikanske gutter fra andre lavinntektsfamilier. De hvite og asiatiske voksne middelklasseamerikanerne oppfattet det som at Jamal hadde forandret seg, fra å være søt til å være truende.

– Dette krysspunkt-ordet, «*intersectionality*», det får meg til å tenke på trafikkryss. Hvor kommer dette ordet fra?

– Jeg tror du har rett i at det dreier seg om en trafikkmetafor. Jeg synes denne termen er for mekanisk, men den overbringer i hvert fall idéen om at ulikhetskategoriene går på kryss av hverandre. Den svarte kjønnsteoretikeren Patricia Hill Collins (1990) skriver om undertrykkesstrukturer som slutter inn i hverandre (*interlocking structures of oppression*) og dominansmatriser (*matrices of dominance*). Det minner meg om legoklosser – jeg synes det blir for mekanisk det også, for fastlåst. Men denne terminologien understreker i hvert fall den samlede vekten av de ulike typene forskjeller og undertrykkelser. Som sagt foretrekker jeg å snakke om betoningsdreining, fordi sluttresultatet da føles mer åpent. Enkelte ganger kan for eksempel en bestemt ulikhetskategori være spesielt framtrædende mens en annen er mer nedtont, og noen ganger kan meningene være fullstendig sammenflokke eller til og med motstridende.

Se for eksempel på Condoleezza Rice, president Bushs sikkerhetsrådgiver. Hun er yngre enn Bush, en afro-amerikansk kvinne fra middelklassen (som nå inngår

i den herskende klassen); hun har høy utdanning og er svært kultivert – en dyktig pianist – men også, så vidt jeg har hørt, hard som stål. Jeg har en mistanke om at Bush føler seg langt mindre truet av Rice enn han ville gjort av en hvit mann som var eldre enn ham selv, og som kunne skilte med liknende utdanning og utenrikspolitisk erfaring. For Rice teller kjønn, alder og etnisk bakgrunn som tre lag med underordningsmekanismer – og dette kan ha gjort henne til en attraktiv læremester for en nyvalgt amerikansk president som bare hadde vært utenlands en eneste gang i hele sitt liv. Hunkjønn (av den kultiverte varianten) demper den trusselen som ligger i å være svart, mens den svarte fargen demper den seksuelle trusselen som ligger i det å være av hunkjønn. På mange måter gjør dette henne mer nøytral. Rice har klasserelaterte ferdigheter som gjør at hun lett vinner innpass blant eliten. Den dynamikken som utspiller seg mellom kjønn, etnisitet, alder og klasse, får her et annet resultat enn i tilfellet med «de slemme guttene», som ble stemplet som mulige urostiftere fordi de var svarte og av hankjønn, kom fra lavinntekstfamilier, og befant seg et sted på veien mellom barn og tenåring.

– *Så til tross for at alle disse kategoriene møter hverandre i et krysspunkt, er alder fremdeles ikke anerkjent?*

– Som sagt retter man helst oppmerksomheten mot alderskategorier og aldersdynamikk når det dreier seg om barn eller gamle – m.a.o. mennesker som har redusert status på grunn av sin antatte avhengighet. (Det er grunn til å sette spørsmålstegn ved det likhetstegnet som settes mellom det normative voksenlivet og uavhengighet og selvhjulpenhet.) Men mye av barneforskningen (spesielt innen utviklingspsykologi) og alderdomsforskningen (f.eks. av gerontologer) har en tendens til å se på dette som naturlige stadier i livet, heller enn å gjøre alderens strukturer og betydninger til gjenstand for en kritisk undersøkelse.

Innen kvinneforskningen tok vi et stort skritt framover da vi begynte å skjønne at menn, like mye som kvinner, er kjønnsrelative; vi begynte å teoretisere kjønn på relasjonelle måter og kunne dermed begynne å studere maskulinitet og kjønnsbetinget dynamikk innenfor mannsdominerte institusjoner, som det militære og statsforvaltningen. Det er utrolig hvor mange tiår som passerte før det ble sagt noe som helst om kjønn innen statsteori, selv om det til alle tider og i alle kulturer har vært menn som har stått for statsdannelsen, og selv om man i dagens velferdssamfunn har sett at det befinner seg uforholdsmessig mange kvinner blant mottakerne av statens tjenester. På 80-tallet begynte feministiske forskere å teoretisere den kjønnsdynamikken som utspilte seg ved statsdannelser og innen formelle organisasjoner og offentlige institusjoner, og dette gjorde sitt til at kjønn ble gjort til et kjernebegrep innenfor sosiologien.

Det forholder seg på samme måte med alder. For tiden ser vi på alder som et strukturerende prinsipp når vi studerer de markerte eller aldersmessig ubegunstigede kategoriene – barn, tenåringer, gamle – på samme måte som vi opprinnelig så på kjønn innenfor sammenhenger som hovedsakelig handlet om kvinners liv og aktivitetsdomener, som for eksempel familien. Vi vil ha gjort et betydelig intellektuelt framsteg den dagen det blir like naturlig å studere aldersstrukturer og -relasjoner i forhold til deg og meg – som begge befinner oss midt i vår voksne velmakt. Vi bør begynne med å utvide studiefeltet vårt, slik at vi ikke bare undersøker ulike barndomskonstruksjoner, men også ulike voksenkonstruksjoner. Vi har for eksempel ofte lagt merke til at mennesker som er «voksne» av alder, men som har fått sin egen uavhengighet eller selvhjulpenhet redusert på en eller annen måte, gjerne blir behandlet som barn. Uføre og gamle blir for eksempel ofte sett på som aseksuelle og avhengige. I utkan-

ten av det førlige voksenlivet ser vi at det befinner seg andre «voksen»-varianter, og dette vil gjøre det lettere for oss å få øye på alderskategoriernes tvetydige og framforhandlede dimensjoner.

Oversatt av Hege Hernæs

Litteratur

- Collins, Patricia Hill 1990. Black feminist thought: knowledge, consciousness, and the politics of empowerment. *Perspectives on Gender* 2. Unwin Hyman, Boston.
- Connell, R.W., Dean J. Ashenden, Sandra Kessler og Gary W. Dowsett 1982. *Making the Difference: Schools, Families, and Social Division*. Allen and Unwin, Boston.
- Ferguson, Ann 2000. *Bad Boys: Public Schools in the Making of Black Masculinity*. University of Michigan Press, Ann Arbor, MI.
- Haavind, Hanne 1987. *Liten og stor: Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Scandinavian University Press, Oslo.
- Haavind, Hanne 2001. Contesting and Recognizing Historical Changes and Selves in Development – Methodological Challenges. Innlegg presentert ved konferansen «Discovering Successful Pathways in Children's Development: Mixed Methods in the Study of Childhood and Family Life», Santa Monica, CA.
- Lévi-Strauss, Claude 1969 [1949]. *The Elementary Structures of Kinship*. Beacon Press, Boston, MA.
- Malinowski, Bronislaw 1924. *The Sexual Life of Savages in North-Western Melanesia*. Harcourt, New York.
- Rosaldo, Michelle 1974. Woman, Culture, and Society: A Theoretical Overview. I Michelle Rosaldo og Louise Lamphere (red.): *Woman, Culture and Society*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- Rubin, Gayle 1975. The Traffic in Women: Notes on the «Political Economy» of Sex. I Rayna Reiter (red.): *Toward an Anthropology of Women*. Monthly Review Press, 157–210.
- Solberg, Anne 1995. Negotiating Childhood: Changing Constructions of Age for Norwegian Children. I Allison James og Alan Prout (red.): *Constructing and Reconstructing Childhood*. Falmer Press, London.
- Thorne, Barrie 1993. *Gender Play: Girls and Boys in School*. Open University Press, Buckingham, U.K.
- Thorne, Barrie 2001. Pick-Up Time at Oakdale Elementary School: Work and Family from the Vantage Points of Children. I Rosanna Hertz og Nancy Marshall (red.): *Working Families*. University of California Press, Berkeley.
- Thorne, Barrie, Marjorie Faulstich Orellana, Wan Shun Eva Lam, og Anna Chee 2003. Raising Children, and Growing Up, Across National Borders: Comparative Perspectives on Age, Gender, and Migration. I Pierrette Hondagneu-Sotelo (red.): *Gender and U.S. Immigration*. University of California Press, Berkeley.
- Tyler, Deborah 1986. The Case of Irene Tuckerman: Understanding Sexual Violence and the Protection of Women and Girls, Victoria 1890–1925. *History of Education Review* 15, 52–67.

Børns køn, alder og etnicitet

Bermudatrekant eller spændstig triade?

Av Bjørg Kjær

Kælling og dame

I garderoben fyger det med kvikke bemærkninger. Sigurd og Marietta mundhugges: «Kælling!» siger

Sigurd. «Du taler til en dame,» siger Marietta, «ved du ikke det?!» De sparker ud efter hinanden, uden at ramme, mens de løber hen ad gangen og ud på legepladsen.

Hvordan får børn på et fritidshjem betydning til at ske? Hvordan agerer de i en proces der omfatter at de dels iscenesætter sig selv og hinanden og dels bliver rammesat og fortolket af andre? Køn, alder og etnicitet er centrale identitetsmarkører – men forskellige måder at anvende, kombinere og forholde sig til disse markører på får det hele til at gynge og ting til at ske. Kan man være otte år på en piget måde, pige på en etnisk måde, drenget på en tiårig måde osv.? Hvordan kan man være det, hvis man kan, hvem bestemmer – og hvad betyder det?

Vi befinder os på et fritidshjem i et storbyområde i Danmark lige før årtusindskiftet. Et folkløstisk feltarbejde af seks måneders varighed skal dokumentere hvad hverdagen i sådan en institution kan handle om for personalet og for de 6–10-årige børn som er genstanden for de ansattes arbejde. I livet på fritidsinstitutionen er identiteter og betydninger på spil. De er ikke kun defineret på forhånd,

men bliver også til i en proces hvor deltagerne griber de muligheder og erfaringer som kan føre livet videre og skabe synlighed, identitet og betydning. I forskellige situationer, i forskellige relationer spiller vi forskellige roller – eller afkræves at spille dem. Betydninger deles, ligesom hemmeligheder, af forskellige fortolkningsfællesskaber, hvor identitet altid er på spil.

Passepiker i Rosesmuget. (Foto: O. Schumann Olsen, Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.)

At feltarbejdet er folkløristisk indebærer en fokusering på processer hvor betydning forhandles frem. Begrebet

«foregroundedness» er centralt i og med at det betegner det aspekt som skaber særlige betydningstætte øjeblikke i kon-

krete situationer (Blaakilde 1998). At gå på jagt efter hændelser som pludselig bliver til begivenhedsrige situationer og undersøge hvordan denne fremhævede bliver til, er kernen i det folkloristiske feltarbejde. Målet er dels at forstå den intense betydning som skabes og tage vare på hvordan processen foregår og hvordan der konkret skabes kulturel tydelighed, mangetydighed eller tvivl i specifikke situationer. Det der ændrer en hændelse og gør den til en situation er altså at nogen lykkes med at etablere et hændelsesforløb som har pointe, prægnans og eftertryk.

De eksempler som jeg bruger og det materiale som danner grundstammen i min argumentation, handler i høj grad om mig og mit møde med virkeligheden på en daginstitution i dagens Danmark. Man kan indvende at dette blot siger noget om mig og mine feltarbejds erfaringer. Men sådan forholder det sig ikke. Grunden til at jeg i det hele taget mener at det er værdifuldt og meningsfuldt at studere noget ved hjælp af feltarbejde og kvalitative metoder som den observerende deltagelse (jfr. Fjell 1996), er at sådanne liminale erfaringer faktisk udsiger noget om hvad der er centralt. Jeg involverer mig i samspil med de mennesker som jeg studerer og er således selv med til at få ting til at ske. I den forstand er jeg som den bomuldstråd hvorpå kandis krystalliseres når den nedsænkes i sukkerlagen. Fænomener som barndomsforhandlinger – og det at gå ind og ud af livsaldrene – er ikke kun noget som sker i disse børns møde med en mere eller mindre marginaliseret feltarbejderske. Tværtimod: netop i dette møde tydeliggøres fænomener som er generelle for hvad der foregår i interaktion mellem børn, voksne, pædagoger, drenge, piger, mænd, kvinder, mormødre, ugifte onkler, Spiderman og Barbie osv. Det er sådan betydning skabes. Det er sådan vi alle sammen træder ud i det fælles kulturelle og sproglige rum af værdier, forestillinger, identiteter, viljer og

genrer. Det er sådan individet bliver kulturelt og kulturen bliver individuel. Det er sådan vi når hinanden, strides, enes, afviser og forstår os selv og de andre.

Antropologen Allison James og sociologen Alan Prout (1996) forholder sig til børns mange barndomme, altså at børn indbyrdes lever meget forskellige (også kulturelle) liv. Jeg vil gerne gå en tand videre og argumentere for at det vigtige ikke bare består i at opløse Barndommen i flere barndomme. Derimod er det væsentligt at forstå og fortolke barnlige udtryk ved hjælp af begreber som kan indkredse dynamikker, processer og relationer og at forholde sig til udsagnetenes mangetydighed og de forskellige betydningspotentialer som aktiveres, skabes eller nedtones i konkrete forhandlinger om hvad meningen er. I det følgende vil jeg med inspiration fra blandt andre Barrie Thorne sammentænke de tre betydningsakser køn, alder og etnicitet. Thorne skriver:

The salience of gender may vary from one situation to another, and gender and other social divisions (age, ethnicity, social class) may, depending on the context «abrade, inflame, amplify, twist, dampen, and complicate each other» (in the phrasing of R.W. Connell and his colleagues). (Thorne 1993:57)

Kønnet som forhandlingsudspil

Som vist i den indledende situation med Marietta og Sigurd, er der tydeligvis gang i noget om køn i hverdagens samspil på fritidsordningen, eksplicit og åbent som i eksemplet, men også mere implicit og skjult. I det følgende vil jeg forsøge at indkredse dette mere præcist. Marietta og Sigurd anvender kønnet til at skabe forskel, identitet, interaktion, konflikt og handling. Kønnet er en meget tydeligt markeret forskelsparameter som løbende

tages i brug. Det forventes af alle børn at de placerer sig korrekt og hensigtsmæssigt i forhold til kønskategoriene, og netop kønnet debatteres flittigt:

Jill og Jacks pigeskræk

23/2, inde.

Jill sidder og tegner ved det lille bord sammen med røde Emma og lyse Emma.

Jill: «Er det ikke mærkeligt. Når jeg går hen til Jack, så blir han bange for mig?»

Lyse Emma: «Jo. Det er nok fordi han ikke er vant til piger.»

Jeg: «Tror du ikke han er vant til piger fra skolen?»

Emma: «JO!!» (hun mener: jo, han ER ikke vant til piger!)

Jack kommer ind og går hen til Tom og en anden dreng ved det andet bord. Jill rejser sig og går hen til ham. Hun står mellem de to andre drenge, overfor Jack.

Jill: «Jack, hvordan kan det være at du er bange for mig?»

Jack hviner og svarer ikke.

Tom: «Han har ikke tid! Han leger med os.»

Jill fniser, vender sig om, går tilbage til sit eget bord og Emmaerne der stadig tegner, men som har fulgt optrinet. Hun sætter sig ved siden af røde Emma, fniser med hende og tegner videre.

Markeringen af køn er her i princippet så stærk, at ingen interaktion er mulig på tværs af grænsen. Jack vil ikke en gang kommentere Jills spørgsmål, men lægger afstand til interaktionen som sådan. Tom understreger ved sin kommentar drengefællesskabet. Dette betyder langt fra, at interaktion mellem kønnene er fraværende – men det betyder at børnene må forholde sig til spørgsmålet om køn i denne interaktion, ligesom selve markeringen af afstand jo i sig selv er en interaktion. Drenge og piger leger ofte sam-

men, snakker sammen, hjælper hinanden eller driller hinanden, og netop Jack er en af dem som ofte leger med piger – dog ikke med Jill. Men i situationer hvor kønnet er øverst på dagsordenen, handler dette samspil om at markere forskelle. Samspillet i sådanne situationer handler om at etablere et ikke-samspil, dvs. en gensidig afstandtagen, hvorigennem der skabes identitet og gruppetilhørsforhold (Thorne 1993). Her er det også værd at lægge mærke til hvilken vej afvisningen går. Det er nok ikke tilfældigt, at det er pigen som opsøger og drengen som afviser. Drenge og piger står ganske vist stærkt overfor hinanden, men er dog stadig præget af den kønshierarkisering som findes i samfundet generelt. Når kønnet som i denne situation er primær betydningsaks, sættes modsætningerne skarpt op.

Leg med køns kategorier er et mangetydigt fænomen som blandt andet manifesterer sig i kategorier som tøs drenge og drenge piger. I andre situationer er Jack lidt af en tøs dreng fordi han leger med piger. Hans foretrukne pigeven er dog omvendt ikke så lidt af en krasbørstet strigle. Hun er ikke en drenge pige med klassiske drengeinteresser som fodbold og slåskamp, men en feminin pige med drengede kommunikationsstrategier. Hun foretrækker klar direkte tale, konfrontation, argumentation og saglig forhandling. Bronwyn Davies har fortolket tøs drengefænomenet som overskridelse af køns kategorier og som drenge udøvelse af feminin magt (Davies 1989), men hun har også problematiseret denne tolkning senere (Davies 2000). I de to termers konnotationer ses kønshierarkiet tydeligt: en tøs dreng er således ynkelig på alle måder hvorimod en drenge pige kun er mislykket i forhold til det feminine – eller måske er hun tilmed ganske vellykket som pige/kvinde, hvis hun nu og da tager kjole og læbestift på. Dyder som styrke, initiativ, ligefremhed, drenge piger tager på sig, giver således prestige og anerken-

delse eftersom de drengede kvaliteter vurderes positivt – hvis der vel at mærke stadig er plads til en vis portion femininitet. At en dreng er piget medfører således større stigmatisering end hvis en pige er drenget – hvilket både afspejler en patriarkalsk orden og en ændring i pige- og kvinderollen, som er skabt især i perioden efter 1960'erne. Men uanset hvor ændrede kønsrollerne er, er der stadig krav om entydige kønsmarkeringer og -tilhørsforhold – ja måske så meget desto mere som voksenverden i stigende grad insisterer på at drenge er drenge og piger er piger i et biologisk inspireret rammeværk, hvor kulturelle former afkodes som determinerede resultater af hormoner, genetik eller impulser i hjernen.

Pigerne

På fritidsordningen er der en veninde-gruppe. Omkring denne gruppe skabes betydning, indadtil såvel som udadtil. Pigerne grupperer sig og skaber eller bliver til betydning om sig selv, de andre børn og de voksne.

Jeanie, Magdalena, Ninette og Susanna er den faste kerne og Marietta er nu og da også med i gruppen. På fritidshjemmet er de en fasttømret kammeratskabsgruppe der udadtil fremstår som en flok. Der går lang tid før jeg kommer ind på livet af dem. Det er ikke som flere af de andre kammeratskabsgrupper der tilsyneladende smidigt og uforbeholdent (tror jeg da) tager imod mig som den underlige voksne ikke-pædagog jeg er. Den første lange tid bliver jeg grinet ad. De fniser indbyrdes og lader mig aldrig vide hvorfor. De vender ryggen til når jeg nærmer mig og beder mig om at gå så de kan være i fred. Det respekterer jeg selvfølgelig – og føler mig som jordens dårligste feltarbejder. Den ene af pigerne, Jeanie, ser på mig på en bestemt og indtrængende måde. Jeg forstår ikke hvad hendes blik betyder, men jeg indser at hun på en eller anden måde er interesseret i mig. Nogen

gange ser hun mig bare i øjnene når de andre piger siger at jeg skal skride – andre gange smiler hun ganske lidt til mig, bag de andres ryg. Jeanie er ellers en pige der vrider sig af generthed og holder sig til den pige-hed som Pigerne har dannet. De ler og fniser højt – men ingen andre ved af hvad, og de går ikke i direkte interaktion med de voksne. Men Jeanie gør, i hvert fald med mig. Og hun gør det tilmed på en måde der signalerer nærhed og intimitet mellem voksne og børn:

Jeanie og voksenhyggen

En dag spørger Jeanie mig om jeg vil spille backgammon – det har jeg gjort i over en uge med alle der havde lyst, og det er ikke få! Jeg spiller med hende og snakken går. Jeg har lige lært det, så vi er på samme niveau. Hun er god. Og hun snakker. «Du er sød!» siger hun pludselig. Jeg bliver lidt benovet over hendes uventede udspil der ikke passer med hvad jeg før har set.

Fra den dag kan jeg få lov at være med. De indvier mig i hemmeligheder (nogle i hvert fald), spørger mig til råds, fortæller. De pjatter også – og driller. Men ikke længere imod mig.

Pigerne har sat sig selv på dagsordenen i deres fællesskab. De er veninder som benytter sig af særlige måder at være på og bestemte måder at bruge det fysiske, sociale og kulturelle rum (jfr. Griffiths 1995). Fordi denne venindegruppe er piger, sætter deres udtryksformer kønnet på dagsordenen ved for eksempel at skabe et rum af lyd og tavshed omkring sig. Det kan være tilsyneladende umotiverede latterorkaner fordi pigerne bare vil le sammen og dermed eje hinanden og lydrummet. Eller det kan være hvinen og skrigen på rutschebanen, i stikbold eller tagfat. Det kan være kraftige lydta-peter af skingerhed når de ser noget ulækkert, når der sker noget pinligt osv. Eller det kan være tavshed og indbyrdes, indforstået

øjeblikkontakt. Indadvendthed, usynlighed og fokusering på relationen er en anden af de måder fællesskabet gestaltes på i deres samvær (jfr. Hey 1997). De sætter selv dagsordenen og etablerer en magt til at definere hvad samværet skal handle om. Denne form for magt er introvert og ekskluderende. Men den er også talende og udadvendt; latterorkaner, fnisen og indforståede blikke kommunikerer tydeligt, at pigerne selv afgør hvem der skal være indviet, og hvem der må se måbende til. Det eksklusive og tavse kan være et stærkt virkemiddel. I en køns-polariseret diskurs kommer det til at handle om at være pige, og pigerne bliver med deres udtryksformer som er indlejrede i en større pige-hed, til Pigerne. Om det er kønnet Pigerne tematiserer indadtil, er imidlertid mindre entydigt.

Køn og etnicitet – et dialogisk forhold som «skruer op for lyden»

De piger vi netop har mødt, har alle sammen etnisk minoritetsbaggrund. Det vil sige at deres forældre ikke er født i Danmark. Pigerne taler aldrig deres «medbragte sprog» eller modersmål indbyrdes, og efterhånden går det op for mig at flere af dem aldrig har været i deres såkaldte hjemland og ikke mestrer sproget særlig godt. For mig selv omtaler jeg dem som De Mørke Piger. Denne betegnelse er, ligesom visse andre, emiske. Det vil sige at de bygger på de klassificeringer og karakteristika der er i omløb på fritidshjemmet. Sådanne betegnelser er absolut politisk ukorrekte i og med at de tager udgangspunkt i, for eksempel, at folk faktisk ser forskellige ud. Betegnelsen «sort» var således udbredt blandt disse børn og unge selv. Det at de er mørke, betyder at den kønnede markering får dimensioner som har at gøre med etnicitet. Pigerne selv fokuserer på deres ven-skab og gør det ved hjælp af køn og pige-

hed – derimod bliver de af omgivelserne ofte tolket i et etnicitetsperspektiv.

Nær eller fjern barnlighed?

Graden af distance og nærhed i forhold til voksne er for disse og de øvrige børn på fritidshjemmet en vigtig observerbar markør for barnlighed og ikke mindst for hvilken slags barnlighed, der er på banen. For at blive ved de samme piger, så skabes en «indvandrer-måde» på fritidshjemmet i forhold til de voksne. Denne «indvandrer-måde» implicerer en vis distance mellem børn og voksne og har at gøre med flere ting.

Dels har vi det forhold at nogle indvandrerfamilier, ligesom nogle etnisk danske familier, kan have et andet autoritets- og intimitetsforhold mellem børn og voksne (jfr. Kjær 1995, 1996a) end det, der er idealet i middelklassedansk-heden og den pædagogkultur som hersker i institutionssammenhænge. Med «dansk» mener jeg ikke nogen bredt gældende kulturel modalitet som repræsenterer det danske som sådan, men den specifikke modalitet eller norm som gælder i en institution som denne.

Men også den opfattelse, at «indvandrere» har et autoritetspræget forhold mellem generationerne spiller en væsentlig rolle. Det vil sige at selve forestillingen om forskellen er med til at understøtte tolkninger som bekræfter forestillingen om forskellen. Dette skal ikke forstås sådan at mennesker med indvandrerbaggrund er mere autoritære og hierarkiske hvor danskere er mere intime og egalitære – men nogle af hver slags har specifikke måder at formgive henholdsvis nærhed, distance og autoritet på. Det væsentlige her er imidlertid, at i det kulturelle betydningsspil som foregår i institutionen, bliver etniciteten af nogle voksne (og som vi skal se, af nogle «danske» børn) fremhævet som grundlæggende og determinerende betydningsskabende – også selvom de såkaldt etniske børn har sat andre temaer på dagsordenen. Det

bevirker i anden omgang, at disse børn og unge skoles i at forstå og kommunikere sig selv, sine motiver og handlinger ved hjælp af kulturbegrebet. Eller mere præcist ved hjælp af et kulturbegreb, der eksklusivt og determinerende klassificerer mennesker ind i uoverstigeligt forskellige forståelsesverdener (jfr. Christensen 1994).²

Disse Piger ser anderledes ud, bevæger sig anderledes i det fysiske rum og lader voksne se og høre andre ting end de «danske» piger – eller rettere: de børn der gør tingene på «danske» måder. På den anden side vælger de somme tider at manifestere sig selv på «dansk». Denne problematik bliver ofte opfattet som vanskelig at håndtere i forskningen. Bjerrum Nielsen og Rudberg siger for eksempel:

Det er en [...] tydelig erfaring fra våre egne observasjoner i skolen at kategorien «innvandrerbarn» nærmest oppfattes som litt forstyrrende for våre kjønnsstudier. De plasseres ofte i kategorien «annet» i stedet for å oppleves som en anledning til å nyansere kategorien kjønn. (Bjerrum Nielsen og Rudberg 1992:135)

En sådan nuancering af køns-kategorien kan for eksempel tage udgangspunkt i det Bronwyn Davies kalder pigers – køns-væsners – brug af et spektrum af måder at være på som subjekt i stadigt skiftende magtforhold (Davies 1997:23).

De Mørke Piger bliver betragtet udefra, og i den vinkel ses de som eksempel på en totaltematisering af køn og etnicitet som bliver til et multietnisk «pigekammeratskab». Personalet opfatter på den ene side deres fnisen som umoden, uforståelig og indadvendt betydningsløshed, altså som barnlighed (eller pige-hed) i generel og dermed normal forstand. På den anden side ser de den som udtryk for en form for specifik etnisk karakteristikkum, det vil sige en etnisk gruppeafvigelse. Fordi Pigerne er synligt «etniske»,

altså fordi de har sort hår, opfattes distancen mellem voksne og børn som et problem i højere grad end som normalitet. De andre børn og de voksne skaber altså også betydninger om De Mørke Piger – betydninger som ikke nødvendigvis altid falder sammen med (eller bare handler om det samme som) Pigerne egne. Her er i udgangspunktet ikke tale om jævnbyrdige «samtaleparter» eftersom Pigerne er en minoritet. Det vil sige at de er marginaliseret eller afskåret fra adgang til definitions-magt (jfr. Bae 1996) i flere henseender: 1) den etniske, 2) den kønne, og 3) den aldersmæssige. Dette magtforhold gør, at deres egen fortolkning ikke får lov til at stå ved magt, men udfordres af spørgsmål som kræver andre svar end dem Pigerne i første omgang giver. En sådan større distance i forhold til danskere med «anden etnisk baggrund» fortolkes ofte som udtryk for netop etnicitet.⁴

Det er måden at være pige på der skaber eksklusiviteten blandt De Mørke Piger, og det er den samme måde der får personalet til at se uforstående til. Denne måde handler om at vende ryggen til de voksne. Den «danske» pige-hed er dog stort set sammenfaldende med Pigerne.

Som eksemplerne viser, er det ikke altid Pigerne (eller pigerne, for den sags skyld) er interesserede i at vende ryggen til de voksne. Samtidig må man konkludere at det ikke nødvendigvis er etnicitet som tematiseres (mest) indadtil, når de vælger at gøre det. Det kan lige så godt være køn eller venskab. Det inkluderende fniseri er udtryk for en tillid dem imellem, samtidig som fniset gør dem synlige og ekskluderer udadtil. Der sker altså en ekstrovert kollektiv kategorisering, i samme åndedrag som fællesskabet skabes indadtil. Netop etniciteten blev stærkt tematiseret ved en lejlighed hvor Pigerne valgte en «nærhedsmåde» overfor mig. Altså «dansk» handlemønster kombineret med en høj profilering af etnicitetstemaet. Den «danske» måde bestod i at vi legede

sammen på nogenlunde jævnbyrdig, demokratisk og intim vis, hvor de normale autoritetsforhold var afløst af lege-logikkens overbevisningskraft. Det etniske tema bestod i at legen var en spørgegætteleg om kulturen i deres «hjemland» – hvor jeg selvfølgelig ikke havde en chance for at svare rigtigt. Pigerne skabte her et forum hvor de ikke kun bestemte via den autoritet, som deres legeekspertise gav dem – men også «sagligt» på basis af deres kendskab til en anden kultur end den danske. Det vil sige at *måden* kan pege i en retning og *temaet* i en anden. Eller sagt på en anden måde, så skaber Pigerne en form for «dansk middelklasse-nærhed» mellem børn og voksne ved hjælp af en høj profilering af det, som ofte plejer at repræsentere deres anderledeshed. Det kan betyde at netop anderledesheden er et særligt betydningsrum, som bør undersøges nærmere.

Dette kan også anskueliggøres ved hjælp af distinktionen mellem positions-magt og kønsmagt som den for eksempel beskrives af etnologen Birgitta Meurling (1993). Pointen med at operere med kønsmagt og positionsmagt består i at synliggøre hvordan en persons fremtræden, identitet, rolle kan være præget af modsætninger, der farver hinanden. For en kvinde i en cheffosition er magtudøvelsen således farvet af at hun også er kvinde. De konnotationer som følger med kønnet er på nogle punkter i modstrid med ledermæssige konnotationer. Man kan således tale om at hun udøver lederskab på en kvindelig måde – eller at hun, selvom hun er kvinde, udøver sin magt på traditionel maskulin måde (eller rettere på «neutral» måde, hvilket får stærke maskuline konnotationer fordi kvinden er kvinde). Begge muligheder synliggør på en særlig måde det at hun både er kvinde og chef.

I dette spil om køn og etnicitet aktiveres underliggende forestillinger om «os» og «de andre». I forbindelse med folkloristen Line Ytrehus' arbejde om intellek-

tuelle i eksil påpeger hun at der blandt hendes informanter er mange som er meget forbeholdne overfor den rolle som anderledes, som forskningen og forskeren med sit perspektiv og sin problemstilling tilbyder dem (Ytrehus 2001:1).

Nogle indvandrerbørn oplever ganske givet en anderledeshed (jfr. Kjær 1996b). På den anden side, må man slå fast at denne anderledeshed ikke kan betragtes som blot og bar monolitisk anderledeshed, men snarere som en vifte af forskellige anderledesheder. Sådant etniske mennesker er jo faktisk meget forskellige indbyrdes, både med hensyn til kulturbaggrund, køn, alder, uddannelsesniveau, politiske og familiemæssige holdninger osv. (se fx Røgilds 1995). Desuden må man tage højde for at vestlige (kulturelle, videnskabelige, folkelige) opfattelser af «de etnisk andre» er præget af en tolkningsramme der forstår disse andre som i højere grad repræsentanter for deres kultur, traditioner og religioner end tilsvarende «etnisk danske» mennesker, dvs. tilhørende «os»-gruppen. Den fremmede kultur er således defineret som mere ensartet end den egne, hvilket ikke kun er fejlagtigt, men også krænkende og reducerende (jfr. Akman 1995, Ehn 1974, Ytrehus 2001). Disse billeder af «os» og «dem» er altså ikke udsprunget af hverken den ene eller anden kulturs særegne karakteristika, men netop af mødet mellem dem (jfr. Røgilds 1995).

Kønnet og etniciteten spiller, som vist, sammen på karakteristiske måder. Men også alderen spiller ind og spiller med i de måder som betydningsakserne genererer.

Alderen trykker

Leila og småpigen

6/3, inde.

8-årige Leila «laver perler». Jeg finder en tallerken til hende. Hun er nok den af ungerne der har mest tjek på mig.

Hun er meget sammen med mig og hun har efterhånden overtaget forklaringerne om at jeg ikke er en bestemmervoksen og sådan. Hun er på eget initiativ blevet formidler af min stemme. «Øv!» siger hun. «Weekend! Jeg hader weekend.»

Jeg: «Ka du bedre li hverdagen?»

Leila: «Ja. Det er sjovt at gå i skole.»

Jeg: «Er det kedeligt at være hjemme?»

Leila: «Ja. Meget!» Hun ser indtrængende på mig med hovedet lidt på skrå og med et lille nik der sætter ekstra tryk på hvad hun mener. En sort hårløk har løsnet sig fra hendes hestehale og vipper frem mod hendes ansigt i takt med at hun taler.

Jeg: «Hvad laver du når du er hjemme?»

Leila: «Jeg leger med min veninde.»

Jeg: «Hvad hedder hun?»

Leila: «Mia.»

Jeg: «Bor hun tæt på dig?»

Leila: «Ja. (viser med hænderne) Her er vores dør. Så er det ikke den dør, men DEN dør. Der bor hun.»

Jeg: «Er hun sød?»

Leila: «Ja.»

Jeg: «Hvor mange år er hun?»

Leila trækker lidt på det og svarer så: «Hun er (fnis) seks år.» Hun ser sig omkring. Der er ingen som hører os for der er næsten tomt på stuen.

Jeg: «Er det pinligt at ha en veninde der kun er seks år?»

Leila svarer lidt tvivlende: «Neeeeej...»

For at aldersspredte venskaber kan finde sted (hvilket de notorisk gør), må den ældre af parterne finde strategier som gør det muligt at undgå stigmaet pattebarn. Betegnelsen pattebarn er betegnelsen for de børn som ikke snobber opad aldersmæssigt, men leger med de små og fastholder eksempelvis fantasilege i en alder, hvor interessen for populærkulturelle ungdomsfænomener understøttes af disse fænomeners massive tilstedeværelse og tilgængelighed i hverdagen. Leila vælger at skjule fakta, eller i hvert fald forsøge at underkommunikere belastende oplysninger. Leila fortæller om sin yngre veninde og har en klar fornemmelse af at det ikke er *comme il faut* at lege med dem der er mindre. Hun gør det alligevel. Dermed viser hun hvordan det er muligt at forholde sig strategisk til normer, standarder og kulturelle kategorier. Dette er en illustration af hvordan kulturel handling altid har refleksive og dialogiske dimensioner der skaber plads til at livet kan udfolde sig i mellemrummet mellem ideal og praksis. Måske gør hun det fordi hun føler sig tiltrukket af «det danske» og keder sig hjemme. Måske handler det om venskab. I hvert fald viser det hvordan hun forsøger at skaffe plads til sig selv i krydsfeltet mellem identiteter, kategorier og idealer.

I dette aldersspil er det også muligt at antage en vejleder- eller omsorgsrolle hvilket faktisk sker da den niårige Sussie ved en anden lejlighed tager en af de yngre piger på skødet, mens hun snakker med mig, og «henkastet» nævner at hun ikke har noget imod at have de små på skødet. Mere udfoldet viser tematikken om vejledning og omsorg sig en varm sommerdag, hvor de store piger diskuterer den meget medieomtalte sag om sexdrabet på den tiårige Susan (Rasmussen 1998):

Susan-mordet og de små

11/6, ude.

Susan-mordet er blevet genfortalt og

Her er alderen højt profileret. Da jeg bringer alder på banen, viser Leilas fnisen og berørthed at dette tema er særlig følsomt, og hendes ubehag har at gøre med det kulturelle tryk omkring hvor gammel man er, og hvordan man forvalter sin kronologiske alder. Leila forholder sig til det potentielt degraderende ved at have yngre legekammerater. Det giver derimod prestige at have ældre venner.

diskuteret af en gruppe store piger. Lyse Sussie siger, at Susan er blevet dræbt og voldtaget. Elise på seks år spørger: «Hvad er det?»

Magdalena: «Dræbt? Det betyder at hun er slået ihjel, så hun er død.»

Elise: «Voldtaget?»

Magdalena tøver lidt, bliver lidt fløj, men siger så forklarende og omsorgsfuldt: «Først er hun dræbt og så har han bollet med hende.»

Elise: «Har de lavet boller?»

Magdalena: «Nej. Det er noget du lærer, når du bliver lidt større, Elise.»

Rollefordelingen er klar og svarer helt til voksnes i forhold til børn. Spørgsmålet om graden af Magdalenas indsigt i hvad en voldtægt indebærer er i den sammenhæng mindre væsentligt end spørgsmålet om, hvordan hun etablerer en beskyttende og omsorgsfuld relation til den yngre pige. På den måde bevares hierarkiet. Samtidig kan de yngre få en plads der giver dem en mulighed for at være til stede i den fysiske eller forståelsesmæssige periferi. Alle deltagerne slipper desuden for at skulle gøre rede for noget, de strengt taget ikke kender til. De ved at det der er sket med Susan, er noget frygteligt, men præcis hvad eller hvordan ved de ikke.

I aldersintegrerede relationer er der (også) tale om en forholden sig til en diskurs om at jævnaldrende leger bedst og derfor også bør holde sig sammen. Denne diskurs er dels «voksen» og dels «barnlig» og har forbindelser til voksensamfundets strukturelle organisering af barndommen og børns vilkår og hverdagsliv i segregerede lag af jævnaldrende. Den organisatoriske diskurs og struktur opmuntrer til alderssegregering og praktiserer den i massivt omfang. En mere ideologisk diskurs værdsætter det aldersintegrerede med henvisning til at interaktion mellem mennesker med forskellige aldre understøtter omsorg, indlæring, tolerance, traditionsoverføring osv. Dette mod-

sætningsforhold i voksnes fokusering på forholdet mellem kronologisk alder, sociale kompetencer, jævnbyrdighed på den ene side og omsorg og traditionsoverførsel på den anden, er særlig markant jo yngre børnene er. I graviditeten regner man i uger, i vuggestuealderen i måneder, i børnehavealderen i år med indtil to decimaler og i skolealderen i halve og kvarte år. Denne præcisionsgrad er en aktiv og integreret del af børnenes egne måleparametre i hvert fald fra de når tre-og-et-halvt års alder og dermed endegyldigt kan kalde sig rutinerede børnehavebørn som *ikke* længere bare er tre.

Fokus i situationen med Leila ændrer sig fra en høj profilering af alderstemaet. Eller rettere: alderstematikken udvides med endnu en dimension. I umiddelbar forlængelse af Leilas og min samtale om alder sker der nemlig følgende:

Pia og drengene

Jeg sidder ved det runde bord og noterer i dagbogen. Drengene leger ved det andet bord. Ved det store bord sidder Pia (10 år) og tegner. Pludselig udbryder hun med voksen og moden attitude: «Er drenge ikke bare meget larmsomme!?!?»

Pia ser sig om i lokalet, ser ud ad vinduet og lægger hovedet lidt på skrå da hun ser på sit billede igen. Jeg møder hendes blik og kommer til at fnise. Hun hæver øjenbrynene, let misbilligende og fortsætter sin kunstneriske virksomhed.

Leila giver sig til at mundhugges med Jack og Jens. Ordet «bøsse» flyger gennem luften. Pia kommenterer fra sit bord: «I taler vel nok grimt til hinanden.» Hun ser sig igen rundt i lokalet, skæver til mig, lægger hovedet på skrå mens hun betragter sin tegning, finder en ny farve og fortsætter.

Jens, Jack og Hassan diskuterer rangfølgen mellem brikkerne i strategispillet. De kaster sig ud i endeløse, eller i hvert fald LANGE rækker af

opremsninger af «Og den der og den der og den der og den der og ...» Pia kommenterer: «Hvor larmer du altså meget Hassan!» Hun skæver lidt til mig. Da jeg ikke reagerer, går hun over til at kommentere sit tegneri. Det er blomstermotiver og hun gør sig meget umage. Hun har tænkt sig at lave både til sin far og sin mor. De plejer at synes det er flot, fortæller hun.

Her tematiseres kønnet i høj grad – og Pia kombinerer sin feminine kønnethed med sin højprestigegivende alder som senior og parat til snart at fortsætte i klub og dermed endegyldigt forlade kategorien «Børn» (i denne specifikke betydning) og for alvor tage fat på det ungdommelige (jfr. James 1986, Heggli 2000). Det Pia gør, er at koble sig på mig som kvinde, det vil sige kønsallieret, og på modenheden i en bevægelse. Det vil sige at hun på en gang etablerer mulighed for en alliance baseret på en kønsspecifik modenhed hinsides alder som implicit påstår at vi er modne og klogere, fordi vi er af hunkøn, dvs. uanset hvor gamle vi er, og en alliance/identitetsmarkering hvor kønnet er direkte koblet til, forbundet med og forstærket af alder – implicit: vi er tredobbelte klogere fordi vi er ældre og af hunkøn. Pia illustrerer på den ene side hvordan kønnet tematiseres og gøres til en fundamental enhed, men på den anden side illustrerer hun også hvordan køns- og aldersmarkeringer er integrerede dele af et spil (det samme) om positioner, identiteter, roller og relationer. På den anden side viger hun ikke tilbage for, at lade alderen være helt dominerende betydningskaber – hvis det kan passe ind i sammenhængen:

Pia, Marietta og småpigerne

De laver perler på stuen.

7-årige Mørke Sussie med det store hår: «Lån mig lige saksen.»

Pia (10 år) : «Så må du da vente!»

Marietta (9 år) : «Så må du da vente!»

Pia: «Ja, bare hør efter hvad vi siger, vi store piger. Jeg hader små tøser.»

I denne situation, som sker et helt andet sted i huset og på et andet tidspunkt, går Pias projekt i princippet ud på det samme som første gang, nemlig at markere sig som højt placeret i et børnenes værdihierarki. Hun vælger til hver en tid den mest effektive strategi og anvender sig derfor af de argumenter, situationen kan byde på. Byder den på køn, alder og voksendom, får de lov at forstærke hinanden, men alderen alene kan altså også gøre det.

Kvindelige pædagoger indgår aktivt i skabelsen af en fælles kønsidentitet, bestående af en feminint defineret ansvarlighed og pålidelighed. Heroverfor står deres møde med drengene som er mere distanceret og som klassificerer dem som mere umodne og uansvarlige end pigerne – og kvinderne selv. Drengene betragtes som uansvarlige og regelbrydende, men også samtidig som mere initiativrige, markante og morsomme. Pigerne betragtes som ansvarlige og loyale i forhold til at få institutionshverdagen til at fungere, men også samtidig som lidt uinteressante, forudsigelige og kedelige (Andersen & Kampmann 1997:173). Den modenhedskonstruktion som Pia praktiserer forekommer altså ikke kun blandt børn (piger) men understøttes eller efterspørges af voksne af det ene køn. Og måske tillige af det andet køn, – der er ifølge Peter Ø. Andersen og Jan Kampmann ingen undersøgelser af tilsvarende fænomener i forbindelse med mandlige pædagoger.

Aldersintegreret interaktion tenderer måske mod at kalde på eller aktivere tematiseringer, som i højere grad fokuserer på kønnet end alderen i sig selv. Eller omvendt har alderstematikken stærke kønsmæssige markeringer. Pigestrategier kunne være at indtage en position som omsorgsfuld eller opdragende trygheds-

skaber, som Magdalena og Lyse Sussie der «lille-gør» (henholdsvis) Elise (og Mette). Drengestrategier kunne være at indtage rollen som den kompetente resourceperson der med sin større erfaring kan fungere som beskytter, som Ahmed der er en slags nestor eller patriark for de yngre drenge. Eller det kan være at agere kreativ inspirator og leverandør af fif, kneb og «drengestrategier». I begge tilfælde er det væsentligt at placere sig i relation til såvel andre børn, af samme og andre aldre, køn osv., som til voksne.

Alder er altså andet og mere end det koncise og «nøgne» kronologiske årsmål som kan udtrykkes med et tal – eventuelt efterfulgt af en brøk eller et par decimaler. Jeg har vist hvordan denne alder knyttes til eller samfungerer med kønnet som betydningsbærer. Den næste situation introducerer hvordan alderen desuden indlejres i barn/voksen-dikotomien.

Leila, aldrene og relationerne

Leila: «Har du en far?»

Jeg: «Nej.»

Leila: «Hvorfor ikke?»

Jeg: «Det har jeg aldrig haft.»

Leila: «Har du en mor?»

Jeg: «Ja.»

Leila: «Så er du halvvoksen»

Jeg: «Er jeg det?»

Leila: «Mm. Men du har en lillesøster!»

Jeg: «Nej.»

Leila: «En storebror?»

Jeg: «Nej.»

Leila sluger en spandfuld luft og spærrer øjnene op: «Så er du et enebarn!!!?»

Jeg: «Ja.»

Leila: «Det lyder kedeligt.»

Jeg: «Det er det også.»

Leila: «Så er det bedre for mig at jeg har tre storesøstre.»

Jeg: «Ja.»

VoksenDitte: «Så de forkæler dig rigtigt?»

Leila: «Ja.»

VoksenDitte siger spøgende og kærligt: «Så er du en rigtig forkælet møgunge.»

Leila smiler lidt, ser ned, ud af vinduet og hen på mig: «Ja,» siger hun så. Pludselig dukker Lyse Sussie (10 år) op som en trolde af en æske. Hun har vist dasket lidt rundt i nærheden. Nu lægger hun sig ind over bordet og er pludselig midt i samtalen: «Forkælede møgunge!» udbryder hun nedladende. Leila: «Jeg er forkælet og du er en møgunge!»

Eksemplet her illustrerer ikke kun hvor dygtig en interviewer og feltarbejder Leila er. Det viser også hvordan hun bruger samtalen til at skabe en platform for sig selv. Ved at positionere mig, konsoliderer hun denne platform til sig selv hvilket er nødvendigt for overhovedet at agere. For når hun har en platform, er hun synlig og derfor i stand til at forhandle. Da Leila udspørger mig om min familiebaggrund konstruerer hun også samtidig en særlig voksendom til mig – som bestemt ikke er uden forbindelse med min i øvrigt mærkelige rolle på fritidshjemmet. Det er faktisk en ekstra dimension når hun konkluderende bemærker at jeg er halvvoksen – det er jeg jo også hvad angår nøgler, magt og voksendommen på institutionen. Hun vender den sædvanlige orden på hovedet ved at «stakle» mig som enebarn på trods af at jeg er voksen. På søskendeområdet er hun den privilegerede og erfarne. I første omgang foretages denne betydningskolbøtte med barn-voksen-relationen – men den får en ekstra dimension i det aktuelle tilfælde, hvor omvendingen også kommer til at handle om fælles erfaringspunkter som har at gøre med marginalisering i forhold til mig som voksen der er enebarn og magtesløs voksen i bunden af fritidshjemmets hierarki og hende som indvandrerbarn. Det er sammenhængen og forløbet der skaber denne betydning – den ligger ikke nødvendigvis indlagt som intention fra

begyndelsen. Men sammenhængen spiller med og giver situationen ekstra spændstighed og prægning og den leverer en resonansbund til det der sker.⁵

VoksenDittes mellemkomst introducerer spørgsmålet om forkælelse, det at have det godt og det at det måske ikke er godt at være *for* forkælet – selvom det er dejligt. VoksenDitte mærker Leilas og mit makkerskab og gennem sit spørgsmål med fokus på Leila, støtter hun mig som en voksen støtter en anden, hvorved normal orden genoprettes og fokus flyttes væk fra den voksne og tilbage til barnet. Da Lyse Sussie blander sig vendes den kærlige og imødekommende tone til et forsøg på marginalisering og fordømmelse – et forsøg Sussie udbygger ved den efterfølgende direkte tematisering af etnicitet. Leila forsvare sig på godt «gammelt dansk».

Leila, Lyse Sussie og etniciteten

Lyse Sussie ser på mit navn som Mette har skrevet på en tegning til mig: «Hvor kommer du fra?»

Jeg: «Jeg kommer fra Danmark.»

Sussie (til Leila): «Hvor kommer du fra?»

Leila: «Danmark.»

Sussie: «Nej, hvor kommer du rigtigt fra?»

Leila: «Danmark! Jeg er født i Danmark.»

Sussie: «Hvor kommer dine forældre fra?»

Leila: «Marokko.»

Sussie: «Så kommer du også næsten fra Marokko.»

Leila: «Næ. Jeg er født i Danmark.»

Forløbet med Leila illustrerer de forhandlinger som foregår løbende i institutionens hverdag. Leila klarer sig forholdsvis godt i disse forhandlinger – i hvert fald på fritidshjemmets arena. Det gør hun fordi hun er hurtig til at tilegne sig de «danske» måder og bruge dem aktivt i forhold til, hvad der foregår, hvad der kræves af

hende og hvem hun konfronteres med. Den «danske» måde er interagerende, verbal, fræk, udadvendt og selvsikker. Den handler meget om at bemestre og benytte den særlige form for verbal pingpong som børnene dyrker i gruppesammenhænge. Leila er god til at markere sig selv og sine pointer i sådanne konkrete samspil. Eller med andre ord: Hun er dygtig til at gøre en hændelse til en begivenhed eller situation.

En pointe her er, at de to tematiseringer af henholdsvis alder og etnicitet, som ligger i umiddelbar forlængelse af hinanden i den samme situation, afløser hinanden – eller indgår i det samme spil om positioner og betydninger. Spillet handler (i hvert fald også) om prestige og synlighed i forhold til andre børn, samt opmærksomhed og anerkendelse fra de voksne. Leila er meget dygtig til at få spillet til at køre videre og hun parerer i forhold til det Sussie magtfuldt og selvfølgelig, som selvbestaltet repræsentant for majoritetskulturen, introducerer om rigtighed.

I min gennemgang af dette kønnede, aldersfokuserede, og etnificerede univers har pigerne, måske modsat den sædvanlige orden, været fremtrædende, tydelige og dominerende. Så nu er det på tide at præsentere drengene og den maskuline kønstematik. Men at introducere drenge betyder ikke nødvendigvis at introducere drenghed. Derfor vil jeg først vise at drenge også forholder sig til aldersproblematikken i en forholdsvis «ren» form.

Markus og alderen

Onsdag 10/6

Ude på legepladsen har jeg en hygestund med en flok unger. Tiårige Markus, der fornemmer at vi har det rart, sparker seksårige Oskar. Peter, Anette (begge ni år) og jeg bliver vrede og jeg siger at det er fejlt at sparke «– især på dem der er mindre,» tilføjer Anette. Det giver anledning til en animeret og intens diskussion om egen og kamme-

raternes og søskendes alder. Det går over i en overtrumfningsargumentation, hvor det handler om at kende nogen / være venner med børn som er ældre. Anette står stærkt. Hun bor i samme gård som Markus og kender alle dem han nævner – også de store og farlige. Flere gange siger hun at han aldrig gør hende noget. «Han gør mig aldrig noget!» siger hun om to store drenge i henholdsvis sin egen opgang og opgangen ved siden af. Markus har flere ældre søskende, så han duperer dem (os) alle sammen hvad det angår. Og så slår han en proper næve og viger ikke tilbage for at levere et velrettet spark i en snæver vending – han er vant til at mænge sig med de store. De tåler ham ofte fordi han slår så forbandet hårdt – og spar-ker skinneben ...

Peter (lavmælt afvisende): «Markus, du blærer dig bare hele tiden med dine storesøstre!»

Markus: «Og hvad så! Du blærer dig bare hele tiden med din lillesøster!»

Peter: «Nehej!»

Oskar (fra mit skød, hvor han har søgt tilflugt og trøst): «Det gør han ikke. Hvorfor sku han gøre det, når hans lillesøster ikke en gang er så gammel som dig?»

Markus accepterer tavst sit nederlag.

Det påfaldende her er, at i denne kønsblandede interaktion er kønnet fraværende som eksplicit tema. Alderen er den betydningsakse som gælder netop her. Måske er det fordi den gruppe, Markus får øje på, er kønsblandet fra starten, måske er det en tilfældighed. Dog er alle de store børn, Markus nævner i sine forsøg på at markere overlegenhed, drenge – lige bortset fra hans storesøstre. Et væsentligt aspekt ved skænderiet er, at det forholder sig til gængse standardformer for verbal og ikke-verbal ping-pong børnene imellem. Fornærmelser, konkurrerende samtaleformer, overdrivelser,

overtrumfninger er forskellige former for ritualiserede samværsge-ner (jfr. James 1986 og 1995). Et andet væsentligt aspekt handler om hvor høj status det i sig selv giver at kunne bemestre disse udvekslingsformater. Anette går ud af optrinnet som vinder og Markus som taber selvom han er den fysisk stærkeste og på sin vis objektivt set er i besiddelse af flest pointgivende argumenter. Han er den som kender flest store børn, og han har søskende som er ældre end nogen af de andres. Alligevel er det den retoriske kompetence og smidighed der har størst betydning, hvilket Anette illustrerer med sin afparering af mægtigheden hos alle Markus' store venner, hvorefter Oskar sætter ham skakmat med trumfen i det afsluttende spørgsmål.

VoksenJørgen, Tom, den kastede kalv og kaffen

Tirsdag 3/3

På stuen, sen eftermiddag, oprydning og lukning af stuen er så småt startet. De fleste er ude og «brænde krudt af». VoksenJørgen og Tom har snakken kørende. De smådriller og småkapper om seje biler og monstre og hvem der kan hvad. Tom tigger VoksenJørgen om en kop kaffe – men VoksenJørgen afviser med henvisning til det voksne ved kaffedrikning. Tom er blevet bedt om at hjælpe med at rydde op. Han gider åbenbart ikke rigtigt og begynder at obstruere ved at lægge an til at kaste legetøjskalven tværs gennem lokalet. VoksenJørgen lover ham en kop kaffe hvis han kan ramme en af kasserne i reolen. Kalven rammer gulvet og hopper direkte op i den rigtige kasse – i første forsøg! Vi blir fyr og flamme alle tre og hujer med armene i vejret. Det var der ingen af os der havde regnet med! VoksenJørgen går ud og henter et krus varm kaffe med mælk og sukker. Tom skyller det ned i et snuptag – så Michel, der har fulgt optrinnet fra sidelinien, tror at det er

mig, der har drukket kaffen – indtil han imponeret må konstatere, at det er det ikke.

I denne situation anvendes konkrete fysiske genstande som redskaber i en kommunikation og legende form for debat. Det som debatteres er forholdet mellem børn og (professionelle) voksne. Kaffen bruges til at skabe et symbol på voksenhed og seriøsitet. Men i denne særlige situation går VoksenJørgen ind i en uautoriseret, eller skæv leg med et stykke legetøj. De leger med legetøjets legetøjsagtighed. De leger ikke kamp med et løbsk dyr eller bondemand eller dyrskue eller kalvevæddeløb sådan som legetøjet selv indbyder til. De spiller simpelthen bold med det som tilfældigvis er et stykke legetøj – men ikke en bold. Ved at gøre det, skaber de en fælles sfære af pjat, fjol, nonsens og volapyk. Det vil sige de laver uautoriserede ting med klart definerede genstande – og tilmed forvandler de en kedelig oprydningsscene til en spændende konkurrence. Der sker derved det, at VoksenJørgen på en måde går ud af sin voksenhed og efterlader den et sted bagude, i et mørkt hjørne eller i baglommen. På den ene side fokuserer samspillet mellem VoksenJørgen og Tom på barndom og voksendom. På den anden side, så sker der det at i den proces debatteres og overvejes de to kategorier, og det hele vendes på hovedet idet alderskategorierne nulstilles. Det sker i og med, at aldersopdelingen og dens grader af alvorlighed og seriøsitet afløses af en køns-solidaritet. Dermed suspenderes alderen midlertidigt og erstattes af en særlig form for maskulinitet hvilket betyder, at hverken VoksenJørgen eller Tom i den situation primært defineres af deres alder, men derimod af deres fælles projekt, der går ud på at være drenget. Det er vigtigt at lægge mærke til, at denne drengethed intet har at gøre med umodenhed eller regression. Det er derimod en drengethed hinsides alder. Det er simpelthen en kul-

turel modalitet eller form der markerer legende maskulinitet.

I et lidt bredere perspektiv kan man spørge sig om det forholder sig sådan, at en voksen mand har mere kulturelt rum til rådighed for at være barnlig end en voksen kvinde har? Mænd rammer særlige aktiviteter ind som mandehørm og plat regressiv adfærd – fx fodboldkampen på tv og bajere og chips med gutterne. Læg mærke til den infantiliserede sprogbrug: gutterne, drengene. Det har på den ene side at gøre med at det maskuline forbindes med det legende, vulgære og det feminine med det ansvarlige og voksne (jfr. stereotyperne om at kvinder ikke har humor, vitsen er en mandlig genre osv.). På den anden side forbindes det feminine mere med det barnlige – nemlig via koblingen til det naturlige og følelsesmæssige. Men da kvinder har en relativt underordnet status, bliver det, som er en positiv forbindelse for mænd/drenge let til en negativ for kvinder/piger. Faktisk kan man sige, at hvis vi definerer det barnlige som det legende, vulgære – så har drenge på sin vis større kulturelt rum til at være barnlige end piger. Piger opfattes (og handler måske derfor også ofte) som mindre barnlige end drenge. Dette er påfaldende og nok ikke tilfældigt hvis vi husker på, at selve barndommen har sin rod i borgerskabets *drengeopdragelse*. Barndommen og ungdommen blev her udskilt for at give plads til en særskilt periode hvori drengen skulle dygtiggøre sig til at overtage fars firma og lære at begå sig i de bedre kredse. Samtidig skabtes her en mulighed for at udleve og overstå de uhensigtsmæssige træk som blev defineret ud af den borgerlige, maskuline voksendom (se fx Clausen 1981, Jenks 1997).

Velat og de store piger

Sidst i januar, inde.

Diana, Lene og Velat sidder omkring bordet. Velat syr på sin FCK-pude. FCK er Københavns lokale fodbold-

klub. FCK og Brøndby er de to fodboldhold som kæmper om førstepladsen i superligaen. Velat har netop fyldt puden med hvidt fyld der ligner en skummadras der har været en tur gennem persillehakkeren og som hænger fast i alting – især tøjet!

Diana: «Jeg går i tredje klasse og er ni år.»

Velat: «Jeg er otte år. Men jeg er størst.»

Lene spørger Velat hvornår han har fødselsdag, men det vil han ikke ud med. Hun og Diana går ind på kontoret for at spørge VoksenAnne. Da de kommer tilbage, har de fået at vide hvad de ville.

Lene: «Velat har fødsdag i september. Så er jeg næsten 2 år ældre end Velat.»

Lene: «Hvor gammel er du?»

Jeg: «35.»

Lene (lidt mistroisk – og måske lidt imponeret): «Aaaaaaaaaaaaaah!???»

Jeg: «Jeg har osse to børn.»

Lene: «Hvor gamle er de?»

Jeg: «Næsten to og seks-trekvar.»

Den er der åbenbart ingen der kan slå – i hvert fald ingen af dem som har lyst til at deltage. Velat ser sig omkring og hilser på Tom som netop kommer ind.

Velat: «Tom, hvor mange år er du?»

Tom: «Syv.»

Velat: «Så er Tom ældre end din dreng.»

Jeg: «Ja.»

Velat: «Jeg er FCK. Hvad er du?»

Tom: «FCK.»

Her er en identitets- og relationsmarkering og -konstruktion i gang. Velat må tage stilling til forholdet mellem alder, køn og størrelse. Dermed griber han fat i størrelsens flertydighed. Han hævder at han er størst, hvilket han er i centimeter. Men han hævder også at hans fysiske størrelse placerer ham i en position over de ældre piger. Det som «påbyder» ham at tage samlet stilling til disse sager er

kønshierarkiet. Hans baggrund (i en muslimsk familie – men det er ikke pointen! Vigtigt er kønshierarkiet) gør at han som dreng har bestemmelsesret over sine søstre – også dem som er ældre end han selv. Men på fritidshjemmet ser han piger, både ældre og yngre end ham selv, påberåbe sig autonomi og socialt rum til sig selv og sine aktiviteter. Han ser selv denne modsætning og verbaliserer den ved en senere lejlighed hvor vi genoplever denne situation sammen via feltdagbogen. Han erfarer at den kronologiske alder i en dansk fritidshjemskontekst har fortrinsret over kønnet som hierarkimålestok, eller kan have – hvis man spiller sine kort rigtigt. Måske er det derfor han flytter fokus fra sig selv og over til i første omgang mine børns alder og i anden omgang til spørgsmålet om, hvilken fodboldklub man holder med. Man kan sige at han redder æren ved at bruge kønnet. For fodbold er et decideret kønnet tema. Han tyr til det og slipper ud af kniben.

Ordet «størst» er centralt i denne ordveksling, idet det signalerer at han ikke kun fremhæver sin konkrete fysiske størrelse – men faktisk også metaforisk påberåber sig at være «størst» med hensyn til betydning eller vigtighed. Fysisk størrelse bliver her en markør for social og kulturel vigtighed og vægtighed.

Sammenfatning

Køn, alder og etnicitet – er der så tale om en Bermudatrekant eller en spændstig triade? Spørgsmålet kan ikke besvares entydigt, men må gives dels teoretisk og dels empirisk behandling.

Teoretisk får vi problemer hvis vi insisterer på en enkelt dimension som forklaringsparameter. For der er hele tiden også andre dimensioner på spil. Det fører os ind i en teoretisk og analytisk Bermudatrekant hvor skibe dematerialiserer sig for altid uden spor og hvor ikke

blot kønnet eller alderen eller etniciteten glider væk mellem hænderne på os, men hvor forklaringer forsvinder i den evige dekonstruktion. Triadebegrebet sætter os derimod i stand til at etablere et produktivt samspil i analysen af relationerne mellem kategorierne køn, alder og etnicitet. Det konstruktive i denne synsvinkel er, at afmonteringen af de tre grundparametre som deterministiske konstanter ikke forhindrer en både teoretisk og empirisk mulighed for at tale om dem alligevel.

På det empiriske niveau har spørgsmålet måske et andet svar. Den spændstighed som kan iagttages konkret i materialet og situationerne, medfører ikke nødvendigvis at de børn som kan få kategorierne til at spille sammen, også i det lange løb får lov til at slippe af sted med det. Netop spørgsmålet om køn og etnicitet, kan let føre til at man som person finder sig fanget i en form for virkelighedens Bermudatrekant. Måske har Velat ingen grund til at føle den trykthed han opbygger omkring sin alder, sit køn og sin etnicitet. Selv om disse identitetsmarkører er en styrke på fritidsinstitutionen og blandt kammeraterne, kommer de ikke nødvendigvis til at hjælpe ham på arbejdsmarkedet hvor hans navn, hans sorte hår og hans køn opfattes som noget absolut og farligt – og hvor det afslappede, legende og eksperimenterende afløses af uddannelsessystemets og arbejdsmarkedets krav om alvor og entydighed. På samme måde hjælper det ikke Leila at hun opøver «danske» kompetencer. Hendes forældre vælger alligevel at flytte hende til en arabisk skole og vi, hun og jeg, holder op på fritidshjemmet samme dag.

Betydninger og identiteter omkring køn, alder og etnicitet skabes, træder frem, ikke enkeltvis, men i dialog med de to andre, og derfor må de forstås som del af en samlet proces hvor betydning «sker». Situationens transcendens eller historicitet er det som gør at betydningen ikke opstår hverken i situationen eller i

«historien», «diskursen», «strukturen» *alene* – men derimod i forbindelsen mellem dem (se for eksempel Bakhtin 1998).

At give sig af med feltarbejde hvor rigtige menneskers mangetydige og kaotiske liv involveres, giver mulighed for at tage udgangspunkt i netop dette grundvilkår ved liv såvel som ved betydning. En grund til at skrive meget om Leila (selv om teksterne om hende er stykket op) er, at hun illustrerer hvordan disse mange betydningsakser mødes i det enkelte menneske. Dette menneske eller individ er nemlig heller ikke identisk med sig selv, men netop skiftende, udviklende, et biografisk individ som skaber muligheder, forspilder chancer eller griber dem, forholder sig til den virkelighed der træder frem for ham eller hende og forsøger at få den til at give mening i netop dette liv.

Björg Kjær
folklorist
Learning Lab Denmark
København

Noter

1. Retrospektivt har Bronwyn Davies karakteriseret sin tidlige tolkning som udtryk for en vel optimistisk ligestillingstanke. En dimension som også spiller med i forbindelse med tæsedrenge, er at denne specifikke position kan være udtryk for marginalisering eller føre til marginalisering.
2. I Kjær 1995 og 1997 kan findes eksempler på hvad der sker når sådanne børn bliver unge og har lært at forstå sig selv primært i termer af kultur.
3. De Mørke Piger er jævnaldrende. De har baggrund i samme sprog, men kommer fra forskellige lande og socialklasser.
4. Men faktisk kan en helt tilsvarende distance iagttages også hos «etnisk danske» børn. Det er således ikke usædvanligt at møde lærere eller pædagoger som mener, at såvel veluddannede børn som socialt belastede børn etablerer mere distancerede relationer til de professionelle voksne i institutionerne. En «Brian» er således en folkelig betegnelse for udadreager-

rende, vanskelige drenge fra ikke-boglige hjem. Akademikerbørn omgives på tilsvarende måde med problematiserende fortællinger – psykologbørn gik i perioden inden betegnelsen «forhandlerbørn» slog igennem, for at være «de værste». Socialforskningsinstituttet har ikke undersøgt denne problematik, da forskningen traditionelt fokuserer på børn fra socialt belastede hjem.

5. Hun og jeg har via vores marginalitet (jeg som udefra kommende atypisk voksen, hun som udefra kommende atypisk barn) opbygget en fælles historie, en alliance eller en form for skæbnefællesskab. Leila har som en af mine nøgleinformanter skabt sig en position som min veninde, min forlængede arm og min beskytter. Min medfølgende voksenhed har til gengæld givet hende en vis støtte i forhold til hendes egen potentielle og reelle marginalisering.

Litteratur

- Akman, Haci 1995. *Landflyktighet. En etnologisk undersøkelse av vietnamesiske flyktninger i eksil*. Forlaget Migrasjonslitteratur, Bergen.
- Andersen, Peter Østergaard og Jan Kampmann 1997. *Børns legekultur*. Socialpædagogisk Bibliotek. Munksgaard, København.
- Bae, Berit 1996. *Det interessante i det alminnelige – en artikelsamling*. Pedagogisk Forum, Oslo.
- Bakhtin, Mikhail M. 1998. *Spørsmålet om talegenrene. Omsett og med etterord av Rasmus T. Slaattelid*. Ariadne Forlag, Bergen.
- Bjerrum Nielsen, Harriet og Monica Rudberg 1992. Når kjønnet kommer i skole – pedagogisk kvinneforskning. I Arnhild Taksdal og Karin Widerberg (red.): *Forståelser av kjønn i samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Blaakilde, Anne 1998. A Vision of Twenty-First-Century Folkloristics. Difference, Coherence, and Interpretation. I ARV, *Nordic Yearbook of Folklore*. Almquist & Wiksell, Stockholm, Uppsala.
- Christensen, Søren 1994. *Fakticitetens ironi. Facetter af kulturrelativismens idehistorie*. Socialanalytik. Aarhus Universitetsforlag.
- Clausen, Claus (red.) 1981. *Barndommens Historie: en antologi*. Tiderne Skifter.
- Davies, Bronwyn 1989. *Frogs and Snails and Feminist Tales. Preschool Children and Gender*. Allen and Unwin, Sydney.
- Davies, Bronwyn 1997. Bli pojke? Bli flicka? *Locus: tidskrift för barn- och ungdomsvetenskap* 3.
- Davies, Bronwyn 2000. Preschool children at play: poststructuralist analysis and the production of

gendered identities. I *Research in Childhood: Sociology, Culture and History. A Collection of Papers*. University of Southern Denmark.

- Ehn, Billy 1974. *Sötebrödet. En etnologisk skildring av jugoslaver i en dalsländskt pappersbruksamhälle*. Stockholm.
- Fjell, Tove Ingebjørg 1996. Jakten på troværdighe- ten. Om realistiske og dybderealistiske tilnær- mingsmåter innenfor kulturvitenskapene. *Nord Nytt* 62.
- Griffiths, Vivienne 1995. *Adolescent girls and their friends: a feminist ethnography*. Alders- hot, Avebury.
- Hastrup, Kirsten og Kirsten Ramløv (red.) 1988. *Feltarbejde. Oplevelse og metode i etnografi- en*. Akademisk Forlag, København.
- Hastrup, Kirsten og Kirsten Ramløv (red.) 1989. *Kulturanalyse. Fortolkningens forløb i antropologien*. Akademisk Forlag, København.
- Heggli, Gry 2000. Skoledagboken: En folkloristisk studie av unge jenters skrivehandling. *Perspektiv 17 X 24* nr. 20. Unipub Forlag, Oslo.
- Hey, Valerie 1997: *The company she keeps. An ethnography of girls' friendships*. Open Uni- versity Press, Buckingham.
- James, Allison 1986. Learning to belong: the boundaries of adolescence. I Anthony P. Cohen (red.): *Symbolising boundaries. Identity and diversity in British cultures*. Manchester Uni- versity Press.
- James, Allison 1995. Talking of Children and Youth. Language, Socialization and Culture. I Vered Amit-Talai og Helena Wulff (red.): *Youth cultures. A cross-cultural perspective*. Routledge, London.
- James, Allison og Alan Prout (red.) 1996. *Con- structing and Reconstructing Childhood: Con- temporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. The Falmer Press, London, New York, Philadelphia.
- Jenks, Chris 1997. *Childhood*. Routledge, London og New York.
- Kjær, Bjørg 1995. Narrativ kulturanalyse. I Kirsten Marie Bovbjerg og Bjørg Kjær: *Udstødelses- processer blandt unge i København*. Køben- havns Universitet og Københavns Kommune, Socialdirektoratet, afdelingen for børn og unge.
- Kjær, Bjørg 1996a. Marginalization Processes, Youth Problems, Culture and Ethnicity. I M. Koiva (red.): *Contemporary Folklore: Chang- ing World View and Tradition*. Institute of Estonian Language & Estonian Museum of Literature, Tartu.
- Kjær, Bjørg 1996b. Børnekultur og kulturbegreb. Nogle overvejelser om teori og praksis. *Tids- skrift for børne- og ungdomskultur* 37.
- Kjær, Bjørg 1997. Børnekultur og ungdomskultur – om brede og smalle kulturbegreber. *Tradi-*

- sjon. *Tidsskrift for folkløstikk* 1, 45–52.
- Meurling, Birgitta 1993. Drømmen om den forstående mannen. Två prästfruars syn på prästers självård av kvinnor. *Nord Nytt* 50.
- Rasmussen, Ole 1998. Børnene tænker på Susan. I *Politiken* 14.6.
- Røgilds, Flemming 1995. *Stemmer i et grænse-land. En bro mellem unge indvandrere og danskere?* Politisk Revy, København.
- Spradley, James P. 1980. *Participant Observation*. Thomson Learning.
- Thorne, Barrie 1993. *Gender Play. Girls and Boys in School*. Rutgers University Press.
- Ytrehus, Line A. 2001. Beskrivelser av de andre. Etik og politikk i forskning på etniske minoriteter. I Ytrehus (red.): *Images of Otherness: Forestillinger om «den andre»*. Høyskoleforlaget, Kristiansand.

Jenter i virvelvind

Konstruksjoner av kjønn, alder og etnisitet blant jenter i 12–14-årsalderen

Av Mona-Iren Hauge

Denne artikkelen søker å belyse hvordan en gruppe på ti jenter forhandler frem betydninger av alder, kjønn og etnisitet når de beveger seg fra 12 til 14 år; hvordan de opplever at de som jenter i denne alderen skal være og hvilke uttrykk som skal bety hva. Jentene vi skal møte, er i ferd med å gjøre seg til større jenter, og i ulik grad er de opptatt av å vise at de beveger seg bort fra å være barn. Å gjøre seg kulturelt gjenkjennelig som ungdommer innebærer at jentene forhandler frem ulike uttrykk og ulike måter å gjøre både alder, kjønn og etnisitet på.

Artikkelen bygger på intervjuer med jenter som er intervjuet over en toårsperiode, fra de var 12 til de var 14 år. Jentene går sammen det siste året på barneskolen og fortsetter videre på den samme ungdomsskolen. De kjenner hverandre, og selv om de ikke nødvendigvis er venninner, så har de felles klassevenner, lærere og møteplasser. De har ulik etnisk, religiøs og kulturell bakgrunn. Fem av jentene har etnisk majoritetsbakgrunn og fem av jentene har etnisk minoritetsbakgrunn fra Marokko, Algerie og Iran. På ulike måter utfordrer og forhandler disse jentene dominerende forståelser av hvordan en

jente i overgangen fra barn til ungdom skal være. Skal kroppen vises frem eller dekkes til? Er det en tid for mimeleker og ballspill eller de første festene og de første kjærestene? Hvilke uttrykk skal signalisere at jentene ikke lenger ønsker å fremstå som barn, men at de nå er opptatt av å gjøre seg til unge kvinner?

Artikkelen reiser to sentrale spørsmål der det første retter seg mot et empirisk aspekt: avstanden mellom jentene med minoritets- og majoritetsbakgrunn øker når de nærmer seg ungdomstiden. Spørsmålet blir om og eventuelt på hvilken måte jentens forståelser av kjønn, alder

og etnisitet kan forklare hvorfor avstanden mellom dem øker i denne aldersperioden. Et annet spørsmål som vil stå sentralt i artikkelen, knytter seg til teori: hvilke fortolkningsrammer åpner de tradisjonelle psykologiske utviklingsteoriene for? Kan nyere perspektiver, som fremdeles er lite anvendt innenfor psykologisk forskning, bidra til fruktbare forståelser av utviklingsmessige aldrings- og endringsprosesser?

Et fokus på jevnaldrendes betydning for barn og unges utvikling betyr ikke at betydningsfulle voksenpersoner eller mer overordnede sosiale og kulturelle forståelser ikke er viktige. I det empiriske materialet som danner utgangspunkt for artikkelen, er det imidlertid *de jevnaldrende* som hele tiden blir løftet frem som betydningsfulle og som navigasjonspunkter for egne interesser og forståelser. Et slikt perspektiv innebærer også et fokus på valg: på jentenes fortolkninger av hverandres selvpresentasjoner og hvordan de velger å forholde seg til disse. At jentene aktivt utformer sine forståelser av kjønn, alder og etnisitet betyr selvsagt ikke at de selv fritt kan definere uttrykk for disse dimensjonene. Den aktive selvpresentasjonen finner sted innenfor rammer av familiens forventninger og mer overordnede sosiale og kulturelle normer. At valgene er begrenset undergraver allikevel ikke betydningen av jentene som handlende subjekter, og det er nettopp det handlende aspektet, det å aktivt gjøre seg til ung kvinne, som vil bli belyst i artikkelen. Men aller først en kort gjennomgang av sentral utviklingspsykologisk teori.

De store fortellinger om utvikling¹

Utviklingsbegrepet, slik det ofte blir anvendt innenfor psykologifaget, omfatter endringer fra unnfangelse frem til livet som voksen. Den tilhørende forskningstradisjonen domineres av en naturviten-

skapelig kunnskapsposisjon der utvikling blir målt som kvalitative endringer i kognitive, emosjonelle og motoriske ferdigheter. De kanskje mest kjente eksemplene på stadietenkningen som dominerer feltet, er Sigmund Freuds psykodynamiske teori og Jean Piaget og Lawrence Kohlbergs kognitivt orienterte utviklingsteorier. Felles for disse teoriene er at utviklingen tenkes å foregå i stadier som følger hverandre i en bestemt rekkefølge der hvert stadium blir avløst av et nytt. Utviklingen blir knyttet til et indre driv, og miljøet får en sekundær betydning i den forstand at det kan hemme eller fremme utviklingen.

Den teorien som kanskje har hatt størst innvirkning på utviklingspsykologien, er Jean Piagets kognitive utviklingsteori. For Piaget er begrepet struktur sentralt, og det blir brukt om grunnleggende forandringssystemer som ikke bare er fysiologisk fundert (Horowitz 1987). Hvert stadium kjennetegnes av særegne tankestrukturer som gjør at barn på ulike stadier tenker på forskjellige måter. Piaget knytter disse strukturene opp mot atferd, og tenker seg at barnets interaksjon med miljøet skjer på en organisert og strukturert måte som kan formuleres som universelle lover (ibid.). Et annet aspekt ved Piagets teori er antagelsen om at barns tenkning er av en annen type enn tenkningen til mer modne individer (Wood 1995). Skiftet fra «umoden» til «moden» tenkning skjer ifølge Piaget rundt syvårsalderen, en endring han tenker seg forløper likt for alle barn.

En innvending som er reist mot de tradisjonelle utviklingsteoriene, er at de impliserer barnet som selvgående, styrt gjennom indre mekanismer som skrider frem i henhold til indre kognitive og biologiske mekanismer. I den grad barnets oppvekstmiljø blir trukket frem som vesentlig for utviklingen, er det fordi det antas at miljøet kan bidra til å hemme eller fremme utviklingen. Miljøet får en sekundær betydning og blir et bindeledd

Strandkaien, Bergen. (Foto: O. Schumann Olsen, Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.)

mellom det indre utviklingsdrivet og det endelige utviklings«resultatet». Felles for alle de store utviklingsteoriene er at fokus blir rettet mot barnet. Problemet med slike tilnærminger er at barnet ofte blir studert og teoretisert løsrevet fra sin kontekst av vennerelasjoner, skolehverdag og bomiljø. I dominerende psykoanalytisk teori er for eksempel kameratene viet liten plass (Frønes 1998). De store utviklingsteoriene forteller frem generaliserte, antatte indre og universelle utviklingsforløp, men ser bort fra hvordan det utvide- de miljøet «utvikler» barnet. Og det er nettopp her motstanden og kritikken mot de store utviklingsteoriene de siste årene er blitt reist: barnet blir fremstilt som autonomt, dekontekstualisert og selv- gående mens det sosiale miljøet skyves i bakgrunnen (Gulbrandsen 2000).

Kulturpsykologen Richard Shweder (1990) er kritisk til utviklingspsykologis-

ke teorier og påpeker at det som blir stu- dert er noe han betegner den iboende, sentrale prosesseringsmekanismen; en mekanisme som er felles for alle mennes- ker, uavhengig av kulturell tilhørighet. Shweder fremstiller denne mekanismen som en indre motor som driver mennes- kets utvikling fremover etter en oppskrift som alle mennesker er utstyrt med (Gulbrandsen 1994; 1998; 2000). Gulbrand- sen tar tak i Shweders prosesseringsmeta- for og utbroderer:

Den lille motoren som er utviklings- prosessens årsak, befinner seg inni individet og kan dermed ikke studeres direkte. Et alternativ til å observere en årsakssammenheng vil være å kon- struere en i form av en modell eller et begrepsapparat som kan synes å gi bedre grep om fenomenet. Freuds driftsbegrep eller Piagets ekvilibrum

er eksempler på slike begreper som har fått status som årsaker til utviklingsforløp. (Gulbrandsen 1998:20)

Ifølge Gulbrandsen er det helt nødvendig å utforme utviklingsforståelser som blir alternativer til slike kausalitetsmodeller, og hun mener at det i prinsippet er to måter å gå videre på: Utviklingspsykologien kan forsøke å løse det hun betegner «de kausale forklarings gåte» eller «den kan bygge sitt prosjekt på andre premisser» (Gulbrandsen 1998:20).

Mens psykoanalytiske, kognitive og biologiske utviklingsmodeller har en sentral plass innenfor psykologifaget, så har det i de senere år skjedd en fremvekst av tilnærminger som i langt større grad enn «de store utviklingsteoriene» er opp-tatt av hvilken betydning den sosiale konteksten har for barns utvikling, de såkalte transaksjonsmodellene (Lerner 1986; Horowitz 1987). I motsetning til tilnærminger som fokuserer på *resultatet* av utviklingen, så retter disse modellene fokus mot *utviklingsprosessene* (Ander-sen og Eriksen 2000). Imidlertid er også disse modellene kritisert for å gi et ufullstendig bilde av utviklingen fordi konteksten, den kulturen barnet vokser opp i, heller ikke i disse modellene blir tilstrekkelig vektlagt (Gulbrandsen 1994).

Utvikling som sosiale og kulturelle prosesser

På bakgrunn av refererte teorier og modeller blir spørsmålet hvordan beve-gelser og endringer i 12–14-årsalderen kan tolkes i et utviklingspsykologisk per-spektiv. Spørsmålet ble relevant fordi jeg tidlig i en intervjuundersøkelse² der barn beskriver sine hverdagsliv, opplevde at flere av jentenes beskrivelser i stor grad handlet om hvordan de opplever at andre, først og fremst venner, formidler forvent-ninger om hvordan en jente i 12–14-års-alderen skal være. I gjennomlesningene

av intervjuene, alle jentene ble intervjuet 5–6 ganger over en toårsperiode, ble det tydelig at jentene hadde ulike forståelser av hva aldersperioden skulle innebære. Nye praksiser ble forhandlet frem, prak-siser som noen er med på og som andre tar avstand fra. Den mest åpenbare inn-fallsvinkelen til disse endringene er at jentene blir eldre, de beveger seg fra en tid som begrepsfestes som barndom og over mot en ny tidsperiode som betegnes ungdomstiden. En tilnærming til slike aldringsprosesser er å fokusere på praksiser og selvpresentasjoner som endrer seg. Et slikt fokus finner lite feste i de etabler-te utviklingspsykologiske teoriene, fordi disse i liten grad anerkjenner sosiale for-handlinger og samspill blant jevnald-rende som betydningsfulle utviklings-arenaer. Betegnelsen *å bli eldre*, som er en vel anvendt utviklingsdiskurs, henspil-ler på en utviklingsforståelse som er i tråd med de etablerte utviklingsteoriene: utvikling reduseres til et passivt hendel-sesforløp der den utviklingsmessige endestasjonen er å bli *voksen*. En slik ut-viklingsdiskurs står i kontrast til en til-nærming der unges aldringsprosesser i bevegelse fra barneliv mot ungdomsliv tilnærmes som noe de selv aktivt deltar i, som de *gjør* eller *gjennomfører*. Og ikke minst, en forståelse der disse «gjennom-førelsesprosjektene» ikke tenkes å foregå i individuelle vakuum: praksiser og for-ståelsesformer blir fremforhandlet blant unge som omgås på skolen og i fritiden. En kulturanalytisk tilnærming tar som ut-gangspunkt at barn og ungdom ikke er noe man *er*, men tvert imot noe man *blir* gjen-nom å utforske de mulighetene som er til-gjengelige i det sosiale miljøet (Heggli og Hauan 2002). Der biologisk orienterte til-nærminger forklarer 12–14-årsalderen som en periode styrt av pubertetens hor-monelle inferno, pekte det empiriske materialet i retning av at det å bevege seg fra barndom til ungdom er mer enn en indre ferdigprogrammert fremdriftsplan som skrider frem i hver enkelts liv.

En kulturorientert og meningsfokusert psykologi

På tross av at utviklingspsykologien i stor grad domineres av noen få teorier som mer eller mindre underordner miljøets betydning, har det vokst frem utviklings-tilnærminger som tar utgangspunkt i barnets sosiale miljø, og kulturpsykologien er en slik tilnærming. Kulturpsykologien forstår utvikling som sosiokulturelle og kommunikative prosesser som blir samhandlet og fremforhandlet. I tillegg har denne retningen vært opptatt av å unngå en kulturforståelse der kultur og individ oppfattes som atskilte enheter. En av dem som har gjort seg til talsmann for en kulturpsykologisk tilnærming, er Jerome Bruner. I boken *Acts of meaning* (1990) argumenterer han mot en psykologi der menneske og kultur settes frem som atskilte enheter, og mener isteden at individ og kultur må forstås som konstituerende. Det er kultur, påpeker han, ikke biologi som former menneskers liv og forståelser, og det er kultur som gjør det mulig å tolke og lage forståelse av alt som foregår (Bruner 1990:34). Bruners perspektiv impliserer at det for å forstå hvordan kultur virker inn på mennesker som samhandler, er nødvendig å utforske hvordan *mening* blir forhandlet frem og gjort betydningsfullt i samhandlingen. Ved å la meningskonstruksjoner og meningsforståelser danne utgangspunkt for den analytiske tilnærmingen, er ikke avstanden lang til poststrukturalismen, et teorifelt som på tross av sin utbredelse har fått lite fotfeste innenfor psykologifaget. En poststrukturalistisk fortolkningsramme kan fungere som et redskap for å studere meninger slik de kommer til uttrykk i ulike diskurser. En sentral forståelse er at mening ordnes i forhold til hverandre, som binære opposisjoner, der for eksempel en sosial kategori får mening gjennom eller i forhold til en annen. En poststrukturalistisk inspirert tilnærming vil gjøre det mulig å undersø-

ke hvordan identiteter og sosiale kategorier blir konstruert gjennom en ekskludering av den binære andre (Søndergaard 2002). Og det er her maktaspektet kommer inn; makten blir gjort synlig ved nettopp å fokusere på de sosiale kategoriene. Meningssystemer og praksiser som blir knyttet til en kategori, blir overordnet praksiser og meningsforståelser knyttet til en annen kategori. Eksempler på dette er når utvalgte praksiser blir italesatt som mer «normale», «riktige» eller mer «betydningsfulle» enn andre, med den konsekvens at binære praksiser blir italesatt som «unormale», «gale» eller «betydningsløse». Disse inndelingene tjener flere hensikter både ved at de rommer sosiale posisjoner (der noen er mer betydningsfulle enn andre) og, ikke minst, ettersom posisjonene ikke er likeverdige følger det at noen posisjoner har mer makt enn andre.

«Populære» og «ikke populære», «norske» og «utlendinger»

Byåsen barneskole³ er en skole hvor barn med en variert sosioøkonomisk, etnisk og religiøs bakgrunn er samlet. Som i andre skolegårder myldrer barna; noen løper rundt og hoier, små grupper står tett sammen og snakker, to spaserer arm i arm mens andre spiller fotball. Klesdrakter og klesstiler er forskjellige. Noen jenter har trange klær, joggesko med tykke såler og korte, trange gensere. Noen er sterkt sminket, andre har glatte, usminkede barneansikter. Noen jenter har på seg shalwar kamiz, treningsdresser eller bærer skaut i forskjellige farger. I dette siste året på barneskolen forteller flere om hvilke forventninger de har til å begynne på ungdomsskolen der klassene blir splittet og blandet med elver fra nærliggende skoler. Jentene er spente på hvem de kommer i klasse med, de har klare formeninger om hvem de ikke vil ha i klassen sin, og har pekt seg ut hvem de

fortsatt ønsker som klassekamerater. Flere av jentene uttrykker forventninger knyttet til et sosialt liv som er forskjellig fra det de opplever på barneskolen, og ser frem til å stifte bekjenskaper med nye jenter og gutter. I ulik grad begynner de også å gi uttrykk for forventninger og preferanser som strekker seg lenger frem i tid, knyttet til livet som venter etter at de har avsluttet ungdomsskolen.

Jentene i 7. klasse på Byåsen barne-skole deler hverandre inn sosiale kategorier som de har gitt betegnelsene «de populære» og «de som ikke er populære»⁴ og «de norske» og «utlendingene». Inndelingene representerer ikke stillestående og avgrensede enheter, men er preget av endring og bevegelse. To av jentene, som da vi møter dem forteller at de tilhører gjengen med «de populære», forteller mot slutten av intervjuperioden at de ikke lenger er sammen med disse jentene, mens andre beveger seg motsatt vei. En tilnærming til å forstå disse kategoriene er å se dem som meningsskapende og meningsskapt subjektposisjoner som jentene posisjonerer seg og blir posisjonert i forhold til. Kategoriene etableres som diskurser, måter å forstå eller snakke om et fenomen på. Ettersom hvilke ord vi bruker påvirker hvordan vi tenker om og forstår ulike sosiale fenomener, så er slike diskurser helt sentrale for hvordan jentene forstår seg selv og hverandre.

Jentene i materialet har det til felles at de forholder seg til de sosiale kategoriene som dualismer eller poler som synes forskjellige fra hverandre. Betegnelsene «de som ikke er populære» – «de populære» og «utlendingene» – «de norske» blir hverandres kontraster, og spørsmålet blir på hvilken måte kategoriene får betydning for jentenes utviklingsprosesser når de beveger seg fra 12 til 14 år.

«De populære» og «de som ikke er populære»

Jentene som inntar posisjoner som «de

populære» jentene, teller jenter fra flere av skolens parallelle klasser. De forteller at de en gang i løpet av 7. klasse delte seg i ulike grupper, og noen av jentene begynte å være sammen i friminuttene på tvers av klassene. «De populære» jentene bestod i begynnelsen av 8–10 jenter. De fleste, men ikke alle, har etnisk majoritetsbakgrunn. Posisjonen til «de populære» jentene er som en rød tråd i alle intervjuene. Jentene som går under denne betegnelsen, er opptatt av å fortelle om hva de gjør sammen og hva de er opptatt av, men også de andre jentene, de som «ikke er populære», beveger seg i forhold til «de populære jentene». Det er særlig når tema knyttet til måter å gjøre seg til eldre jenter på kommer opp at jentene i den populære gjengen blir trukket frem. Det kan synes som om gruppen av jenter som går under betegnelsen «de populære», gjør seg til større jenter på en måte som har innvirkning og ringvirkninger for alle jentene på klassetrinnet. Jentene som blir posisjonert som «populære», har stor gjennomslagskraft, og de andre jentenes væremåter og praksiser blir satt i forhold til hvordan jentene som inngår i denne gjengen presenterer seg selv.

På spørsmål om hva som skal til for å få tilgang til en posisjon som populær, er svarene forskjellige, avhengig av hvem som svarer. Victoria, som da hun blir intervjuet i begynnelsen av 7. klasse forteller at hun er en av «de populære», forteller:

«...De populære er de som er seg selv, mens de som ikke er populære er de som prøver å være noe annet enn det de er, prøver å være morsomme for eksempel, uten at de egentlig er det.»

Også Jenny, som selv posisjonerer seg og av andre blir posisjonert som «populær», understreker at det for å inngå blant disse jentene er viktig «å være all right og snill og sånn. Det har mye å si det. Hvis du ikke er det, da teller det ingen ting». I lik-

het med Victoria mener også Jenny at hvordan man *er* har størst betydning for hvorvidt en blir populær eller ikke. Hun fortsetter:

«...De som ikke er populære er sånn stille og sier ikke så mye og tilbakeholdne og er ikke sammen med liksom den gjengen vi er sammen med og sånn. Og da blir det liksom...ja....»

«Å ikke være stille», «å være snill» og «ikke være tilbakeholden» er betegnelser som er gjennomgående når jentene som selv posisjonerer seg som populære, beskriver sine egne subjektposisjoner, og de mener det å *være seg selv* er avgjørende for hvilken kategori en jente knyttes til. En annen «populær» jente, Sigrid, bidrar med refleksjoner som utdyper og nyanserer Victoria og Jennys forståelser av «de populære» posisjon:

«De bare er det, det bare er de alle ser opp til. Det bare er noen som er helt naturlig populære. Det er bare personligheten. Det er noen som har sånn personlighet at de bare blir populære med en gang, som har en sånn magisk tiltrekningskraft. De er veldig utadvendte og tør være med på veldig mye rart...også er det mye utseende og sånn, åssen klær og hvordan du ser ut...hvem du har vært sammen med.»

I dette utdraget formidler Sigrid en opplevelse av at det å inngå blant «de populære» er noe som kommer helt naturlig. Det er et indre anliggende som kan tilskrives personligheten, en «magisk tiltrekningskraft» som hun kaller det. Når Victoria, Jenny og Sigrid påpeker at det er nødvendig å være seg selv, så gir de oss samtidig innblikk i diskurser som er forhandlet frem blant jentene i kretsen av «de populære». De opplever et skille mellom de som *prøver* og de som *er*.

Jentene som ikke inntar posisjoner

som «populære», forteller at det for å være populær er nødvendig å ha merkeklær og være involvert med gutter. Kristine, en av jentene som ikke er blant de «populære», har en klar forståelse av den sosiale fordelingen blant jentene i 7. klasse:

«I klassen er vi veldig få, så delte jentene seg i to; de mest populære og de som ikke var populære. De populære er de som gutta liker best kanskje, eller de som har vært sammen med mange gutter på skolen...»

Farida, som heller ikke inngår i gjengen med «de populære», beskriver disse jentene på denne måten:

«De som er mest populære er de som drikker og røyker og fester sånn skikkelig sent på natta, og bare sånn lyver for moren og sier: 'Jeg skal overnatte hos noen', men så er de på fest hele natta. Det er til og med noen som har...jeg kjenner noen som prøvd å røyke hasj eller noe sånt.»

På tross av den betydelige sentreringen rundt «de populære» jentene, så befinner de fleste jentene i 7. klasse seg på utsiden av den relativt lille gruppen som jentene i gjengen med «de populære» representerer. Jentene som «ikke er populære» utgjør ikke en avgrenset venninnegjeng, og fremstår derfor som mer spredt i det sosiale feltet. For selv om det er slik at alle jentene er opptatt av hvordan «de populære» jentene kler seg og ter seg, så utgjør jentene som går under betegnelsen «de som ikke er populære», det store flertallet av jentene på klassetrinnet. Å selv posisjonere seg, og av andre bli posisjonert, som «ikke populær» innebærer heller ikke at disse jentene blir oppfattet som det motsatte, som upopulære. Betegnelsen «de som ikke er populære» henspeler snarere på jenter som av ulike årsaker ikke søker seg mot – eller får inn-

pass blant – jentene som inntar posisjoner som «populære».

«De norske» og «utlendingene»

Et annet kategoripar som jentene anender, er «de norske» og «utlendinger». Disse kategoriene er mindre fremtredende enn kategoriene «de populære» og «de som ikke er populære». Fatima, Farida, Aisha og Samira bruker betegnelsen «utlendingene» og «ikke populære» om seg selv. Jentene er selv, eller har foreldre som er, født i Marokko, Algerie eller Iran, og de er alle muslimer. Jentene forteller at de foretrekker å være sammen med jenter som i likhet med dem selv har minoritetsbakgrunn. «Det er fordi vi forstår hverandre bedre,» begrunner Farida det.

Inga, en av jentene som posisjonerer seg som «norsk» og «populær», forteller at det er stor forskjell mellom henne og jentene som ikke har majoritetsbakgrunn som hun selv. Hun opplever at de gjør forskjellige ting, lever på ulike måter og at de derfor ikke har så mye til felles. I et av intervjuene betegner hun jentene med minoritetsbakgrunn som «hei og ha det venner», venner som hun ikke snakker med annet enn for å si «hei» og «ha det» i løpet av skoledagen. På nærmere spørsmål om hun tror jentene med minoritetsbakgrunn er mye sammen med hverandre, svarer hun at hun egentlig vet ganske lite om hvem disse jentene er sammen med eller hva de gjør i fritiden. Fatima kommer i et av intervjuene inn på hva forskjellene mellom de norske og utlendingene kan bygge på. På spørsmål om hun opplever at det er annerledes å være sammen med Feram og Sohaila i forhold til Sigrid og de norske, svarer hun:

«Vi gjør ingen ting. Liksom jeg gjør ingen ting med Sigrid og dem, vi bare prater. Men med Feram og Sohaila og de, så er det mye rart.»

Hun utdyper nærmere hva hun tror denne forskjellen bunner i:

Intervjuer: For du bruker jo være sammen med Nina og Lotte, men er det sånn at de jentene som er utenlandske eller hva man skal kalle det...har bedre forhold til hverandre enn norske og utlendinger liksom?

Fatima: Liksom jeg tror utlendinger og utlendinger...det er liksom...har bedre forhold til hverandre enn norske og utlendinger liksom.

Intervjuer: Hva tror du det kommer av?

Fatima: Kultur eller religion... jeg vet ikke...

Fatima opplever at det er en forskjell mellom «de norske» og «utlendingene», og hun mener selv at hva hun gjør avhenger av hvem hun er sammen med. Hun vet ikke hva dette kommer av, men antyder at kultur og religion har betydning for forskjellene mellom jentene.

Betydninger av kjønn, alder, etnisitet og seksualitet

Kategoriene «de populære» og «de som ikke er populære» og «de norske» og «utlendingene» er sentrale når jentene i intervjuene forteller om sine hverdagspraksiser. Kategoriene «de populære» og «de som ikke er populære» overlapper kategorien «de norske» og «utlendingene» slik at en posisjon som «populær» ikke knyttes opp mot etnisk bakgrunn. Grensene mellom kategoriene er flytende, og jentenes subjektposisjoner endrer seg over tid og i ulike kontekster. For å få en forståelse av hva som konstituerer disse kategoriene, er det nødvendig å se nærmere på praksiser som jentene benytter i sine sosiale samhandlinger. Den neste delen av artikkelen tar for seg hvordan forståelser av kjønn, alder, etnisitet og seksualitet får betydning for jen-

tene når de beveger seg over mot ungdomstiden.

Klær som markør

Som 12-åringer er flere av jentene opptatt av å ha det de selv betegner som mote-klær. Klærne blir kjøpt i utvalgte butikker i sentrum, der statusen på klærne rangeres etter prisnivå. Klær kan sees som en uttrykksform som får betydning for hvordan jentene posisjonerer seg selv og hverandre. Klær formidler tilhørighet og plassering, og det er særlig jentene som inngår som «de populære», og deres bruk av moteklær, som opptar mye fokus. En måte å forstå klesdrakt på, er som markør for kjønn, fordi klær ofte brukes til å gjøre den enkelte attraktiv som partner for det motsatte kjønn (Tanbjør 1999). Klær kan sees som et uttrykk for kroppslige selvpresentasjoner som kan ha til hensikt å (u)synliggjøre kroppen. Slik kan klærne fungere som en markør som kommuniserer endret utviklingsfokus.

Victoria, som selv inngår som en av «de populære», forteller at de jentene som er mest populære «går tynnkledd, selv om vinteren. Og det er jenter med høyhælte sko, og sånn». Hun opplever at jentene som har moteklær, skiller seg fra de andre jentene på klassetrinnet. Å gå tynnkledd om vinteren innebærer at kroppen ikke blir skjult i store vinterklær, men at den eksponeres og gjøres synlig, selv om det er kaldt. En tolkning er å se avledningen som en protest mot voksnes anmodninger om å kle seg slik at de ikke fryser, og at det å gå tynnkledd om vinteren er en måte å vise at man blir større og ikke lenger gjør det foreldrene mener er viktig. Tuva, også en av «de populære» jentene, forteller at hun noen ganger blir ertet fordi hun er tykk. På spørsmål om hvordan hun tror guttene vil at jentene skal se ut, svarer hun: «Tynne, syltynne og bare gå i moteklær». Slik gir Tuva en indikasjon på opplevde forbindelseslinjer mellom kropp, klær og kjønn.

Men det er først og fremst jentene som posisjonerer seg som «ikke populære», som opplever at moteklær er nødvendig for å få innpass blant «de populære» jentene. De opplever at moteklærne markerer en forskjell. Farida, Fatima, Samira og Aisha opplever at klær skaper avstand mellom dem selv og jentene som bruker slike klær. De har ikke slike klær selv, og sier at de heller ikke ønsker å ha slike klær. De er opptatt av klærne de har på seg, men vurderer dem etter andre kriterier; de skal være gode å gå i, fargene må passe sammen, og det er viktig å ha på tykke klær når det er kaldt. De mener at jentene i gjengen med «de populære» signaliserer noe med klærne de bruker, og opplever at klærne bidrar til å skape avstand. Aisha beskriver det på denne måten:

«Jeg liker ikke sånne jenter som prøver å være skikkelig sånn deilige og gå med sånn skikkelig trange klær og skikkelig sånn... som prøver å vise seg og sånn. [...] singletter og skikkelig store push up-BH'er og sånn.»

Også Aisha er opptatt av hvilke klær hun har på seg. Hver kveld, før hun legger seg, finner hun frem klærne hun skal ha på seg neste dag. Men for henne er det en forskjell; hun prøver ikke å vise seg frem, og hun går ikke med klær som er altfor tettsittende.

Festene – den heteroseksuelle arena

Arrangering av fester er, i likhet med klær, tema som jentene i kretsen med «de populære» er opptatt av. De planlegger og arrangerer fester som vil finne sted i nær fremtid, de er opptatt av hvor festen skal være og hvem som skal komme. I det første intervjuet med Victoria forteller hun hvordan hun og venninnene samles for å planlegge en forestående fest:

«Så går vi rundt i skolen og snakker om festene, om vi skal smugle gutter og sånn. Vi hadde tenkt å ha med noe alkohol da... [...] Også tenkte vi at vi skal spleise på penger, og så skal vi kle oss litt tøft og sånn, så skal vi gå på en sånn pakistansk Narvesen, og kjøpe røyk (latter). Det er liksom planen da.»

Det Victoria her formidler, er tema som jentene i kretsen av «de populære» ofte vender tilbake til; gutter og fester. Ved å arrangere disse festene skaper jentene en arena hvor de utvalgte jentene og guttene har mulighet til å utforske heteroseksuelle diskurser og praksiser. Samtidig som fester bidrar til en avskjermet arena for å bli kjent med rådende heteroseksuelle diskurser, representerer de også en inntrreden i det jentene oppfatter som et kulturelt gjenkjennelig voksenliv. Å delta på fester innebærer å gjøre noe som signaliserer et skifte av fokus, hvor nettopp ideen om å *bli større* blir gjort gjeldende.

Samtidig som flere av jentene, først og fremst de som går under betegnelsen «de populære», planlegger fester, opplever andre at festene bidrar til å skape avstand. Samira opplever at praksiser knyttet til fester er i ferd med å endre seg:

«Vi har ikke sånne fester som vi...det er ikke for å være sånn derre...men før så var det mye kulere å være på fester, fordi da hadde vi sånne leker, premier og sånn gøy...kule ting. Men nå syns de det er kult å sitte der og drikke en flaske øl og komme dritings hjem. Det er bedre for dem, men jeg synes ikke det er noe særlig. Jeg synes de barnslige festene var bedre.»

Når Samira formidler sitt før-og-nå-perspektiv på praksiser knyttet til fester, tar hun utgangspunkt i det hun opplever som en endring. Før var festene preget av lek og moro, nå er leken skjøvet til side til

fordel for fester hvor det blir drukket alkohol. Konsekvensen av disse praksisene er at tiden for det Samira betegner de «barnslige» festene, fester som var et fellesskap for alle jentene i klassen, er forbi. Dette er et eksempel på at praksiser knyttet til det å gjøre alder ikke er enhetlige, og at ulike forståelser av hva aldersperioden skal innebære fører til at avstanden mellom de unge øker.

Ulike praksiser for alder fører til økt avstand i ungdomstiden

Samtidig som moteklærne får en sentral betydning blant jentene, begynner flere å sminke seg, og jentene i gjengen med «de populære» skaper seg arenaer der jenter og gutter øver opp et heteroseksuelt samspill som er kulturelt gjenkjennelig. Den amerikanske sosiologen Barrie Thorne (1995) bruker betegnelsen *heteroseksuelle femininitetsuttrykk* og mener uttrykkene representerer en vestlig kulturell forståelse av hva ungdomstiden skal innebære. Ved å kle og sminke seg på bestemte måter og samtidig rette fokus mot gutter, bidrar jentene i kretsene av «de populære» til å iscenesette den heteroseksuelle normen.

Jentene med minoritetsbakgrunn tar avstand fra flere av praksisene som «de populære» jentene etablerer, og de opplever at disse jentene er langt mer aktive i forhold til gutter enn det de selv er. Fari-da forteller at jentene som er «populære», «er helt gale etter gutter, de løper etter dem hele tiden». Samtidig presiserer hun at verken hun selv eller venninnene ønsker å gjøre det samme. Også Fatima kommer inn på forholdet til gutter. Hun forteller at hun verken ønsker eller får lov til å være sammen med gutter annet enn som lekekamerater, og hun er ikke ute sent om kvelden. Samira forteller at hun ikke er opptatt av gutter «i det hele tatt».

Selv om bestevenninnene har begynt å interessere seg for gutter, synes hun selv at det er for tidlig for henne. En slik avventenhet i forhold til å være sammen med gutter «på den måten» kan tolkes dithen at jentene ønsker å holde fast på praksiser de forbinder med barndomstiden, for på den måten få være barn lenger (Tanbjør 1999). En slik tolkning kan imidlertid overskygge at ulike praksiser kan ha samme mål. For mange av jentene kan det å innlede kjæresteforhold tolkes som en måte å vise at de går inn i en alder der heteroseksuell «trening» i form av deltagelse på fester er forventet og akseptert. Å ikke gjøre dette er imidlertid ikke nødvendigvis det samme som å holde fast på barndommen. Dersom det å gjøre seg til en eldre, heteroseksuell attraktiv jente innebærer *ikke* å omgås gutter annet enn som kamerater, så kan det å ta avstand fra fester og kjærestes tilsvarende være en aldersforventet praksis. Selv om uttrykkene synes forskjellige, kan hensikten, å fremstå som en heteroseksuell attraktiv partner, være den samme ved at kjønn og alder blir vevet sammen med seksualitet.

En av konsekvensene av endrede praksisformer er at jentene orienterer seg ulike veier og at avstanden mellom dem blir større når de nærmer seg ungdomstiden. Sissel Østberg har gjort en undersøkelse blant jenter og gutter med pakistansk bakgrunn der det går frem at både guttene og jentene i ungdomstiden hadde færre venner med etnisk majoritetsbakgrunn enn de hadde som barn (Østberg 2000). Grunnen til dette er at ungdommene med majoritetsbakgrunn i denne tiden begynner å tilbringe mer tid ute om kvelden, innleder kjæresteforhold og drikker alkohol. Ingen av ungdommene som deltok i hennes undersøkelse, ga uttrykk for at de ønsket samme livsstil som de norske ungdommene. Tvert imot tok de avstand fra disse praksisene og understreket at det var uaktuelt for dem å gjøre det samme.

Utvikling som aktive og sosiale forhandlinger

Forskjellene mellom jentene med etnisk minoritets- og majoritetsbakgrunn viser at det for å studere utvikling er nødvendig også å inkludere dimensjoner som kjønn, alder, seksualitet og etnisitet. I samspillet mellom forståelser og betydningssystemer som disse dimensjonene bringer frem, blir sosiale kategorier utbrodert og definert. Uttrykk og praksiser får betydning i forhold til hverandre, og grupper blir definert i henhold til hva de ikke *er*. Jentene gjør seg til eldre jenter gjennom sosiale forhandlinger av hvordan en jente i denne alderen skal presentere seg selv. Samtidig blir det tydelig at det ikke finnes enhetlige forståelser av hvordan og med hvilke uttrykk en jente i denne alderen skal fremstå. Å gjøre seg til en eldre jente kan innebære moteklær, gutter og fester. Men det kan også innebære å ta avstand fra tilsvarende praksiser. Jentene i gjengen av «de populære» bruker gutter, fester og klær til å vise at de blir eldre. På tilsvarende måte kan det å ta avstand fra disse praksisene innebære at andre uttrykk blir anvendt, selv om betydningen av uttrykket, eller hensikten med uttrykket, er den samme – å vise en bevegelse fra barn til ungdom.

«Å bli eldre er ikke bare et biologisk faktum, det er en sosial strategi. Det er ikke bare noe man blir, det er noe man prøver å bli,» påpeker sosiologen Ivar Frønes i boken *De likeverdige: Om sosialisering og de jevnaldrendes betydning* (Frønes 1998:179). Dette er en påstand som er treffende også for det empiriske materialet som denne artikkelen har tatt utgangspunkt i. Samtidig er det viktig å understreke at det å fokusere på utvikling som sosiale forhandlinger ikke er det samme som å si at biologi ikke har betydning eller at indre, kognitive prosesser ikke er sentralt for utviklingen. Derimot betyr det at utviklingspsykologien ikke er tjent med snevre tolkningsrammer. Ut-

vikling handler om biologi. Men det handler også om mennesker som gjennom livsløpet aktivt leder seg selv, strekker seg selv, forsøker å finne en form og som oppdager nye sider ved seg selv. Og ikke minst handler det om at hvilke ord og forståelser som blir anvendt, har innvirkning på hvordan vi tenker om oss selv og andre. Å tilnærme seg den utviklingspsykologiske disiplinen fra andre posisjoner gir nye innfallsvinkler og nye blikk. En slik tilnærming innebærer ikke å skrinlegge de store utviklingsteoriene, men snarere å utforske utvikling som noe som skapes og forhandles i det sosiale feltet.

Mona-Iren Hauge
stipendiat
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo

Noter

1. Tittelen «De store fortellinger om utvikling» er hentet fra boken *I barns dagligliv* av Liv Mette Gulbrandsen (1998).
2. I forbindelse med min hovedfagsoppgave i psykologi: «Kropp, klær, seksualitet: Konstruksjoner av kjønn blant jenter i 12–14 års alderen» (Hauge 2002) var jeg tilknyttet forskningsprosjektet «Sosial deltagelse i overgang fra 12–14 år: 'vanlige' og 'vanskelige' utviklingsveier» som er ledet av Hanne Haavind ved Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo og Liv Mette Gulbrandsen, Høgskolen i Oslo.
3. Byåsen barneskole og Østjordnet ungdomsskole er anonymiserte navn på skolene hvor undersøkelsen er foretatt.
4. Det er her interessant å merke seg at betegnelsen «de populære» også benyttes av en gruppe jenter i samme alder som er bosatt i Danmark. Dette går frem av en intervjuundersøkelse som er gjennomført over en toårsperiode blant danske storbyjenter (Kirkegaard og Görlich 1999).

Litteratur

Andersen, Marianne og Hilde Eriksen 2000. *Fra lek til alvor. Om konstruksjoner av kjønn blant gutter og jenter i 12–13 års alderen*. Hoved-

- oppgave. Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Bruner, Jerome 1990. *Acts of meaning*. Harward University Press, London.
- Frønes, Ivar 1998. *De likeverdige. Om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*. 2. utgave. Gyldendal, Oslo.
- Gulbrandsen, Liv Mette 1994. Blant hester og gorillaer i skolegården. *Psyke & Logos* 15, 109–124.
- Gulbrandsen, Liv Mette 1998. *I barns dagligliv: En kulturpsykologisk studie av jenter og gutters utvikling*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gulbrandsen, Liv Mette 2000. Samspill mellom barn som kjønnskapede og som kjønnskappende prosesser. Et analytisk perspektiv. I H. Haavind (red.): *Kjønn og fortolkende metode*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Hauge, Mona-Iren 2002. *Kropp, klær, seksualitet: Konstruksjoner av kjønn blant jenter i 12–14 års alderen*. Hovedoppgave. Psykologisk institutt, NTNU.
- Heggli, Gry og Marit Anne Hauan 2002. Introduksjon. I G. Heggli og M.A. Hauan (red.): *Younger than Yesterday, Older than Tomorrow*. NFF Publications, Turku.
- Horowitz, Frances 1987. *Exploring developmental theories. Toward a structural/behavioral Model of development*. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.
- Kirkegaard, Line og Anne Görlich 1999. *Historier om kærester og kærlighet: Konstruktioner af heteroseksualitet*. Gyldendal, København.
- Lerner, Richard 1986. *Concepts and theories of human development*. McGraw-Hill Inc., New York.
- Shweder, Richard 1990. Cultural psychology – what is it? I J.W. Stigler, R.A. Shweder og G. Herdt (red.): *Cultural psychology. Essays on comparative human development*. Harvard University Press, Cambridge.
- Søndergaard, Dorte Marie 2002. Poststructuralist approaches to empirical analysis. I *Qualitative studies in education* 15 (2), 187–204.
- Tanbjør, Astrid 1999. *Jenter i kulturell mosaikk. Mulige selvkonstruksjoner sett i lys av kulturelle praksisformer og diskurser*. Hovedoppgave. Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Thorne, Barrie 1995. *Gender Play. Girls and Boys in School*. Rutgers University Press, New Jersey.
- Wood, David 1995. *How children think and learn: The social contexts of cognitive development*. Blackwell, Oxford.
- Østberg, Sissel 2000. Religion, kjønn, identitet. I *Utenifra, men hjemme – innvandrerungdom i storbyen*. Konferanserapport fra Norges forskningsråd.

«Jentevold»: Overskridelser av normer for kjønn og alder?

Av Sidsel Natland

«12-åring banket opp i jentegarderoben» (Dagbladet 29. mars 2003)
 «Sjalousi førte til jentevold» (Hamar Dagblad 4. februar 2003)
 «Banket opp av jentegjeng» (VG-nett 25. januar 2003)
 «Banket av venninner» (Dagbladet 24. november 2002)
 «Jentegjeng mishandlet 19-åring» (Aftenposten-nett 19. august 2002)
 «Jentegjeng banket opp skoleelever» (VG-nett 11. april 2002)
 «På sykehus etter brutal jentevold» (Nettavisen 30. mars 2000)

I den siste tiden har vi gjennom dagspressen vært vitne til flere saker der unge jenter har vært involvert som utøvere av vold og/eller grov mobbing. Statistisk sett er omfanget beskjedent, men det faktum at jenter er involvert i slike handlinger, har tydeligvis stor nyhetsverdi. Hvilke forestillinger, normer og verdier omkring forbindelsen mellom ungdom, kjønn og vold avdekkes og tematiseres i avisenes reportasjer om «jentevolden»? I denne artikkelen vil «jentevold» bli diskutert i sammenheng med historiske og kulturelle forestillinger om kjønn og vold. Kan medias behandling av jentevold ses som uttrykk for en «kulturell smertelindring»?

Innledning: Jentevold og gjengforskning

Under overskriften «Jenter blir mer voldelige» får vi i Dagsavisen den 10. oktober 2002 vite at hver tiende voldsanmeldte under 17 år i Oslo er en jente. Tall fra Oslo politidistrikt viser at det totale antall

er 22 anmeldte jenter i forhold til 214 gutter. Fra 1996 har antallet voldsanmeldte jenter økt fra 17 (1996) til 22 (2001). I prosent tilsvarende det en økning på nesten 30 %. 2000 var imidlertid rekordåret: Da ble 40 jenter anmeldt.

Det er altså grunn til å poengtere at

jenter fortsatt utgjør en liten andel av det totale antall voldsanmeldte. Man kan vel ikke tale om en signifikant økning: Det høye prosenttallet på økningen henger sammen med de beskjedne tallene. Utslaget blir stort når man regner i prosent. Dagsavisens artikkel og den tilhørende overskriften er imidlertid interessante fordi de illustrerer utgangspunktet for denne artikkelen: Til tross for relativt beskjedent omfang, får fenomenet «jentegjenger» og/eller «jentevold» stor oppmerksomhet i massemedia. Hvorfor har dette så stor nyhetsverdi? Hvilke forestillinger om kjønn og vold tematiseres i medias fortellinger om jenter som agerer voldelig? I denne artikkelen vil jeg belyse fenomenet «jentevold» i forhold til kulturelle forestillinger om *kjønn*, *alder* og *ungdom*. Jeg vil illustrere dette ved hovedsakelig å gå inn på én hendelse, den såkalte Rognan-saken. Kriminologiske teorier og ungdomsforskning om ungdomskriminalitet danner utgangspunkt for diskusjonen. Avslutningsvis vil jeg diskutere om forestillingene om sammenhengen mellom kjønn og vold er virksomme i dagens offentlige debatt om ungdomsvold.

Vold, både som praksis og begrep, relateres stadig til idéer om maskulinitet (Connell 1999, Kolnar 2003, Lövkrona 2001). I den grad kvinner er involvert på utøversiden, har de også iblant blitt framstilt (i media) som passive og/eller uskyldig trukket inn. Ikke desto mindre har det forekommet jentegjenger i Norge med mange av de samme aggressive og voldelige adferdsmønstre som man finner hos guttegjenger. På slutten av 1990-tallet var for eksempel jentegjenger som *Criminal Mafia Sisters*, *Macho Girls* og *City Girls* gjenstand for flere overskrifter i rikspresen: «Jenter slår jenter helseløse» (Dagbladet 15.06.97), «Oslo-jenter i hardkokt gjeng» og «Flere jentegjenger i Oslo» (Aftenposten, hhv. 16.12. og 17.12.98) er noen eksempler.

Kriminologen Ingunn Flekkøy (2000:

54–55) mener at i aviser og andre massemediers behandling av «gjenger» knyttes fenomenet opp til fem elementer eller verdier: hvem man er, hvor mange man er, hvor man er, hva man gjør og hvorfor man gjør det. I kriminologisk og sosiologisk litteratur er det imidlertid utviklet mer nyanserte teorier om gjenger i forhold til ungdomskultur. Innenfor sosiologisk orientert kriminologi har man fra 1950-tallet utviklet flere teorier for å kunne forklare kriminalitet, både på samfunns- og gruppenivå og på individnivå. Felles for retningene var at de først og fremst tok sikte på å forklare *ungdoms*-kriminalitet, fordi det særlig var i denne gruppen at kriminalitet var utbredt. Utgangspunktet for teoriene er at en delkultur representerer en form for *problem-løsning*: Deltakerne står overfor visse felles problemer, og delkulturens innhold er bestemt av at den skal kunne gi en kollektiv løsning på problemene (for oversikt, se Hauge 2001).

Chicagoskolen¹ så ungdomsgjengene som subkulturer med avvikende normer i forhold til resten av samfunnet. Gjengens normer opprettholdes ved at de yngste læres opp av de eldste. I denne perioden var det dominerende synet at ungdomskriminalitet var et resultat av at man tilhørte en kriminell delkultur. Dette synet var dominerende i denne delen av kriminologien i siste halvdel av 1950- og begynnelsen av 1960-årene. Man mente at de unge internaliserte gjengkulturens verdier og normer, og at kriminaliteten var et resultat av at de levde opp til disse. Dette synet på gjenger forutsetter imidlertid en stabilitet som ikke alltid er til stede. Etter hvert begynte enkelte forskere å stille spørsmål ved teoriene. Kriminologen Ragnar Hauge var en av disse: Man skulle jo tro at dersom gjengkulturen var så innflytelsesrik på den unge at dens normer og verdier ble internalisert, så var også gjengene svært stabile og godt integrerte? Hauge fant derimot i sine arbeider at gjengene viste seg å være pre-

get av skiftende medlemskap og en løs struktur. Nye undersøkelser viste også at ungdom tenderer til å feiltolke sine jevnaldrendes forventninger (oppfatte dem som mer avvikende enn de faktisk er). Hauge stilte derfor et nytt spørsmål til ungdomskriminalitetens årsaker: Kan den være resultat av et *fiktivt sosialt press*? (Hauge 2001).

I de innflytelsesrike kriminologiske teoriene er ungdommene og gjengene som studeres, *gutter* (Flekkøy 2000:1). Spissformulert kan man si at gutter ikke finnes i ungdomsforskningen og gjengforskningen, for det stilles ikke spørsmål ved kjønnsaspektet! Dette er også et gjennomgående trekk i medias reportasjer om ungdomsvold. Medieforskeren Kirsten Drotner (1993) viser til at unge kvinner først dukker opp i forskningshorisonten på 1960-tallet i forbindelse med studier av ungdomskriminalitet. De unge jentenes kriminalitet ble da tolket som resultat av «seksuelle utskielser» – deres handlinger ble sett i lys av rådende kjønnsparadigmer (se også nedenfor).²

Det finnes lite forskning om jenter som utøvere av grov mobbing og vold, jenter i gjenger eller jentegjenger i norsk eller skandinavisk kontekst. Både manglende kjønnsperspektiv i forhold til gjengforskningen og jenters relativt tilbaketrukkne rolle i offentligheten har resultert i at det ikke har vært så enkelt å tolke deres adferd. Man vet lite om hvordan jentene opplever seg selv og sin delaktighet i en gjeng og/eller voldelige handlinger (Skjørten, Bjørge og Olaussen 1999:80). I amerikansk kontekst har kvinnelige ungdomsforskere kritisert hvordan gjengjenter tradisjonelt har blitt fortolket, og de mener at forskningen har skapt følgende stereotypier: at jenter begår kriminalitet alene (i motsetning til gutter som utfører det sammen med andre), at jenter er sterkere bundet til familien og at de ikke er like knyttet til gjengen som guttene (Campbell 1990).

Samtidig er det noen viktige særtrekk ved disse jentegjengene som skiller dem fra guttene, særlig når det gjelder konfliktmønstre. I flere mediesaker ser vi at verbalspråket – for eksempel beskyldninger om å være «hore», samt ryktespredning omkring dette – kan være en innledning til voldshandlinger (Miller 2001, se også Flekkøy 2000).

Som nevnt er jeg opptatt av hvordan saker med jenter som utøvere av vold presenteres i massemediene. Jeg skal nå gå over til å se på den såkalte *Rognan-saken* som eksempel. Det er spesielt dagspressens dekning av saken, både lokalaviser og rikspresse, jeg bruker som kilde. Korte eksempler fra andre saker vil også bli brukt for å illustrere poeng underveis.

Jentegjengen fra Rognan

Rognan-saken, der en jentegjeng i mai 2002 mishandlet en 15-årig venninne og betalte en asylsøker for å voldta henne, har fått svært stor oppmerksomhet i media.³ Saken dreier seg om at en gjeng på fem jenter fra Rognan i Nord-Norge mishandlet en 15-årig jente på det groveste, inkludert at de betalte en asylsøker, som nettopp hadde kommet til bygda, 200 kr for å voldta henne. Jentene utførte også selv seksualisert vold mot 15-åringen. Mishandlingen fant sted i en tom lagerbygning i sentrum av Rognan, et sted der en del ungdom pleide å oppholde seg. Asylsøkeren (33) ble varetektsfengslet, deretter innlagt på psykiatrisk sykehus som han greide å rømme fra. Han er per i dag etterlyst over hele Schengen-området. Barnevern og et team av helsearbeidere ble straks satt inn for å bistå jentegjengen og deres familier. Det var uklart hva som var grunnen til at jentegjengen utsatte 15-åringen for denne behandlingen. I avisene sto det at «en bagatellmessig krangel» hadde utløst situasjonen som altså varte i omkring fem timer. En oppsiktsvekkende opplysning

Løpergutt, Sandviksveien 131, Bergen. (Foto: O. Schumann Olsen, Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.)

var at den forulempede jenta selv var med i gjengen. Medelever på skolen sa til avisene at jentegjengen alltid hadde skilt seg ut – de hadde framstått som tøffe og litt opprørske, men noe slik som dette hadde

de aldri forestilt seg at kunne skje. Medelevene mente at ungdomsmiljøet på Rognan generelt var bra. Dette ble bekreftet av både barne- og ungdomskonsulenten og skolens undervisningsinspek-

tør. Sistnevnte kunne imidlertid bekrefte at de hadde vært bekymret for jentegjengen, og at de på et tidspunkt hadde varslet «Barn i Krise» – et team bestående av helsepersonell.

Statsadvokaten i Nordland tok ut tiltale etter voldtektsbestemmelsene i straffeloven mot de to av jentene som var 15 år da ugjerningen fant sted. Strafferammen her er på 10 år (for den som «ved vold eller truende adferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen»). I tillegg ble de tiltalt for legemsfornærmelse under svært skjerpene omstendigheter. Saken var oppe i Salten tingrett i januar 2003. I vitneavhørene kom det imidlertid fram at den mest «aktive» under mishandlingen var en jente som bare var 14 år da ugjerningen ble utført, og altså under strafferettslig lavalder. Hun kunne derfor ikke dømmes, men ble innkalt som vitne. Aktor la ned påstand om 270 og 360 timers samfunnsstraff for de to jentene som var tiltalt. Den 28.01.03 meldte Aftenposten at de to jentene ble dømt til 270 timers samfunnsstraff. Jentenes forsvarere krevde sine klienter frikjent. De mente det ikke burde vært tatt ut tiltale, fordi jentene bare var noen måneder over kriminell lavalder. En av fedrene til jentene uttalte også tidlig i prosessen at «de [jentene] er jo bare barn». Jentene anket saken til lagmannsretten, og den 8. mai ble de i Hålogaland lagmannsrett dømt til 300 timers samfunnsstraff, samt at de måtte betale 50 000 kroner hver til den fornærmede jenta. Med andre ord en noe strengere straff enn i tingretten. Advokaten til den ene jenta varslet umiddelbart at de ville anke dommen inn for Høyesterett (om den vil gå så langt, er det opp til Høyesteretts kjæremålsutvalg å avgjøre) (Avisa Nordland 08.05.03).⁴

Mediefortellingen om Rognan-saken er ett eksempel på hvordan historiske og kulturelle forestillinger om sammenhengen mellom kjønn og vold, samt hvordan vold er tett knyttet til handlingsbaserte normer for kjønn og alder, aktualiseres i

medias oppslag om «jentevold». I Rognan-saken er det flere elementer som gjør saken spesiell. Elementet av seksualisert vold med både en voksen mann og jentene som aktører, var det mest rystende og oppsiktsvekkende. Ugjerningen skjedde også på et lite sted, noe som igjen utfordrer forestillingen om den harmoniske bygda (Dyrøy 2001). Her vil jeg imidlertid avgrense meg til å sette fokus på spesielt to momenter i medias fortelling om Rognan-saken. Det ene knytter seg til hvordan media forholder seg til forestillinger om *kjønn* og *vold*, det andre hvordan *alder* tematiseres, blant annet gjennom fokuset på deler av bevis materialet. *Etnisitet* er et tema som ikke vil bli behandlet i særlig grad i denne teksten, men jeg vil kort komme inn på det fordi det får en viss betydning i forbindelse med voldtektsmannen.

Kort tid etter at saken om jentevolden hadde kommet i offentlighetens søkelys, ble fokuset rettet mot asylsøkerne på det lokale mottaket på Rognan. Det var en av beboerne her som hadde voldtatt jenta. Blikket vendte seg nå fra jentene som aktører til bygdas nye beboere. Under overskriften «Fjern det jævla mottaket» kunne vi i Dagbladet (12.05.02) lese at foreldre på Rognan var svært bekymret for sine tenåringsdøtre. De lot ikke ungdommene gå ut om kvelden, og foreldrene kjørte dem heller dit de skulle. Stemningen i bygda ble beskrevet som «eksplosiv»; folk var «kokende forbanna». Asylsøkerne på sin side holdt seg innendørs på mottaket av frykt for represalier fra lokalbefolkningen. En armensk familie lot seg intervjuet og uttrykte forståelse for at folk på Rognan var sinte, men syntes samtidig det var leit hvis folk nå trodde at alle asylsøkerne var kriminelle.

Like før Rognan-saken hadde justisminister Odd Einar Dørum (V) tatt til orde for en debatt om vold i innvandringsmiljøer; understrykking av kvinner og voldsbruk. Dørum var opptatt av at en

del innvandrere ikke forstår den likestillingstanke det norske samfunnet er tuftet på, og at en åpen debatt om dette er en forutsetning for full integrering. Dørum presiserte at han ikke knyttet vold til tro, men sitatet «Innvandring er også import av vold» (Nettavisen 20.04.02) utløste en mindre debatt om innvandrere og voldsbruk. Vold knyttes altså til forestillinger om etnisitet. I en kort periode forsvant jentene på Rognan ut av medias søkelys. At dette også kan knyttes til forestillinger om kjønn, kommer jeg tilbake til.

Da rettssaken startet, var imidlertid alt fokus igjen rettet mot de tiltalte jentene. Den yngste av dem, 14 år da hendelsen fant sted, ble som nevnt utpekt som anføreren og den mest aktive under mishandlingen. I vitneavhør kom det fram at offeret hadde satt ut rykter om jentene. «Ho prata skitt,» svarte den yngste jenta da aktor spurte om hvorfor de hadde mishandlet henne. Begge de tiltalte jentene forklarte også at offeret hadde kalt den ene av dem for «bitch» (Aftenposten 20.01.03).

I vitneavhørene, også av fornærmedes tidligere fostermor, ble det tydelig at vennskapet og samholdet jentene imellom var skjørt. I Aftenposten (22.01.03) gjenfortelles det at:

Fornærmedes tidligere fostermor gjorde et sterkt inntrykk da hun vitnet i går. Slik beskrev hun dagen, før mare-rittet startet.

– Det var en fin dag. Også x (fornærmede) hadde en fin dag. Hun fikk en telefon fra en jente (fra hun som skal ha ledet mishandlingen). På meg virket det som en OK samtale. «Er dere blitt venner igjen,» spurte jeg. Ja, svarte hun, forklarte hun.

[...]

Minutter senere startet hennes livs mareritt, et fem timers voldshelvet, som ifølge tiltalen inneholdt slag, spark, risping, stikking med nål (piercing) i ulike kroppsdeler, sviing av

håret med lighter, voldtekt ved at gjens-stander ble ført inn i henne.

Den fornærmede jenta hadde slitt med å bli akseptert av gjengen, og av dette vitneutsagnet kom det klart fram at det må ha eksistert et betydelig makthierarki blant jentene. Dette ble også understreket av den ene av de tiltalte jentene. Hun fortalte at «gjenglederen» var:

«[...] veldig dominerende. Jeg så at venninner kom på skolen med blåveis. Jeg følte meg rett og slett truet. Hun er rett og slett et grusomt menneske. Hun er så dominerende og sterk at hun får til det hun vil.» (Dagbladet 20.01.03)

Et sentralt bevismateriale gjennom avhør og vitneforklaringer var en skoledagbok som 14-åringen hadde skrevet i.⁵ I avisene ble fotografiet av denne skoledagboken, en lys lilla plysjinnbundet skoledagbok med en applikert Snoopy-figur på forsiden, hyppig brukt for å illustrere reportasjene. I rettssalen kom det fram at jenta, noen måneder før overgrepet skjedde, hadde skrevet i boken at hun drømte om å drepe både sin søster, den fornærmede i saken og en annen jente. Aftenposten (21.01.03) siterer at hun hadde skrevet at «Lykke er: røyk, alkohol, rewanch, blod», og at hennes verste sider var «når jeg har drap på hjernen».

Jenta måtte selv lese opp dette i retten, og avisenes beskrivelser av hennes utseende og oppførsel i vitneavhør understreket at det var noe uvanlig med de som sto tiltalt i Salten tingrett denne dagen. Ikke bare var de jenter, men de var i tillegg ualminnelig unge. Aftenposten (22.01.03) skrev for eksempel:

Det var [...] ikke mye som minnet om en «farlig gjengleder» da hun entret vitneboksen. Tynn og sammensunket, med sped stemme og håret i musefletter, fremsto også hun som et offer, slik alle involverte i denne saken, både for-

nærmede og de som mishandlet henne, gjør.

Overskriften på artikkelen fastslo også at det ikke var noen «hardbarket kriminell» som hadde inntatt vitneboksen: «Brøt sammen da hun leste dagboknotater». Avisen rapporterte videre at «Jenta, som av sine venninner er karakterisert som vond, rå og voldelig, gråt med skjelvende stemme, før hun ble tatt vare på av sin far». Hun ble også trøstet av de to tiltalte jentene. Forholdet mellom jentene framstår som forunderlig i avisenes skildring av dem: På den ene siden holder de sammen og trøster hverandre, på den annen side beskrives det konfliktfylte.

Jenter som voldsutøvere – avvik og overskridelser

Hvordan har kvinners lovbrudd tradisjonelt blitt forklart? I innledningskapitlet til boken *Criminal Women* (1985) diskuterer den britiske kriminologen Pat Carlen perspektiver på kjønn og kriminelle kvinner i et forskningshistorisk perspektiv. Hun slår fast at de italienske legene Lombroso og Ferreros teorier i *The Female Offender* (1895) har hatt stor innflytelse og har påvirket svært mange forklaringsmodeller om kvinners kriminalitet. Deres utgangspunkt var at alle kriminelle representerte et tidligere (tilbakelagt) stadium i den menneskelige utviklingen. De ville derfor finne ut om kvinnelige kriminelle hadde fysiske stigma som skilte dem fra ikke-kriminelle kvinner. Siden de allerede hadde utført forskning som hadde ledet dem til resultatet at mannlige kriminelle bar tegn på degenerasjon til en tidligere type i menneskets utvikling, brukte de den samme metode når de skulle forske på kvinnelige voldsutøvere: De studerte bilder av kriminelle kvinner, og de målte og undersøkte det fysiske utseendet til kvinner som var i fengsel. Resultatet var imidlertid at de fant for få fysiske

tegn til at dette materialet kunne støtte opp under deres teori om den underutviklede kriminelle. Til tross for dette, tolket de materialet ut ifra et evolusjonistisk perspektiv: De argumenterte for at kriminelle kvinner viste færre fysiske tegn på degenerasjon enn kriminelle menn fordi kvinner generelt var mindre utviklet enn menn. Når en kvinne begår en kriminell handling, er hun imidlertid mer listig og mer ondskapsfull, ifølge de to forskerne. Dessuten begår disse kvinnene kriminalitet ikke bare mot samfunnet; de begår også kriminalitet mot sin egen natur.

Carlen påpeker at til tross for at Lombroso og Ferrero skilte mellom psykologiske, antropologiske og biologiske aspekter ved kvinner, var det den biologiske forklaringen som ble rådende. Den kriminelle kvinnen representerte i tillegg en «aktiv» kvinne – i motsetning til forestillingen om kvinners iboende passivitet. Konsekvensen av et slikt essensielt kjønnsperspektiv blir at den kriminelle kvinnen anses som en ikke-kvinne; som maskulin (Carlen 1985:2). Carlen påpeker at generelt sett har forklaringsmodeller for kvinners kriminalitet vært at kvinnen har mislykkes med å tilpasse seg sin antatte «naturlige» biologiske og/eller sosio-kulturelt bestemte rolle. Derfor har det vært kvinnen man måtte endre, ikke de sosiale og kulturelle mønstre som legger slike begrensende føringer på hennes adferd. Resultatet av dette har vært at i både kriminologiske og rettslige sammenhenger har den kriminelle kvinnen blitt sett på som «den andre» – i dobbel forstand: andre enn «ekte» kvinner, andre enn «virkelig» kriminelle. Den kriminelle kvinnen representerer med andre ord et *dobbelt avvik* – et perspektiv som stadig gjør seg gjeldende til tross for nyere og mer nyansert forskning.⁶

I den nyere tid har den britiske kriminologen Maggie Wykes sett på medias dekning av en rekke konflikter under den konservative regjeringstiden i Storbritan-

nia, deriblant saker som berører kjønn og vold – saker der både kvinner og menn var ofre/utøvere. Hun viser hvordan menn og kvinner blir framstilt ulikt i avisenes dekning av kriminalsaker, og dessuten at rettsapparatet ser ut til å arbeide ulikt for kvinner og menn. Med utgangspunkt i grundige tekstanalyser viser hun hvordan spørsmålet om kjønn i større grad blir viktig i kriminalsaker der kvinner er involvert, samt at dette gjør seg gjeldende både når de er ofre og utøvere. I kriminalsaker der menn er utøvere, viser Wykes at deres handlinger plasseres direkte i en rettslig diskurs, mens i saker der kvinner er involvert, ble disse kvinnene av pressen i tillegg plassert i en kjønnsdiskurs. Kvinnene hadde ikke bare forbrutt seg i forhold til loven, men de hadde også brutt med konvensjoner for feminin adferd (Wykes 2001:160, se også Pösö 1999:106–107). «Den kriminelle kvinnen» befinner seg derfor stadig i et grenseland med tanke på kjønn, kriminalitet, voksenhet og normalitet. Hun både er og ikke er både «ekte» kvinne og «ordentlig» kriminell, og dette gjør den kriminelle kvinnen til et gjennomgående grensetilfelle. På en måte skaper hun uorden i kjønnskategoriene, men samtidig blir avvikene forklart og dermed plassert nettopp i forhold til rådende forestillinger om kjønn.

Dette kommer tydelig til uttrykk i en del av medias reportasjer om «jentevold»: I den offentlige diskursen om vold skrives og snakkes det om «jentegjeng» og «jentevold» når jenter er involvert (se eksemplene på overskrifter i artikkelens innledning), mens saker der gutter er involvert, ofte omtales som «ungdomsgjeng», «ungdomsvold» eller bare «vold». For eksempel var overskriften «Tenåringer ranet av ungdomsgjeng» (Romerikes Blad 14.12.01) da en gjeng bestående av fem gutter forulempet og ranet to gutter på 14 og 15 år på Lillestrøm bussterminal. At gjengen utelukkende besto av gutter, nevnes ikke før

etter at vel halve artikkelen er lest. Poenget mitt er at bruken av prefikset «jente-» føyer seg inn i et mønster: Den tradisjonelle bruken av «mann» som nøytral kategori og «kvinne» som den markerte «andre».

Den britiske antropologen Henrietta Moore (1994) definerer vold som resultatet av en krise i selvforståelsen. Moore mener at det finnes subjektposisjoner som kan karakteriseres som fantasi-identiteter, som er bundet til fantasier om makt og handlekraft. Denne måten å oppfatte individets rett til selvhevdelse på, er en tankegang som vokser fram allerede fra 1700-tallet (Telste 2001:47). Det ser imidlertid ut til å være ulike oppfatninger av hvordan henholdsvis gutter og jenter kan uttrykke denne selvhevdelsen. Et illustrerende eksempel er daværende barneombud Trond Viggo Torgersen, som uttalte at det var normalt og naturlig for gutter å slåss! (Dagbladet 26.04.95). Den kulturelt godtatte måten for jenter å hevde seg på, ser ut til å omfatte mer subtile strategier som baksnakking, ryktespredning, utfrysningsteknikker etc. Både forskere og ungdomsarbeidere påpeker at mobiltelefon og SMS-meldinger inngår som redskaper for å framsette trusler og spre rykter blant jenter (Dagbladet 23.03.02). Denne «symbolske volden» har vært usynlig og har nok passet bedre overens med de kulturelle forestillinger om kjønn. Kanskje kan man hevde at den derfor i mindre grad har blitt negativt sanksjonert, fordi den har vært uttrykk for en «normal femininitet» – det usynlige, det passive; handlingene kan til og med «overses». Fysisk utagering ser derimot ut til å være det aksepterte for gutter: dette har blitt positivt sanksjonert og tolket som uttrykk for en «normal og naturlig maskulinitet» (se også Connell 1999). I saker der jenter har gjort seg skyldige i voldelige handlinger, uttaler for eksempel politi og andre sakkyndige ofte at dette er «helt atypiske handlinger». De uttaler seg selvsagt i forhold til

statistikk og empiri, men samtidig uttrykker de at det finnes grenser for normale handlinger – som er bestemt av kjønn.

Den svenske etnologen Anja Petersen påpeker at til kvinnekriminalitet har man regnet de lovbrudd som man regnet som forenelige med hvordan man oppfattet kvinner. Lovbrudd som ikke stemte overens med bildet av kvinnens natur, ble derfor ikke definert som «kvinnekriminalitet» til tross for at de ble begått av kvinner. Lovbruddet blir derfor et symptom på hvordan samfunnet formet kjønn og tegnene på en persons kjønnsstilthørighet (Petersen 2001). Dette er interessant i forhold til deknningen av Rognan-saken. Det spesielle med den er at seksualisert vold får en plass i jentegjengens voldsutøvelse mot en annen jente. Historiske og kulturelle perspektiv på sammenhengen mellom kjønn og vold kan nettopp være et bidrag til å forstå hvorfor saken, både i lokal- og rikspresse, til å begynne med ble en sak om voldelige innvandrere i stedet for en sak om vold blant jenter. Hva slags rolle hadde egentlig den mannlige asylsøkeren, som ble betalt av jentene for å voldta 15-åringen? I det vakuum som fulgte før rettssaken tok til, ble han utpekt som den *virkelige* voldsutøveren. Hvorfor forsvant jentegjengen ut av medias søkelys i denne perioden i medias dekning av saken? Er det fordi det da blir «enklere» å forstå saken, enklere å utpeke gjerningsmann og handlingsforløp? I tråd med Petersens perspektiv er det mulig å forstå denne vendingen som uttrykk for at saken ellers korresponderte så til de grader lite med oppfattelsen av hva jenter kan gjøre og stilles til ansvar for. Videre kan synet på innvandreren som potensiell voldtektsforbryter, som kommer til uttrykk i noen av reportasjene fra Rognan, forstås i forhold til idéen om den hegemoniske maskulinitet (Connell 1999). Maskulinitet ses ikke som et sammenhengende og isolert emne av Connell, men som aspekt av en større struktur. Det finnes ikke én type maskuli-

nitet. I Rognan-saken ser vi dette nettopp ved koblingen til *etnisitet*: Mellom de «norske» og innvanderne finnes det et hegemoni; en kulturell dominans som forteller at innvanderne er utstyrt med en ukontrollert seksualitet, aggressive tendenser og nedlatende kvinnesyn. Ved å anvende Petersens og Connells perspektiv på hverandre, blir derfor min påstand at Rognan-saken ble plassert i en «innvandrerdiskurs» fordi denne diskursen representerer et mer begripelig kognitivt skjema enn at jenter kan opptre voldelig. Ved å tillegge voldelige og seksuelt aggressive egenskaper til en liten gruppe av menn, kan vi velge bort en mer ubehagelig innsikt – i dette tilfellet at også jenter kan utøve vold, og til og med mot personer av samme kjønn.

«De er jo bare barn ...»

Snoopy-skoledagboken ble brukt som bevismateriale fordi den inneholdt fortellinger om fantasier om vold og makt som ble omsatt til handling. Skoledagboken forbindes med unge jenters hverdagsliv og framstår for de voksne som noe naivt og uskyldig, en arena for ungdommelig kreativitet og lek med språk og ord. Skoledagboken synes heller ikke å være en arena der konflikter og uenigheter uttrykkes (Heggli 2001:139–144). Den unge jentas skrivehandling bryter derfor ikke bare med de voksnes forestillinger, men også med denne jentekulturens egne konvensjoner. Avisenes beskrivelser av den skrivende jentas utseende; vårt mentale bilde av en sped jente med musefletter som nylig har passert terskelen til ungdomslivet, passer heller ikke inn i våre forestillinger om en voldsutøver.

Avisenes billedbruk med fokuset på en søt skoledagbok *forankrer* reportasjeteksten og former og preger vår oppfatning av den (se Gripsrud 2000:127ff). Rognan-saken forankres altså ikke bare i en kjønnsdiskurs – den er også tett ved

sammen med en diskurs om *alder* som er gjennomgående for hvordan ungdomsvold beskrives i massemedia. Når det gjelder «jentevold», illustreres dette av at det anses som ganske vanlig at det settes ut rykter og at det forekommer sjalusi og uenigheter ungjenter imellom. Et eksempel: Da en 14 år gammel jente ble angrepet av ti andre tenåringsjenter på Kløfta i mars 2003, uttalte en representant for politiet at motivet for handlingen var muntlige uoverensstemmelser over en lengre periode, og at: «Dette er litt typisk jenter i denne alderen [min utheving]. Mens gutter gjør opp med en gang, drar det gjerne litt ut i tid med jenter [...]» (Romerikes Blad 29.03.03). For å nå fram til økt forståelse av jenter som utøvere av vold/mobbing og jenter som gjengdeltakere, må derfor «jentevold» kontekstualiseres i forhold til begreper som *alder* og *ungdom*.

Ungdomskulturen kjennetegnes ved å være i kontinuerlig bevegelse. Den fortolkes ofte i forhold til senmoderne kultur-tendenser som resultat av forandrede livsvilkår, medias ekspansjon og en overgripende erosjon av etablerte normer og identitetsmønstre. Ungdomsforskere har derfor diskutert hvordan ungdom utvikler subjektive strategier i forhold til vår tids kulturelle fristilling. Å være fristilt innebærer bl.a. å ta en rekke valg, og vi har fått det som sosiologen Ulrich Beck (1992) kaller «risikosamfunnet».

Å være ung kan bl.a. bety å avvise foreldrenes og samfunnets normer. I gjengen kan ungdommene skape et felles rom som de voksne ikke har adgang til. I tillegg vil andre unge som ikke aksepterer gjengens indre orden, avvises. Det å være ung kan ses som en overgangsperiode; en marginalposisjon. Følelsen av avmakt kan også være betegnende for ungdom. Andre jevnaldrende blir den unges viktigste referansegruppe. Å delta i gjengen bidrar da til å utsette voksenlivet (se også Fangen 1997), og gjengen kan ses som uttrykk for ungdomstidens uklarheter og

tilpasningsproblemer i samfunnet. Opplevelsen av å være marginal i forhold til politiske og økonomiske systemer kan være en årsak til at de unge utvikler andre verdihierarkier.

Et synspunkt innen de klassiske kriminologiske teoriene er oppfatningen av at de unge blir nektet adgang til de voksnes rekke og holdt nede i et sosialt, økonomisk og rettslig avhengighetsforhold – til tross for at de både biologisk og følelsesmessig er i stand til å tre inn i de voksnes rekke. I ungdomsgruppene blir det sentrale prosjektet derfor å kunne dokumentere at man er voksen, og dette gjøres gjennom ritualer og seremonier. I dette inkluderes f.eks. *egne steder* der man ferdes. På Rognan så vi at ungdommen pleide å oppholde seg i den tomme lagerbygningen, og at det her ble eksperimentert med alkohol og andre rusmidler. En far uttalte til avisene at det fantes ungdom som brukte alkohol og narkotika – og at skuret der voldtekten hadde funnet sted, ble brukt til sniffing. Ut ifra det foreldrene forteller, blir den tomme bygningen ikke et hvilket som helst bygg, for hvilken som helst ungdom: Den blir et moralsk rom. Lagerbygningen kan ses som et farlig sted, et sted for umoral.

Et annet klassisk synspunkt har vært at en måte å demonstrere at man er voksen på, kan være å bevise det via sin *adferd* – selv om den avviker fra det som ellers i samfunnet oppfattes som voksen adferd. Å være voksen vil f.eks. si å være selvstendig (ikke bli diktert hva en skal gjøre), og det innebærer retten til å nyte de voksnes privilegier (drikke seg full, ha seksuelle forhold, etc.). Hvis kriminaliteten er opposisjon mot noe, så er det ikke mot samfunnsverdiene i seg selv, men mot de institusjoner og personer som presser den unge inn i et underordningsforhold og på dette viset truer hennes oppfatning av seg selv som voksen (se Hauge 2001:81–98). På Rognan fikk vi vite at de voksne hadde hatt jentegjengen

i kikkerten en stund, og at et team av hel-sepersonell – «Barn i Krise» – var oppmerksomme på dem. Hva syntes jentene om å bli oppfattet som *barn* og som *barn i krise*? Har dette provosert fram et ønske om å bli sett på som det stikk motsatte: som voksne, selvstendige, med retten til egen seksualitet? Gjengdeltakelsen kan slik sett relateres til selvoppfatningen av alder og handlekraft. Den kan også handle om noe mer enn det voldelige og utagerende – noe som mer generelt kan knyttes til det å være ung. Gjengen kan også være et symbol for tilhørighet og identitetskonstituering – et erfaringsrom der man kan definere seg som «inne». Med andre ord kan det synes litt for enkelt å si at de unge vil markere at de er voksne. De er snarere opptatt av å vise at de *ikke er barn*. Dette trenger ikke bety at de aksepterer hele voksenkonseptet. De unge profilerer seg nettopp gjennom blandingen av voksne og barnlige kjennetegn. Gjengdeltakelse kan være én måte å anvende kulturelle muligheter og være ung på. Sosiologen Ivar Frønes (1995) hevder for eksempel at alder kan ses som en sosial strategi; handlinger kan forklares og forstås i lys av alder.

En lignende strategitenkning omkring diskurser om alder finner vi også i straffelovgivningen. I Rognan-saken ser vi en interessant konsekvens av de juridiske rammene for alder: Den som ble utpekt som den mest aktive overgriperen, var under den kriminelle lavalder og kunne ikke tiltales. Det at man kan være «gammel nok til å mishandle, for ung til å straffes», illustrerer hvordan samfunnets diskurser omkring alder står i sammenheng med de institusjoner som finnes for å hjelpe de unge lovbrakterne. Forsvarerne var også nøye med å påpeke at pga. sin unge alder burde ingen av deres klienter vært straffet, og de framholdt at dette var en sak for barnevernet (Dagbladet 28.01.03). I ankerunden i lagmannsretten var den ene av forsvarerne også svært kri-

tisk til løsningen med samfunnsstraff fordi hans klient nå hadde begynt å komme på «rett kjøp» med hensyn til skolegang og trivsel. En samfunnsstraff kunne sette tilbake denne positive utviklingen (Aftenposten 07.05.03).

Ungdomsvold! Jentegjeng! Nyhetsverdier og andre verdier

Fokus for min analyse er altså hvordan «de voldelige jentene» presenteres og tematiseres i media. Folkloristen Elliot Oring (1990) diskuterer begrepet *nyhetsverdi* idet han slår fast at nyheter ikke «finnes» – nyheter *skapes*. Kategorien «nyheter» er således en seleksjon av historier foretatt av journalister. Utvalget er aldri vilkårlig, tvert imot preges det av en høy grad av systematisering og konvensjonalisering på bakgrunn av forhold som ligger utenfor selve (nyhets)saken. Det som generelt kjennetegner en potensiell nyhet, er at den oppfyller noen kriterier som gir den «nyhetsverdi». Oring peker på følgende kriterier, der et eller flere av dem vil være til stede i de fleste nyheter: aktualitet, nærhet, betydning, konflikt, særhet, uvisshet, spenning, følelser, konsekvens.

Medias oppslag om og fokus på «jentevold» blir forståelig i et slik perspektiv. «Jentevold» har stor nyhetsverdi fordi fenomenet utfordrer våre kulturelle forestillinger omkring kjønn og handling. Hendelsene bryter med den hverdagslige forståelsen av hvem som utøver vold. Det presenteres som et nytt og oversett samfunnsproblem, og derigjennom er det knyttet både aktualitet og uvisshet – men også særhet – til det faktum at også jenter kan opptre voldelig.

Det er viktig å understreke at dette perspektivet ikke skal oppfattes som at det finnes en «journalistisk konspirasjon», men at dette er en konsekvens av

det å være medlem av en profesjon med en lang ideologisk og kommersiell historie. Det er også viktig å huske på at journalister og publikum (lesere) oftest deler referanseramme hva angår normer og verdier (Wykes 2001:22). Konvensjoner rundt hva som er en god reportasje tilslører derfor ofte det pragmatiske og det ideologiske aspektet når det gjelder seleksjon av nyheter. Wykes mener at disse aspektene fungerer som et pressmiddel, og at:

Such pressures structures practise, formally via law and capital and informally through a normalising of newsworthiness around *particular interests and values*, integrating almost seamlessly the party politics of government and the broader political organisation and normalisation of everyday life and relationships. (Wykes 2001:23, min utheving).

Det som regnes som nyhetsverdig, vil derfor være knyttet til disse alment aksepterte oppfatninger av *verdier*, og disse plukkes opp av politikere. Wykes hevder at massemedia aktivt trekker på det som til enhver tid er politisk legitime diskurser. Nyhetsteksters tilblivelse følger den «gjeldende politiske diskurs». Dette kobles til en «common sense» om *verdier*. Disse verdiene kan ses i sammenheng med områder som nasjonale interesser, demokratiske prosesser, lovgivning, flertallets verdier, private og offentlige rettigheter, etc. I tillegg til slike verdier, som er nært forbundet med politiske og økonomiske praksiser, vil Wykes legge til verdier som kan knyttes opp mot bredere kulturelle relasjoner omkring kjønn, etnisitet og alder. Det blir da lett å se, mener Wykes, hvordan aspekter som marginalitet, minoritet, ulikhet og andre underordnede verdier blir vurdert på en stor skala av verdikriterier, særlig hvis disse «andre» verdiposisjonene aktivt utfordrer standarden! Derfor vil Wykes innlemme

negativitet som et gjennomgående trekk ved det som regnes som nyhetsverdig (Wykes 2001:23–25).

Når unge jenter gjør seg skyldige i vold, møtes sakene med *overraskelse* og *bekymring*. Sakene forankres gjerne i en politisk debatt om ungdoms bruk av vold og grov mobbing. I april 2002 foreslo utdanningsminister Kristin Clemet en lov mot mobbing i skolen, og justisminister Dørum har ved flere anledninger debattert viktigheten av raskere og skarpere reaksjoner mot kriminell ungdom. Statsminister Kjell Magne Bondevik tok til og med opp temaet i sin årlige nyttårstale (2002) på NRK: Mon ikke tiden var inne for en «anti-mobbekampanje»? Tidligere denne høsten hadde både Clemet og Dørum uttrykt spesiell bekymring for og interesse for tiltak mot framveksten av voldelige *jentegjenger*. Dette er igjen interessant tatt i betraktning at jentene utgjør en marginal del av det totale antall tilfeller ungdomsvold. I løpet av 2003 er det blitt vedtatt endringer i lovtiltak mot barne- og ungdomskriminalitet, slik at det nå bl.a. er lovfestet at: politiet plikter å etterforske lovbrudd begått av barn under 15 år med mulighet til å avslutte etterforskningen ved å oversende saken til barnevernet; politiet kan pålegge barn under 15 år og deres foreldre å møte til bekymringssamtaler; og politiet kan nekte barn under 15 år å oppholde seg på enkelte steder i et visst tidsrom dersom det er grunn til å tro at dette stedet utgjør en særlig risiko for lovbrudd. Mekling i konfliktråd skal også brukes mer aktivt som vilkår for påtaleunntatelse eller betinget reaksjon for unge siktede (over 15 år).⁷

Wykes' syn vil altså være at mediene aktivt konstruerer diskurser som legitimerer de styrende organers interesser. Nyheter om avvik, vold, kriminalitet og konflikter vil falle inn under et slikt prosjekt. Wykes regner dessuten «ungdom» som et evig avvik i mediediskursen.

Debatten om ungdomsvold

Den offentlige debatten om ungdomsvold ser nettopp ut til å underbygge de populære forestillingene om ungdom som en spesiell og problematisk gruppe.⁸ Samtidig er media med på å forsterke dette bildet (Cohen 1972, Wykes 2001). Ifølge ungdomsforskerne Wyn og White (1997) er dette populære bildet av ungdommen dobbeltsidig: På den ene side anses ungdom som problematiske og som en trussel mot det bestående, på den annen side er de symbol på både framtid, håp og optimisme. Ungdom anses også som ofre for det risikofylte moderne samfunnet. Dette bildet legitimerer statens rett til å gripe inn både for å kontrollere og beskytte de unge. Advokatens utsagn om hans klient som hadde kommet «på rett kjø», eksemplifiserer at det å være ung, er å være på vei mot noe. Igjen ser vi sammenhengen mellom diskursen om ungdomsvolden / ungdom som problem og opprettelsen av lover og institusjoner som skal hjelpe de unge (se f.eks. Pösö 1999). Samtidig ser vi at dette synet på ungdom bidrar til å konstruere både «barn» og «voksen» som mer stabile kategorier.

Populære oppfatninger om ungdom peker på at det finnes noen grunnleggende forutsetninger om hva det vil si å vokse opp, sier Wyn og White. De tenker spesielt på at begrepet impliserer en nær sammenheng mellom biologiske og sosiale prosesser. Problemet er at en slik oppfatning av begrepet ungdom essensialiserer medlemmene av gruppen. I stedet for å tenke ungdom som kategori, foreslår Wyn og White å forstå begrepet *relasjonelt* for å kunne gripe de prosessene der alder blir sosialt konstruert, institusjonalisert og kontrollert. Dette innbefatter for eksempel også å se hvordan slike prosesser erfarer av de unge selv (Wyn og White 1997:25).

I medias dekning av «jentevold» rela-

teres ungdom til dominerende diskurser om voksenhet, men også om kvinnelighet. Kjønnsperspektivet må derfor også studeres relasjonelt for å integrere perspektiver på koblingen mellom jenter og vold. Den svenske etnologen Inger Lövkrona diskuterer biologiske og konstruktivistiske idéer om kjønn og vold, og hun slår fast at dagens foreliggende voldsforskning og -debatt i stor grad bygger på en uuttalt biologisk forståelse av kjønn. Som forskermodeller er ikke de biologiske teoriene mer «sanne» enn de konstruktivistiske. Siden naturvitenskapene påbeholder seg, og oppfattes som, å forvalte de objektive fakta om mennesket, får allikevel disse forklaringsmodellene ofte en høyere status enn humanioras og samfunnsvitenskapenes konstruktivistiske modeller, som «bare tolker». Innsikten om at all kunnskap (også naturvitenskap) er konstruert og reflekterer rådende sosiale og kulturelle forestillinger, har vanskeligere for å slå igjennom (Lövkrona 2001:10).

Biologisme og konstruktivisme representerer to ulike vitenskapssyn som går ut ifra ulike oppfatninger om forholdet mellom kropp og samfunn og mellom kropp og bevissthet. Den vitenskapelige representasjonen av kroppen (her: om vold er en del av mannens natur eller tilært adferd) har stor betydning for de grunnleggende spørsmålene om hvordan vold bør håndteres av samfunnet og hvordan vold kan unngås. Som Lövkrona sier, er det viktig å være oppmerksom på hvordan de biologiske forklaringene også tilhører de mest godtatte «folkelige» forklaringene på forskjellen mellom kvinner og menn:

Forskarmodell och folkmodell, dvs. vanliga människors verklighetsuppfattning, sammanfaller och biologism kan framgångsrikt kommuniceras i populärvetenskap, tv-program, kvällstidningsbilagor och i jämdställhetsretorik, även om få accepterar det biolo-

giska argumentet helt og hållet. (Löv-krona 2001:10)

Fokuset på «jente vold» og «jentegjenger» må derfor ses i en bredere kontekst – nemlig den oppmerksomheten både ungdom og kvinners kriminalitet generelt får. Det faktum at størsteparten av voldelige og/eller kriminelle handlinger utføres av menn, har ført til at kriminologien stort sett har interessert seg for menns lovover-tredelser. Jentenes aktiviteter blir i den sammenheng definert som avvik fra det normale, dvs. fra guttenes utfoldelser. Som jeg har vist, ser vi dette i medias oppslag om ungdomsvold. Ungdom for-valtes bare tilsynelatende som en kjønns-nøytral kategori. I arbeidet mot ungdomsvold er det derfor viktig å forstå både ungdom og kjønn som posisjoner, ikke funksjoner av biologi.

Media som grensevakt

Både debatten om ungdomsvold og ungdomskulturen er del av en maktdiskurs; mellom gutter og jenter, mellom unge og voksne. Derfor er perspektiver på både kjønn og alder viktige for å nyansere og komme til økt forståelse av fenomenet. Å studere jenter og vold i et kulturelt perspektiv innbefatter både *individorienterte* problematiseringer av vold og problemstillinger på *strukturnivå*; hvordan samfunnet organiserer og håndterer vold. Hvordan volden verbaliseres er også en relevant problemstilling – på individnivå, men også i den offentlige diskurs. I denne artikkelen er det medias bilder jeg har sett nærmere på. Jeg er interessert i hvorvidt de kulturelle forestillingene om sammen-hengen mellom kjønn og vold preger den offentlige og politiske diskursen om ungdomsvold. Hva slags grenser setter disse forestillingene for hva som kan sies om ungdomsvold når temaet tas opp til debatt?

Når unge jenter «entrer voldsarena-

en», overskrides noen tradisjonelle grenser – nemlig forestillingene om hva som er «kvinnelig/feminint» og hva som er «mannlig/maskulint». Hva som kategoriseres som vold, henger sammen med slike forestillinger om kjønnsroller. Adferd og *handling* kan med andre ord være med på å kategorisere og klassifisere kjønn og grenser for kjønn. Med sitt *raisonnement* omkring «den heteroseksuelle matrisen» setter filosofen Judith Butler (1999) spørsmålsteget ved hvorvidt også biologisk kjønn er vel så konstruert som det kulturelt skapte. Hun beskriver kjønnsidentiteter som «performance» – kjønn bør ses som effekten av handlinger heller enn som årsaken til handlinger. Disse handlingene er bestemt av den heteroseksuelle matrisen, hvorigjennom vår kulturelle forståelse av kropp og kjønn framstår som naturlig og selvsagt. Det finnes ofte klare grenser for hva kjøn-nene forventes å gjøre, og dette ser vi tydelig i medias oppslag om ungdomsvold. Når temaet jenter og vold tas opp i media, handler mediefortellingene om avvik og overskridelser. I medias dekning av Rognan-saken ble det tydelig hvordan jentene, både utøverne og den forulempede, ble anskueliggjort som ofre – ofre for både alder og kjønn. Det er når normer brytes, at vi ser hvor grensene går. De voldelige jentene overskrider grenser mht. dominerende diskurser om kjønn og alder. Dette ser vi i medias oppslag, som etter min mening behandler jenters utøvelse av vold som *overskridende handlinger*. Samtidig er det slik at media på denne måten implisitt bidrar til å trekke og overvåke grensene for kjønn, og derigjennom å «konstruere kjønn».

Kulturell smertelindring?

Jenter som utøvere av vold eller mobbing blir sett som en slags «kulturell anomali» i den offentlige diskursen om ungdomsvold. Det er imidlertid via fokuset på

avvik at normen etableres; normen er diskursivt avhengig av og sekundær i forhold til avviket. Ut ifra den offentlige debatten om ungdomsvold, kan man derfor konkludere med at vold fortsatt ses som uttrykk for en «normal, mannlig heteroseksualitet». Er medias fokus på «jentevold» uttrykk for en *kulturell smertelindring*? (Feldman 1994) Med det mener jeg at når media fokuserer på voldshandlinger hos en statistisk sett marginal utøvergruppe, tilsløres lett det faktum at mesteparten av volden fortsatt utøves av andre grupper og på helt andre arenaer enn av fem unge jenter i en tom lagerbygning på Rognan. Dette poenget kan kanskje synes som et paradoks siden jeg i et kritisk blikk har diskutert hvordan saker der jenter er involvert, «kjønnes» før de settes inn i en juridisk diskurs. Denne vendingen av blikket må imidlertid ikke oppfattes som at jeg ønsker å bagatellisere voldshandlinger utført av unge jenter fordi de er i mindretall. Tvert imot så ønsker jeg å avdekke de dominerende diskurser om kjønn og vold som kommer til uttrykk i den offentlige debatt. Det har vært fokus i denne artikkelen, og jeg konkluderer med at fokuset på «jentevold» impliserer at vold stadig knyttes til aspekter av maskulinitet. Da blir det vanskelig å forholde seg til at også jenter kan utøve vold.

Også i forskning om vold har kvinner ofte blitt tildelt en «offerrolle» som jeg mener er viktig å overskride. Noe av årsaken til forskernes ambivalens overfor å sette fokus på kvinners utøvelse av vold generelt, har nettopp vært knyttet til tanken om en forskerskapt «kulturell smertelindring»; at man kan komme til å dreie fokus vekk fra det faktum at menn fortsatt dominerer dette bildet (Miller 2001). Den amerikanske kriminologen Jody Miller framholder imidlertid at hvis man velger dette vekk som forskningsfelt, overlater man feltet til utøverne selv og media – samtidig som man indirekte ikke anerkjenner disse jentene som «fully human»

(Miller 2001:14–15). Det er verken jentene selv eller feministisk forskning tjent med. Å studere «jentevold» må derfor inkludere oppfatningen av unge jenter som ansvarlige for sine handlinger og ikke som offer for sitt kjønn – å løfte fram jentene som aktører i sine egne liv. Å avdekke den «kulturelle smertelindringen» i form av dominerende diskurser om sammenhenger mellom kjønn og vold, synes som et viktig steg i denne prosessen, ikke minst hvis forskning skal kunne anvendes for å skape like vilkår for de unge, gutter som jenter.

*Sidsel Natland
universitetsstipendiat
Seksjon for kulturvitenskap
Institutt for kulturstudier og kunsthistorie, Universitetet i Bergen*

Noter

1. Chicagokolen er egentlig ingen spesifikk kriminologisk retning, men en mer generell sosiologisk skole som knyttes til universitetet i Chicago rundt 1920-tallet.
2. Drotner (1993) påpeker at interessen for de unge kvinnene oppstår nettopp på det tidspunkt der mange av dem for alvor begynte å rokke ved disse paradigmene: I denne perioden skjedde det en rekke endringer når det gjaldt utdannings- og arbeidsforhold, autoritetsrelasjoner og kulturelle uttrykksformer. Resultatet ble en utvidelse av mange kvinners handlingsrom, og både generasjons- og kjønnsrelasjoner ble tydeliggjort som foranderlige maktrelasjoner, og ikke bare som «naturlige forskjeller».
3. Jeg vil understreke at jeg ikke mener å kritisere at en slik sak får nyhetsverdi, eller å bagatellisere eller forsvare at også jenter begår slike handlinger. Jeg anvender saken fordi den fikk bred omtale og fordi den er en svært spesiell sak med jenter som utøvere av grov, også seksualisert, vold. Som kilde bruker jeg saken for å vise hvordan den tematiserer kulturelle forestillinger om kjønn, alder og vold.
4. Dette er så langt som jeg har kunnet følge saken i forhold til utarbeiding av denne artikkelen.
5. Avisene beskriver denne skoledagboken litt ulikt. Aftenposten betegner den som jentas private dagbok, mens andre aviser omtaler den

som en annen jentes skoledagbok. Fotografiene viser en plysjinnbundet Snoopy skoledagbok, så jeg forholder meg til at det er en slik bok det er blitt skrevet i. Skoledagbøker gir rom for en annen skrivegenre enn den mer private dagboken (se Heggli 2001). Poenget her er imidlertid ikke eierforholdet, men at skoledagboken blir et symbol på alder; det unge.

6. På 1960-tallet kom det for eksempel nytt tankegods omkring dette temaet, men det trekkes stadig en klar linje mellom biologi og kvinnelig kriminalitet. I boken *Delinquency in Girls* (1968) argumenteres det f.eks. for at selv om lovovertrædelser hos gutter antakelig kan ses i sammenheng med sosiale faktorer, var lovovertrædelser hos unge jenter et spørsmål om biologi – mest trolig en ubalanse i kromosomene hos jentene som fikk dem til å oppføre seg som gutter/menn! Et annet eksempel er kriminologene Adler og Simon, som på 1970-tallet diskuterte forbindelsen mellom den økte andelen lovbrudd begått av kvinner og en antatt, generell frigjøring av kvinner. Forfatterne tar avstand fra de positivistiske, essensialistiske forklaringsmodellene i den foreliggende forskningen, men ved å knytte spørsmålet til kvinnefrigjøring gjør de implisitt lovbrudd og kriminalitet til et spørsmål om kjønnsbaserte handlinger: når kvinner blir frigjort, vil de bli mer like menn, inkludert at de begår kriminalitet – som menn. Kriminalitet forstås fortsatt som en maskulin handling.
7. Se Ot.prp. nr. 106 (2001-2002): *Om lov om endringer i straffeprosessloven og politiloven m.m. (lovtiltak mot barne- og ungdomskriminalitet)*.
8. I ungdomsforskningen finnes det en rekke ungdomsdiskurser som er forankret i ulike oppfattelser av «ungdom». Mye av forskningen, særlig den psykologiske og sosiologiske, har forholdt seg til «bekymringsperspektiver» der de unge ses som avvik og problem. Den nyere kulturorienterte ungdomsforskning er mer opptatt av å se de unge som handlende, kompetente og kreative aktører.

Litteratur

- Beck, Ulrich 1992. *Risk society: towards a new modernity*. Sage, London.
- Butler, Judith 1999. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York og London.
- Campbell, Anne 1990. Female participation in Gangs. I Ronald C. Huff (red.): *Gangs in America*. Sage Publications, London.
- Carlen, Pat 1985. Introduction. I Pat Carlen, Jenny Hicks, Josie O'Dwyer, Diana Christina og Chris Tcaikovsky: *Criminal Women*. Polity Press, Cambridge.
- Cohen, Stanley 1972. *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers*. MacGibbon & Kee, London.
- Connell, Robert W. 1999. *Maskuliniteter*. Daidalos, Göteborg.
- Drotner, Kirsten 1993. Introduktion: Unge kvinder og dobbeltblikket på det moderne. I Kirsten Drotner og Monica Rudberg (red.): *Dobbeltblikk på det moderne. Unge kvinners hverdagsliv og kultur i Norden*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Dyrøy, Nina 2001. *Den uskyldige «bygda»? Et kriminelt miljø utenfor storbyen*. Det kriminalitetsforebyggende råd (KRÅD), Oslo.
- Fangen, Katrine 1997. Separate or Equal? The Emergence of an All-Female Group in Norway's Rightist Underground. *Terrorism and Political Violence* 9 (3).
- Feldman, Allen 1994. On Cultural Anesthesia. From Desert Storm to Rodney King. *American Ethnologist. The Journal of American Ethnological Society*. H 2 1994.
- Flekkøy, Ingunn M. Grude 2000. *Unge jenter; sosial tilhørighet og konfliktløsning*. Hovedoppgave (upubl.) i kriminologi, Universitetet i Oslo.
- Frønes, Ivar 1995. *Among Peers. On the Meaning of Peers in the Process of Socialization*. Scandinavian University Press.
- Gripsrud, Jostein 2000 [1999]. *Mediekultur, mediesamfunn*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hauge, Ragnar 2001. *Kriminalitetens årsaker. Utsnitt av kriminologiens historie*. Universitetsforlaget, Oslo. 2. utg.
- Heggli, Gry 2001. *Skoledagboken: En folkloristisk studie av unge jenters skrivehandling*. Avhandling (dr. art.), Universitetet i Bergen.
- Kolnar, Knut 2003. *Det ambisiøse selv*. Avhandling (dr. art.), Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Lövkrona, Inger 2001. Den våldsamma mannen. I Inger Lövkrona (red.): *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Nordic Academic Press, Lund.
- Miller, Jody 2001. *One of the Guys. Girls, Gangs, and Gender*. Oxford University Press, New York og Oxford.
- Moore, Henrietta 1994. *A Passion for Difference. Essays in Anthropology and Gender*. Polity Press, Cambridge.
- Oring, Elliot 1990. Legend, Truth, and News. *Southern Folklore* 17.
- Pösö, Tarja 1999. Welfare for Girls, Justice for Boys? Treatment of Troublesome Youth in the Finnish Residential Child Welfare System. I

- Annika Snare (red.): *Youth, Crime and Justice*. Scandinavian Studies in Criminology. Vol. 12. The Scandinavian Research Council for Criminology, Norwegian University Press.
- Petersen, Anja 2001. Kvinnor i marginalen. Könskonstruktioner i 1800-talets fängelse. I Inger Lövkrona (red.): *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Nordic Academic Press, Lund.
- Skjørten, Kristin, Tore Bjørge og Leif Petter Olaussen 1999. *Forskning om vold*. Norges forskningsråd, Oslo.
- Telste, Kari 2001. Mordet på den försmådda kärestan. Kön, våld och sexualitet i Norge på 1800-talet. I Inger Lövkrona (red.): *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Nordic Academic Press, Lund.
- Wykes, Maggie 2001. *News, Crime and Culture*. Pluto Press, London og Sterling, Virginia.
- Wyn, Johanna og Rob White 1997. The Concept of Youth. I Johanna Wyn og Rob White: *Rethinking Youth*. Sage, London.

«Skeive» barnefamilier?

Foreldreskap mellom normer og overskridingar

Av Tor Folgerø

Det siste tiåret har debatten om lesbiske og homofile skal ha høve til å søkje om adopsjon vore sterkt framme i media. Den offentlege debatten om adopsjonsrett for lesbiske og homofile viser korleis kvinner og menn som planlegg barn i ei homoseksuell familieramme utfordrar rådande kulturelle grenser. Kva tolkingsrammer og forståingar ligg til grunn når lesbiske mødrer og homofile fedrar sjølve fortel om å ha barn i ein homoseksuell familiekonstellasjon? I artikkelen drøftar Tor Folgerø korleis desse familiane er grunnleggjande tvitydige – korleis dei på same tid utfordrar og tilpassar seg tradisjonelle normer for slektenskap og familieliv.

I vår kultur blir heteroseksuell romantisk kjærleik og livslangt monogami i stor grad oppfatta som den naturlege ramma for oppseding av barn. Trass i at folk i sine familiepraksisar framviser eit langt større mangfald, blir avvik frå norma om at barn skal vekse opp innanfor rammene av det heteroseksuelle monogamiet, stadig oppfatta som eit brot med det «naturlege» og avkrevd ei forklaring. Det følgjande innlegget er henta frå Verdens Gang, og er typisk for korleis denne tenkjemåten har kome til uttrykk i debatten om adopsjonsrett for lesbiske og homofile:

Hun og han blir mamma og pappa.

Slik er det nesten overalt i naturen, og slik har det visselig og viselig vært for arten menneske gjennom alle tider. Naturen har ordnet det slik at barn helst vokser opp med sin mamma og sin pappa. Noen vil via politiske vedtak endre litt på naturens klokskap. [...] Barn har best av fra første sekund å leve sammen med de menneskene som har laget dem, som bokstavelig talt har omgitt dem fra unnfangelser av. Det gir en grunnleggende trygghet. Naturen binder foreldre og barn sammen med lukter og lyder og annet. Barn som ikke får dette stiller i utgangspunktet [...] med et handikap. (Bø 1998)

Det er slående korleis essensialistiske forståingar av kjønn, seksualitet, slektsskap, barndom og foreldreskap på denne måten har prega den offentlege debatten om adopsjonsrett for lesbiske og homofile. Å bringe barn inn i ein homoseksuell familiekonstellasjon er å setje seg opp mot kulturelle førestellingar om «det naturlege». Lesbiske mødrer og homofile fedrar lever i konstellasjonar som utfordrar mange slike førestellingar: Det trengs ein mann og ei kvinne for å skape eit barn, og når to kvinner eller to menn vurderer å få barn saman, synest det som om «biologien» eller «naturen» byr på motstand. Samkjønna par må overskride parforholdet for å få barn, og barnet skaper ei biologisk kopling til ein tredje person utanfor paret. Lesbiske mødrer og homofile fedrar utfordrar på den måten både norma om det «biologiske foreldreskapet» (blodsbanddiskursen), norma om at eit barn har to foreldre (diskursen om at barn er resultatet av romantisk kjærleik), og norma om at barnet sine to foreldre er mann og kvinne (diskursen om komplementære kjønnsrollemodellar).

Korleis reflekterer lesbiske mødrer og homofile fedrar over si eiga familieform i høve til desse hegemoniske normene? Eg har studert korleis informantane innordnar seg, forhandlar med, og eventuelt freistar å endre tilgjengelege tolkingar. Gjennom ei empirisk nærstudie har eg granska korleis dette nedfeller seg i kvardagslivet, korleis meningsinnhald blir forskyve og ny mening oppstår. I denne artikkelen vil eg drøfte korleis lesbiske mødrer og homoseksuelle fedrar tar i bruk ulike diskursar¹ om slektskap, kjønn og seksualitet når dei fortel om familiane sine. Den overordna problemstillingen i artikkelen er å drøfte kva for meningskonstruksjonar og tolkingar som strukturerer informantane sine forteljingar om eigen familie. I artikkelen drøftar eg dette spørsmålet med utgangspunkt i to delproblemstillingar: Korleis blir spørsmålet

om biologiske band tematisert av lesbiske mødrer og homoseksuelle fedrar? Korleis argumenterer dei i forhold til norma om at barn treng «rollemodellar av begge kjønn»? I siste del av artikkelen drøftar eg korleis dei homoseksuelle barnefamiliekonstellasjonane både overskrider og stadfester tradisjonelle familienormer og korleis desse familiane er med på å destabilisere førestellinga om tilsynelatande stabile, konstante og einskaplege kategoriar som «mann», «kvinne», «hetero» og «homo».

Homoseksuelle foreldre – eit mangfald av familiekonstellasjonar

Homoseksuelle foreldre er ei samansett gruppe som representerer fleire ulike familiekonstellasjonar (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999:216ff). Mange har barn frå tidlegare heteroseksuelle forhold, og ein del har fått eller planlegg å få barn i ein homoseksuell kontekst. Det er den siste gruppa artikkelen vil fokusere på. Dei som har planlagt barn i ein homoseksuell familie, har frå starten av danna ein familie som bryt med den heteroseksuelle kjernefamilien, og dei har difor i stor grad blitt tvungne til å reflektere over ulike val i forhold til utforminga av familien. Kjeldematerialet som danner basis for artikkelen er ei kvalitativ intervjuundersøking frå 1998 med ei gruppe lesbiske mødrer og homofile fedrar busett i og rundt Oslo.² Gjennom intervju har eg fått kjennskap til korleis lesbiske mødrer og homofile fedrar reflekterer kring eigne familiepraksisar. Informantane sine forteljingar kan seie noko om akseptable forteljarsjangrar, om kulturelt legitime forklaringar og om korleis kulturelle tankemønster legg til rette for visse tolkingar (Ehn og Löfgren 1996, Plummer 1995).

Familiane eg har intervjuar viser ein stor variasjon i måten dei er organiserte

Bærtorget, Bergen. (Foto: O. Schumann Olsen, Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.)

på. Når eg snakkar om at informantane lever i «familiar» og at dei er «foreldre», meiner eg både «biologiske foreldre» og «sosiale foreldre» som deltek i omsorga for barna. På den måten blir foreldreskap eit empirisk spørsmål der det viktige er at informantane ved hjelp av barna definerer seg som foreldre og som familie. Det finst følgeleg familiar med ei eller to «mødrer», og familiar med ein eller to «fedrar». Nokre familiar består av både «mødrer» og «fedrar», og overskrid førestellinga om at eit barn berre har to foreldre. Mangfaldet i familiekonstellasjonane handlar i stor grad om ulike relasjonar

mellom «far» og barn: Skal barnet ha ein «kjend far» eller ein «anonym donor»? Skal «far» delta i omsorga eller ikkje? Skjematisk kan ein setje opp følgjande kategoriar for tilknytninga mellom biologisk far og barn:

- a) Mann som er kjend for mor/mødrene og barnet, og som har omsorg i samsvar med juridiske rettar og plikter som følgjer av biologisk farskap (kjend/deltakande far)
- b) Mann som er kjend for mor/mødrene og som barnet kan oppsøkje viss det skulle vere ønskeleg, men som ikkje

tek del i omsorga i samsvar med dei juridiske rettane og pliktene som følgjer av biologisk farskap (kjend/ikkje deltakande far)

- c) Anonym donor som korkje mor/mødrene eller barnet kjenner identiteten til, og som følgeleg ikkje har omsorg for barnet

Som eg vil kome tilbake til i løpet av teksten, finst det fleire variantar og kombinasjonar innanfor desse hovudgruppene. I dei familieane der det er fedrar som deler omsorga for barna, er familieane i hovudtrekk organiserte på same måte som dei fleste heteroseksuelle skilsmissefamiliar: Det er som regel mødrene som har hovudomsorga, medan barna er hos far/fedrane kvar tredje helg og ein dag i veka.

Biologiske band og genetisk identitet

Det er ikkje berre foreldre som skaper barn, barn skaper også foreldre og omdannar kvinner til mødrer og menn til fedrar (Lundin 1996:27). For eit heteroseksuelt par vil barnet i dei fleste tilfelle vere ei genetisk stadfesting av begge foreldra. Eit lesbisk eller homofilt par må overskride parforholdet for å få barn, og berre den eine i paret vil føre genane vidare. Å trasse «naturen» gjennom å skape eit barn i ein homoseksuell familiekonstellasjon kan likevel vere ein sterk måte å binde saman eit parfellesskap på. Sjølv om barnet ikkje er ei genetisk stadfesting av paret, er det likevel sentralt for å konstituere paret som familie. Kva rolle spelar biologi og blodsband når ein skal skape ein familie i ein homoseksuell kontekst? I det følgjande vil eg diskutere dette med omsyn til korleis dei ser på spørsmålet om anonyme sæddonorar og korleis dei opplever si eiga rolle som biologiske og sosiale foreldre.

Spørsmålet om retten til eit biologisk

opphav blir særleg aktualisert gjennom problematikken knytt til anonyme sæddonorar. På grunn av at einslege kvinner og lesbiske kvinner ikkje har tilgang til kunstig befruktning etter norsk lov,³ vel ein del norske kvinner å reise til fertilitetsklinikkar i utlandet. Mange av desse har dei siste åra nytta tilbodet ved Jordmoderklinikken Stork i Danmark, som er den einaste klinikken i Norden der også einslege og lesbiske kvinner har tilgang til kunstig befruktning.⁴

Korleis stiller dei seg til spørsmålet om barn har ein rett til å kjenne sitt biologiske opphav? Eit fleirtal av informantane la stor vekt på at kjennskap til genetisk opphav og biologisk familie er viktig for identiteten til eit barn. Dei opplevde det derfor som problematisk å bruke anonym donor fordi banda mellom barnet og farslekta for alltid blir klypt over. Då Bioteknologinemnda i 1999 evaluerte *Lov om medisinsk bruk av bioteknologi* (1993), gjekk eit fleirtal inn for å oppheve prinsippet om donoranonymitet.⁵ Fleirtalet si grunngiving var todelt. For det første peika dei på barnet sin rett til eit biologisk opphav – at det er viktig for identiteten til eit menneske å kjenne sine røter. Dinest argumenterte dei med dei medisinske konsekvensane av å oppheve donoranonymiteten, ved at anonymiteten gjer det umogleg å registrere medisinske opplysningar om donor (Bioteknologinemnda 1999). Denne medisinske problematikken var nærast fråverande i intervju med informantane. Det var spørsmåla om identitet og biologiske røter som opptok dei, og det var dette som i hovudsak var bakgrunnen for skepsisen mot å bruke anonym donor.

Ved bruk av anonym donorsæd blir banda mellom barnet og farslekta definitivt klypt over. Det er såleis barnet som må bere kostnaden av dette valet, dersom ønsket om å få kjennskap til biologisk far eventuelt skulle dukke opp hos barnet seinare. Eit av dei lesbiske para eg intervjuar var i starten inne på tanken om å

reise til ein klinikk i England, men synst det var vanskeleg på grunn av spørsmålet om donoranonymitet: «Jeg syns det var vanskelig å frata [barna] muligheten å bli kjent med og å få vite hvem faren var og bli kjent med faren. Det har noe med identitet å gjøre, tenkte vi i hvert fall,» seier Helene. Helene og Hanna er i dag mødrer til to gutar. Dei har kvart sitt barn med same mann, slik at barna er halv søsken. Familien har ikkje kontakt med far, men han er kjend for barna og den næraste familien.

Verdien av å kjenne sitt biologiske opphav er i dag tilsynelatande udiskutabel. Norma om at kjennskap til biologisk slekt er viktig for identiteten til eit menneske har vore rådande i den offentlege debatten,⁶ og stiller lesbiske som vel anonym donor ovanfor eit legitimeringsproblem: Er det rett å føde eit barn som ikkje har ein «far»? Blant informantane eg intervjuar var det berre eit lesbisk par som gjekk inn for denne løysinga, og valet av anonym donor kom som eit resultat av at ingen andre alternativ til å skaffe ein kjend far lenger virka realistiske. Cathrine og Camilla har ikkje barn, men i løpet av dei siste åra har dei prøvd ut fleire alternativ for å bli foreldre. Dei har vurdert å adoptere (som einslege), dei har kontakta ein homofil venn og spurt om han kunne tenkje seg å bli far, dei har svart på annonse og sjølv sett inn annonse i homoavisa *Blikk*. Same dagen som eg kom for å intervjuar dei, hadde dei fått informasjonsmateriale frå Jordmoderklinikken Stork i København. Denne klinikken inseminerar kvinner uavhengig av seksuell orientering og samlivsform, og då eg intervjuar dei planla Camilla og Cathrine å reise til Danmark: «Vi ønsker så sterkt et barn at vi kan tenke oss andre muligheter, og [mener] at det er andre ting og i en oppvekst som er viktig [for et barn], trygghet og stabilitet for eksempel,» seier Cathrine. Dei ser det ikkje som noko ideell løysing at barnet ikkje kjem til å ha ein kjend far, men prioriteringa

mellom alternative familiekonstellasjonar er ikkje eine og aleine eit spørsmål om val. I Camilla og Cathrine sitt tilfelle har alternativa synt seg å bli færre og færre, og anonym donor var i deira perspektiv siste utveg etter å ha prøvd ulike strategiar for å få barn.

Valet av anonym donor eller kjend far kan skildrast som ei prioritering av relasjonar der det også finst positive argument for bruk av anonym donor. Ved å bruke anonym donor ofrar ein barnet si biologiske historie på farssida, men vernar på den andre sida parforholdet mot ein tredjepart (Riksaasen 2001). Ved å bruke anonym donor slepp ein å inngå eit livslangt samarbeid med ein tredjeperson utanfor parforholdet som stiller krav om samvær, og som har interesser som tidvis kan gå på tvers av mødreparet sine interesser. Valet av anonym donor forankrast i ei grunngeving som handlar om stabiliteten og tryggleiken i å gi barnet ein heim og to foreldre.

Hanna og Helene hadde ei tid kontakt med fleire potensielle fedrar som dei trefte gjennom ein annonse i homoavisa *Blikk*. Dei opplevde likevel at det var vanskeleg å koma til semje med potensielle fedrar om korleis dei skulle fordele rettar og plikter. I utgangspunktet var dei innstilt på å finne ein mann dei kunne samarbeide med og som kunne delta i oppsedinga av barna. Det viste seg likevel at det blei vanskeleg å sameine far sine interesser med Hanna og Helene sine tankar om at parforholdet deira skulle vere sentrum i familieeininga. Då Hanna og Helene planla barn i familien, var det eit prosjekt dei var saman om, og dersom dei skulle ha ein deltakande far, ville dei krevje at han måtte akseptere at barnet skulle bu hos mødrene, og at biologisk og sosial mor var jamstelt i forhold til barnet. For dei var det ein føresetnad at far ville respektere at mødrene skulle ha hovudomsorga i familieeininga:

Intervjuar: Så de var ikkje innstilt på å

dele ungane slik at det blei som ein slags skilsmisseheim, der ungane budde litt her og litt der. Er det det du meiner når du seier at de ønska å bli respektert som ein familie?

Hanna: Nei, først og fremst det at en far måtte respektere at jeg og Helene veide likt uavhengig om det var mitt eller Helene sitt biologiske barn. Altså hvis Helene falt fra så ble Henrik hos meg selv om jeg ikke er hans biologiske mor fordi det er dette som er hjemmet til Henrik og Heine. Han måtte akseptere det, og respektere at vi på en måte er de nærmeste omsorgspersonene og at ungene til daglig bor her og at det også skal være slik *selv* om biologisk mor falt fra. For det ville det ikke vært automatikk i – altså oppgir du en kjent far og biologisk mor faller fra, så er det jo han som har foreldreretten.

Den ordninga dei la opp til, ville i praksis bety at biologisk far måtte akseptere at sosial mor ville få status som nærare omsorgsperson enn han. Mannen dei kom i kontakt med gjennom annonsen, ville ikkje godta dette, og dei valde difor å bryte samarbeidet med denne potensielle faren. Hanna og Helene vurderte det slik at eit vidare samarbeid hadde kome i konflikt med den grunnleggjande føresetnaden om at barnet skulle vere *deira* felles barn. Dei ønskte å sjå på barna som «våre barn» – ikkje at det skulle vere *mitt* barn og *ditt* barn.

Å involvere far i omsorga for barnet kan såleis vere problematisk fordi par-samhaldet og det tosame foreldreskapet kan kjenne seg truga. Lesbiske som vel kjend far med samværsrett kan oppleve far som eit trugsmål mot kvinnene sitt ønske om å utgjere barnet sine to foreldre. Ved å involvere ein aktiv far følgjer det ofte med eit ekstra sett besteforeldre, onklar og tanter, som også kan kjenne «eigedommsrett» til barnet. Spørsmål av typen: «Kvar skal barnet feire jul i år?» kan i ein slik situasjon gi opphav til kon-

fliktar. Dersom far også har ein partnar, som skal bli ein del av familien, kan samvær med barnet bli ein knapp ressurs som dei vaksne kjempar om tilgang til.

Den løysinga dette lesbiske paret til slutt valde, var ein biologisk far som er kjend for familien og barna, men som ikkje har omsorg for barna. Han som er far til barna, kom dei i kontakt med gjennom nokre kjenningar. Han er i ein annan stilling enn det dei først hadde tenkt seg. Han lever i ein heteroseksuell relasjon og hadde barn frå før, og var ikkje interessert i å vere ein deltakande pappa for Hanna og Helene sine barn. Planen var at dei skulle ha eit barn kvar, og han sa seg villig til å vere far til to allereie i utgangspunktet. Dei valde på den måten å ta omsyn til «barnets rett til å kjenne sitt biologiske opphav», men valde bort ein «aktiv far» for å verne parforholdet. For dette lesbiske paret danna såleis diskursen om romantisk kjærleik eit viktig premiss for utforminga av familien.

Det er ein tydeleg tendens at biologi og blodsband blir tillagt stor vekt i spørsmålet om donoranonymitet. Dette kan synast paradoksalt fordi det biologiske og det sosiale samstundes har eit meir tvi-tydig innhald når dei fortalde om korleis dei opplevde forholdet mellom å vere biologiske og sosiale foreldre. Det er ulikt korleis informantane steller seg til det slektskapsmessige dilemmaet som oppstår når det samkjønna paret må overskride parforholdet for å få barn. Blodsbandsdiskursane er ikkje fråverande når informantane snakkar om familiane sine og opplevinga av å vere mødrer og fedrar. Særleg eit av para gav uttrykk for at biologiske band i vesentleg grad danna utgangspunkt for korleis familiemedlemmene orienterer seg i forhold til slektskap. Marte og Marianne er biologiske mødrer til kvart sitt barn, og fedrane lever saman i homofilt partnerskap. Desse barna er altså ikkje biologisk i slekt med kvarandre, men har to sett med foreldre

som deler omsorga – to mødrer som lever saman og to fedrar som lever saman. Det er Marte og Marianne som har hovudomsorga for barna, medan fedrane har barna ein dag i veka og tredjekvar helg. Marte og Marianne skildra familien sin som ein heilskap som består av to biologiske einingar. Barna veks opp *som* søsken, men det blir ikkje lagt skjul på at dei ikkje *er* søsken. Mødrene opplever at det er ein kjenslemessig skilnad mellom biologiske og sosiale band. Det eine er ikkje betre enn det andre, men det er forskjellig, seier dei. Det er likevel gjennomgåande at blodsbandsideologien blir kraftig tona ned når informantane snakkar om *eiga oppleving* av å vere biologiske verus sosiale mødrer og fedrar.

Innleiingsvis skisserte eg tre kategoriar av familiar, basert på tilknytninga mellom biologisk far og barn: Kjend/deltakande far, kjend/ikkje deltakande far, og anonym donor. Ein av informantane eg intervjuar, lever i ein kompleks familie som overskrider desse kategoriane – Bård er saman med partnaren sosiale fedrar i ein familie som til saman består av to barn og fem «foreldre»: «Biologisk mor» og «sosial mor» (som lever saman), to «sosiale fedrar» (som lever saman), og ein «biologisk far». Korkje Bård eller partnaren, Bjørn, er altså biologisk far til nokon av barna. Barna har ikkje kontakt med biologisk far, men dei veit kven han er (kva han heiter og kvar han bur). Bård og Bjørn har barna annankvar helg og ein dag i veka. Elles bur barna hos biologisk mor og partnaren hennar. Bård og Bjørn har teke på seg foreldreskapet, men forholdet er ikkje juridisk formalisert.⁷ Når eg spør Bård kvifor han ville ha barn, seier han at det var svært samansett, men at det til å byrje med handla om å forplante seg, sjå genane leve vidare i etterkomarar. Det er ei utbreidd førestelling at i motsetnad til meir lauslege og skiftande sosiale relasjonar, er biologiske relasjonar ekte, forpliktande og varige. Ved å få barn plasserer ein seg i ei slekt med ei

fortid, notid og ei framtid. Barnet vidarefører ein vertikal generasjonskontinuitet (Melhuus 2001). Ut frå ei biologisk slektskapsforståing formar barnet også ei horisontal kopling mellom biologisk far og biologisk mor. Denne koplinga mellom biologisk far og biologisk mor var bakgrunnen for at Bård og partnaren hans uroa seg for at likevekta i parforholdet ville bli forstyrta av at den andre «berre» var sosial far. Barnet ville representert ei tilknytning mellom biologisk far og biologisk mor, som kunne oppfattast som ein trugande tredjepart med sterkare band til Bård enn til partnaren hans. Dei meinte det ville bli lettare å opprette eit likeverdig farskap dersom begge var sosiale fedrar. Bakgrunnen for at dei gjekk inn for ein konstellasjon med ein «tredje far», var altså frykt for at det kunne oppstå ubalanse mellom biologisk og sosial far. I ettertid trur likevel Bård at det ville gått greitt dersom ein av dei hadde vore biologisk far, og han trur ikkje at forholdet til barna hadde vore annleis om han var den biologiske faren deira. Dei ville likevel fått to likeverdige fedrar å handskast med, seier han. Ved å velje ein familiekonstellasjon med ein kjend biologisk «tredje far», greidde dei å ivareta omsynet til likeverd mellom fedrane, og omsynet til at det kan vere viktig for barna å ha kjennskap til si biologiske slekt.

Bård fortel at han i starten hadde ei oppfatning av at det å vere biologisk pappa er ei spesielt sterk form for tilknytning, og det var jo nettopp det som gjorde det vanskeleg dersom ein av dei skulle vere biologisk far og den andre ikkje. Men frå tanken om å sjå genane leve vidare, har det forma seg ein tanke om å få vere med på å prege og forme barna. Det handlar om å gi barna ei plattform og eit utgangspunkt i livet. I dag opplever han ikkje at biologien er så viktig lenger: «Vi har hatt disse ungene helt siden de var født. De snakker om oss som pappene sine, forteller til andre at vi er pappene deres. Sånn at i praksis så er det som

om vi skulle adoptert de. Det er ingen forskjell. Og for meg spiller ikke biologien noen rolle lenger,» seier han. Men sjølv om han oppfattar at dei sosiale og kjenslemessige banda har erstatta dei biologiske banda, hender det at han tek seg sjølv i å «tenkje biologisk»:

Bård: Jeg husker jeg hadde en sånn greie på arv. Vi holdt på og skulle sette opp testamentet, for de er jo ikke livsarvingene våre på samme måte som hvis det hadde vært juridiske bånd. Så vi måtte sette opp dette testamentet. [...] Jeg har noen sånne familieting – en spisestue som jeg har arva etter mormora mi. Og så har jeg – hvis du ser bak deg [på veggen med familiebilder] – så har jeg en ganske imponerende samling av aner. Og det er jo liksom sånn som du tradisjonelt sett tenker familie ogologi. Og så tenkte jeg: Skal jeg plutselig .. nei, skal jeg gi det til dem .. nevøene mine? Men så tenkte jeg: Nei, det blir helt ute. Ikke sant, det er jo helt latterlig. Selvfølgelig skal [barna mine] få det, hvis de vil ha det, da – hvis det betyr noe for dem. Nettopp fordi at de sosiale båndene for meg erstatter biologien.

Intervjuar: Meiner du at du tok deg sjølv i å ..

Bård: Jeg tok meg sjølv i å tenke biologi, ikke sant. Og det er jo helt tullete. Men det ligger der nok litt. Men så tenkte jeg .. Det satte jo igang – for jeg har blitt veldig sånn opptatt av famili-egransking, da, etter at jeg arva noen av de portrettene og så har jeg samla resten sjøl. Og det der er bare sånn rett linje, da. Bare forfedre, ingenting sidegrener eller noe sånt. Så jeg har enogfemti stykker og så har jeg elleve forskjellige generasjoner. Så skulle jeg sitte og se på det der og så tenkte jeg: Ja, dette er biologi, dette er slekta mi, det er her jeg kommer fra. Men så plutselig slo det meg at mest sannsynlig, statistisk sett, så har sikkert ti pro-

sent av de mennene der eller de damene der vært utro. Sant, så det er jo ingen garanti. Det kan godt være at det bryter i allerede første leddet! (latter) Så har det ingen biologisk tilknytning til meg lenger. Og ikke sant, det er til og med ganske sannsynlig at det er sånn på et eller annet tidspunkt oppi dette her. Det viser jo på en måte hvor dumt det er. Fordi at da plutselig så skal liksom biologien ikke ha noen betydning. Så da .. Jeg har slått meg til ro med det. Jeg tenker at dette der er faktisk familien til barna mine også. De har vært med å forme dem òg.

Ut frå ein biologisk tenkjemåte utgjer Bård endestasjonen i denne slekta si historie. Det kjem ingen etter han – han har ingen biologiske barn. Bård tolkar likevel barna han er sosial far for som ein del av slektshistoria. Sannsynlegvis er det fleire «biologiske brot» i slektshistoria, seier han, men det er like fullt slekt for det. Alle forfedrane som stirer ned frå veggen bak oss, har på sitt vis vore med på å prege familiesoga uavhengig av biologisk kontinuitet eller brot. Ein generasjon formar neste generasjon. På den måten blir slekta ein del av barna si historie også. Informanten pendlar såleis mellom ei biologisk forståing av reproduksjonen (føre genane vidare) og ei sosial forståing (å få vere med å forme dei), og forhandlar med desse tolkingane slik at omgrepa «biologisk» og «sosialt» slektskap mistar noko av sitt einskaplege preg. På den måten gjer han skiljet mellom biologisk og sosialt slektskap utydeleg, og skaper rom for å tolke barna inn i slektshistoria. For han representerer det sosiale farskapet eit band som skaper ein kontinuitet i slekta.

Å få barn handlar såleis ikkje berre om barn i ei genealogisk meining – det handlar også om å bli ein *familie*, å få vere saman med barn og ha nokon ein omtalar som sine eigne. Blodsbandsdis-

kursane er ikkje fråverande når informantane snakkar om familiane sine, men biologi blir både forklart og opplevd ulikt av ulike homofile foreldre. Vekslande og til dels motstridande oppfatningar lever side ved side, og ulike tolkingar overlappar kvarandre og konkurrerer om definisjonsmakt hos informantane.

Kjønn og rollemodellar

Sjølv om familiestrukturen til informantane skil seg frå den tradisjonelle kjernefamilien, representerer ikkje dei homoseksuelle barnefamiliekonstellasjonane nødvendigvis eit brot med tradisjonelle familienormer. Informantane tolkar sine familieliv i lys av tilgjengelege diskursar, og dei vekselvis innordnar seg, forhandlar med og tilpassar etablerte tolkingsrammer i utforminga av ein ny type familiepraksis. Som me har sett, er informantane sine tolkingar strukturert av tradisjonelle idear om biologisk slektskap og romantisk kjærleik. På same måte fungerer den heteroseksuelle kjønnskomplementariteten som ei strukturerande ramme når dei fortel om sine familiar.

Når spørsmålet om kjønn og rollemodellar blir reist, anten det er i samband med debatten om kvinnedominans i lærar- og førskulelæraryrket eller i spørsmålet om barns oppvekst med aleine-mødrer, er det fråværet av mannlege rollemodellar som blir tematisert. Då eg i ettertid las gjennom intervju, oppdaga eg at samtalan om «kjønnsrollemodellar» eigentleg handla om «farsfigurar» og «mannlege rollemodellar». Det ser ut til at fedrar er «rollemodellar», medan mødrer kort og godt er mødrer. Mødrer kan rett nok vere gode eller dårlege, men det blir ikkje argumentert for verdien av mødrer ut frå tanken om å sikre barna «kvinnelege rollemodellar». Det er difor mykje i intervjumaterialet som handlar om farskap – verdien av å ha ein kjend far som er ein nærverande omsorgsperson og

mannleg «rollemodell» for barna. Det kjønnsespesifikke ved morskapet er derimot fråverande som tema eller implisitt i intervju.

Dei dominerande diskursane om rollemodellar kviler på ei forståing av kjønn som ein fundamental forskjell mellom «mann» og «kvinne». Gjennom denne «tokjønnsmodellen», som historisk har sine røter i framveksten av moderne vitenskap frå midten av 1700-talet, blir mann og kvinne oppfatta som komplementære og vesensforskjellige storleikar (Laqueur 1990). I det førmoderne samfunnet blei mann/kvinne forstått som ein hierarkisk gradsskilnad, ikkje som ein artsskilnad: Biologien var ikkje konstituerande for forståinga av kjønnsforskjellane. Kroppslig sett blei mann og kvinne oppfatta som prinsipielt like, men mannen blei oppfatta som høgare utvikla. Dei nye vitenskapane bana vegen for ei forståing av kjønn der vesensforskjellige eigenskapar blir oppfatta å prege alt frå kjønncellene til bestemte aktivitetar. Ei rekkje naturaliseringsstrategiar innanfor skilde vitenskaplege disiplinar frå biologi, psykologi og sosiologi har medverka til å utvikle og oppretthalde tokjønnsmodellens dualistiske episteme (Mühleisen 2002:35). På den måten blir mann/kvinne-dikotomien stadig forankra i biologien på ein måte som konstruerer ei «naturleg» og «universell» kopling mellom anatomi, karakter og kjønnsdrift: Menn har ein medfødd maskulinitet og ei ibuande interesse for kvinner, og vice versa. Kjønnskategoriane refererer såleis ikkje berre til menn og kvinner sine ulike forplantningsorgan og kroppar innanfor denne tokjønns-tenkinga. Heile livsverda blir «impregnert av kjønn», og dermed også (hetero)seksualisert (Moi 1998:28–29). Det er ut frå tankegangen om to distinkte og vesensforskjellige kjønn at diskursen om «kjønnsrollemodellar» hentar si mening.

I mine analysar har eg henta inspirasjon frå *queer*-teori, som utfordrar og

problematiserer tokjønnsmodellen og grunnlaget for rollemodell-diskursen gjennom å dekonstruere naturaliserte kategoriar som «mann» og «kvinne», «biologisk» og «sosialt kjønn», «hetero» og «homo». Ifølgje filosofen Judith Butler (1999) blir våre identitetar som menn eller kvinner kontinuerlig performativt konstituert – det finst ingen kjønnsidentitet bakanfor uttrykket for kjønn. Kjønnsideidentiteten og seksualiteten har ikkje rot i noko form for metafysisk substans i individet, men skriv seg performativt inn på kroppens overflate gjennom imitasjonen og repetisjonen av eit sett sosialt etablerte praksisar. Kjønn blir til gjennom dei repetetive handlingane og uttrykka som me normalt tenkjer på som resultatet av kjønnsidentiteten. Kjønnskonstituerande performativar utspelar seg og blir forstålege med utgangspunkt i ei heteroseksuell kulturell matrise. Denne matrisa er å forstå som eit innlært symbolskjema som styrer våre førestellingar om kjønn og seksualitet.

Psykologien som fag representerer i dette perspektivet ei vitskapleggjering av tokjønnsystemet som har hatt stor gjennomslagskraft og legitimitet, og som har prega den norske debatten om det homoseksuelle foreldreskapet. Omgrep henta frå denne fagtradisjonen sirkulerer i det offentlege ordskiftet, og dannar eit viktig premiss for folkelege forståingar av kjønn. Via populærpsykologiens breie nedslagsfelt blant folk, representerer den psykologiske fagtradisjonen ein mektig diskurs som lesbiske mødrer og homofile fedrar møter når dei utformar sine familiar og foreldreskap. Teoriane har tatt utgangspunkt i at menn og kvinner er ulike, og at det er viktig for barna si utvikling at dei erfarer denne grunnleggjande skilnaden. I tradisjonell psykoanalytisk teori blir kjønnsidentifikasjon knytt til den heteroseksuelle utviklinga hos individet. Kjønnskomplementariteten i det heteroseksuelle parforholdet blir i dette perspektivet gitt ei universell og

funksjonell grunngeving. Ein oppvekst med «mor» (kvinne) og «far» (mann) er ein viktig føresetnad for ei normal personlegdomsutvikling der gutar utviklar ein identitet som heteroseksuelle «menn» og jenter blir heteroseksuelle «kvinner».

I dag er den psykologiske forskinga på homoseksuelle barnefamiliar oppteken av å undersøkje i kva grad det er *empirisk* grunnlag for dei teoretiske førestellingane om at barns utvikling i homofile familiar avvik frå barn generelt (sjå t.d. Anderssen, Amlie og Ytterøy 2002, Halvorsen og Joner 1999, 2001, Innala 1997, Heyerdahl 1992). Det er få funn som tyder på at det er klare forskjellar mellom barn som veks opp med homoseksuelle foreldre i høve til barn som veks opp innanfor den heteroseksuelle «normalbefolkninga»: Funna tyder på at lesbiske kvinner praktiserer «morsrolla» på same måte som heteroseksuelle kvinner og homoseksuelle menn skil seg ikkje frå heteroseksuelle menn i «farsrolla» (Innala 1997:9–14). Mange studiar er opptekne av spørsmålet om foreldra sin homoseksualitet påverkar barna sine kjønnsuttrykk eller seksuelle preferansar, og heller ikkje her er det funn som tyder på at det er klare forskjellar. I det perspektivet synest den psykologiske forskinga å vere «homovenleg», fordi resultatane påviser at ein oppvekst med lesbiske mødrer eller homoseksuelle fedrar ikkje er i strid med «barnets beste», dvs. at barn av lesbiske og homofile utviklar seg på same måte som barn av heteroseksuelle. Til grunn for denne typen studiar ligg det såleis ei heteroseksuell norm. Enkelte av studiane er kritiske til eigen fagtradisjon og stiller spørsmål ved kor «homovenleg» denne forskinga i røynda er (sjå t.d. Anderssen, Amlie og Ytterøy 2002:349). Kva om resultatane hadde vist at det var forskjellar – at ein oppvekst med lesbiske mødrer eller homoseksuelle fedrar t.d. aukar sjansane for at barn utviklar ei homoseksuell orientering? Dei eintydige resultatane som desse studiane

har vist, har likevel synt seg å vere nyttige i den politiske debatten, og er truleg ein medverkande årsak til at lovverket etter kvart blir endra i form av utvida juridiske rettar for homoseksuelle barnefamiliekonstellasjonar.

Blant informantane eg har intervjuar, er det ein eintydig tendens at dei understrekar verdien av at barna skal veksa opp i familiar der begge kjønn er representert som omsorgspersonar. Dei investerer mykje i å leggje til rette for nettopp dette. Når lesbiske og homofile foreldre understrekar verdien av at barna skal ha mannlege rollemodellar, er det omsynet til barna som er kjernen i argumentasjonen. Det blir oppfatta som skadeleg at barn får ein oppvekst utan nær kontakt med ein mannleg omsorgsperson. Argumentasjonen er i stor grad forankra i omgrep og tolkingsrammer frå den psykologiske fagtradisjonen.

Når informantane understrekar at det er viktig med mannlege rollemodellar, er spørsmålet kva denne mannlege omsorga handlar om i praksis. Kva er det som er *mannleg* i den mannlege omsorga? Informantane synest det er vanskeleg å setje ord på kva skilnaden mellom kvinneleg og mannleg omsorg handlar om. Dei skildrar kjønnsforskjellen som ei grunnleggjande innstilling til livet, måten å tenkje på, snakke på, og vere på. Ei av informantane seier:

Marte: Det ligger under overflaten og det er det som gjør det så vanskelig, tror jeg, for oss å skulle ivareta den siden. Hvis vi ikke hadde disse mennene så tror jeg det er umulig for oss å ivareta [og] på en måte gi den påvirkningen som menn gir. For det at vi kan ikke akkurat sette fingeren på hva det er og vi kan ikke gjøre det på samme måten. Det er bare en sånn grunnleggende forskjell.

Det informantane fortel om når me snakkar om maskulin omsorg, handlar om å

vere aktiv og fysisk: Menn er røffare i omgangen med barn, gir dei større utfordringar, lar dei utforske verda og er mindre engstelege enn kvinner. Når informantane skal ringe inn det særleg *mannlege* i deira omgang med barna, er det dette som definerer det maskuline og avgrensar den mannlege kontakten frå den omsorga mødrene gir. Det er til dels svært tradisjonelle maskulinitetsideal som blir dyrka i denne rollemodellretorikken. Det er likevel ikkje eintydig kva informantane legg i omgrepet «rollemodell».

Det er fleire parallelle diskursar om kjønn som trer fram når informantane snakkar om det å vere mannleg rollemodell. Samstundes som informantane i all hovudsak sluttar seg til diskursen om kvinner og menn som fundamentalt ulike, eksisterer det også ein tydeleg motdiskurs som påverkar kvardagens handlemåtar og tolkingsrammer. Det å leve homoseksuelt er i seg sjølv eit brot med den hegemoniske forståinga av kjønn (Butler 1999). I intervjuar gir dette næring til ein annan diskurs som handlar om korleis erfaringa med å leve homoseksuelt gir opphav til alternative tolkingar av kjønn.

Når ein av dei mannlege informantane fortel at han lar barna sykle utan hjelm, er forteljinga kopla til diskursen om maskulin omsorg. Ut frå diskursen om maskulin omsorg, er det ikkje så farleg om barnet får eit skrubbsår eller to. Snarare tvert om: Gode fedrar lar barna få røyne seg mot naturkreftene, og eit plaster på panna kan sjåast som teikn på ein fysisk, aktiv og derfor sunn oppvekst. Men samtidig er informantane oppteken av å vise barna at det går an å vere mann på ein *annan* måte enn mange heteroseksuelle menn er mann på, seier han. Og når informantane skildrar seg sjølv i ein slik situasjon, fyller han farsrolla med eit innhald der dei viktige verdiane er å vere nær, å ha tid, å våge vise kjensler, vere omsorgsfull. Her koplar han det mannlege til eigenskapar som tradisjonelt har vore knytt til femini-

ne verdier. I tillegg til den aktive maskuliniteten, ønskjer han å tilby barna eit trygt og mjukt fang å krype opp på. I vår tid er det ikkje noko brot med dominerande maskulinitetsideal at menn også har ei mjukare side, snarare tvert om: skrekken for dagens fedrar er å bli oppfatta som fråverande (Brandth og Kvande 2002). Men denne mjuke maskuliniteten set informanten i samband med at han lever homoseksuelt. Han meiner homoseksuelle menn i stor grad har vore førande når det gjeld å definere «den nye mannen», og fortel korleis deira familiestruktur legg til rette for at barna av og til misforstår kjønnsstereotypiane:

Bård: Altså det å vokse opp for eksempel sammen med to damer som de gjør, gir jo noen andre perspektiver på livet. [...] De har jo dobbelt sett av alt av leketøy, fordi vi ikke orker å kjøre de der lekene fram og tilbake. Så vi har blant annet en sånn trådløs bil her, og den gikk i stykker. Og så skulle partneren min prøve å reparere den, og da så bare guttungen på han og så sa han: «Du, det der er kvinnefolkarbeid!» [...] Og det er klart at for han så blir på en måte alt snudd opp ned, ikke sant. Og egentlig er det veldig befriende. For det betyr at han faktisk må finne sin egen kjønnsrolle litt uavhengig av stereotypiene, håper jeg.

I denne forteljinga seier informanten noko om korleis han oppfattar kjønn som ein flytande kategori som er forhandlingsbar og open for endring. Her er ikkje kjønnsidentiteten forankra i ein kroppsleg essens, men snarare knytt til handling (Butler 1999:173f). Gjennom denne forteljinga går kjønnet i «oppløysing» – ifølgje informanten førekjem overskridingar av tradisjonelle kjønnsroller så ofte i denne familien at det inverterte syner seg som det «normale» for barna. Han fortel at barna veks opp i ei ramme der maskulinitet og femininitet ikkje

følgjer tradisjonelle mønster, og opplever barna sitt skeive perspektiv som positivt og frigjerande. Det paradoksale er at denne informantens samstundes er svært opptatt av at barn treng rollemodellar av begge kjønn, fordi han meiner menn og kvinner er bærarar av grunnleggjande ulike eigenskapar.

I intervjuet fann eg ulike og stundom motstridande meiningssamanhengar i det informantane fortalde. Diskursar om at femininitet, maskulinitet og seksualitet er stabile eller naturgevrne storleikar, lever side ved side med diskursar om kjønn og seksualitet som kulturelle konstruksjonar i endring. Motseiande normer sameksisterer i informantane sine tolkingar av seg sjølve som menn og fedrar eller kvinner og mødrer. Det er påfallande korleis dei tolkar sitt tilsynelatande kjønnsmessig overskridande familieprosjekt inn i ramma av essensialistiske forståingar av kjønn. Når dei vektlegg kjønnsrollemodellar i barna sine liv, er det ut frå ei førestelling som er forankra i eit komplett tokjønnsystem (Butler 1999, Laqueur 1990). I det lyset kan det framstå som ei sanksjonering og stadfesting av konvensjonelle verdier og forståingsrammer. Samstundes problematiserer dei også tradisjonelle kjønnsroller, og forstår kjønn som flytande identitetskategoriar. I denne samanhengen blir homoseksualiteten oppfatta som ei grunnleggjande destabiliserande kraft.

Familieliv mellom kategoriane

Når barn blir planlagt i ein homoseksuell familiekonstellasjon, blir me tvinga til å revurdere kva som er «familie». Sjølve koplinga mellom homoseksualitet og barn problematiserer heteroseksualiteten sin posisjon som den einaste tenkjelege ramma for reproduksjon, og det oppstår eit spenningsforhold til ei «heteroseksuell familieførståing»: Dei homoseksuelle barnefamiliekonstellasjonane overskrider

potensielt norma om ein biologisk basis i slektskapsforståinga, norma om at barn er frukta av romantisk kjærleik mellom to foreldre (ikkje tre, fire eller fem), og norma om at barnet sine to foreldre er mann og kvinne. Dei utfordrar på den måten det heteroseksuelle reproduksjonsmonopolet og tradisjonelle måtar å forstå slektskap og familieliv på.

I den offentlege debatten om adopsjonsrett for lesbiske og homofile har både tilhengjarar og motstandarar hatt ei felles forståing av at det å bringe barn inn i homoseksuelle familiekonstellasjonar bryt med tradisjonelle normer: Medan motstandarane av adopsjonsretten ser homoseksuelle barnefamiliekonstellasjonar som uttrykk for normoppløysing, handlar adopsjonssaka for tilhengjarane om å skape eit tolerant og liberalt samfunn med rom for mangfald. Litt forenkla kan ein seie at debatten om adopsjonsrettar for lesbiske og homofile har blitt ei symbolsak i kampen mellom to verdisett (Hellesund og Anderssen 2003). Begge posisjonane har likevel hatt ei felles forståing av at dette handlar om å utfordre «heteroseksuelle» familienormer. Men å bringe barn inn i ein homoseksuell familiekonstellasjon utfordrar likevel ikkje berre den «heteroseksuelle kjernefamilien». Når lesbiske kvinner og homofile menn ønskjer barn, reiser det også spørsmål om kva det inneber å vere «lesbisk» og «homofil». Ved å føre barn inn i ein homoseksuell kontekst rokker desse familiane ved identitetskategoriane «lesbisk» og «homofil»: Barnet kan oppfattast som ei overskriding av den dualistiske hetero/homo-dikotomien.

Det å leve i burettslag i eit stabilt forhold med to barn er ikkje det ein vanlegvis tenkjer på som normoverskridande eller grensesprengjande – det er kanskje meir nærliggjande å kalle det eit «tradisjonelt A4-liv». Bård omtalar likevel livssituasjonen sin som grensesprengjande, og sprengkrafta ligg først og fremst i gapet mellom forventninga om korleis

livet som homo ville arte seg og det livet han faktisk lever. Vegen fram til det «A4-livet» han lever i dag har skjedd stegvis, og kvart steg har utfordra hans eigne førestellingar. Å tenkje seg sjølv i eit homoseksuelt forhold var første grensa som måtte kryssast. Å tenkje barn inn i denne konstellasjonen var den neste utfordringa for førestellingsevna. Brotet med dei forventningane han hadde som ung, får det livet han lever i dag til å fortone seg som så annleis at det nærmar seg det uverkelege, seier han:

Bård: Jeg tror ikke folk skjønner helt sprengkrafta i det livet [som] for eksempel jeg lever. Tilsynelatende så kan det virke veldig sånn normalt og er jo det på mange måter òg – trygt og borgerlig og alt det der pisset der. Men samtidig så er det et kjempegap eller et kjempesprang mellom det jeg trodde jeg skulle få og det jeg har fått. Og det er klart at for meg å leve i en sånn setting som dette her, trygt og åpent med en fyr jeg er glad i [og som jeg har] vært sammen [med] i mange år, to unger som jeg er glad i og som jeg har ofte kontakt med. Familiesettingen i det borettslaget her: Stå sammen med de andre karene og prate skit ved gjerdet, mens ungene leker seg på lekeplassen. Dra bort sammen med en annen far og hente hver sin unge som har slåss. Det gapet er så stort, og den er så annerledes den virkeligheten jeg lever i enn det jeg trodde, at jeg tror ikke helt folk skjønner betydningen av det på et vis. Og jeg tror ikke helt jeg skjønner det sjøl heller. [...] Altså, ikke sant, [...] når du kommer til oss så står det sånne tråbiler utenfor her. Det å skulle leve i et rekkehus med sånne tråbiler utenfor, det er på en måte veldig fjernt fra hvordan jeg noen sinne så for meg livet mitt. Og det må jeg nesten av og til sånn klype meg sjøl i armen på at jeg har fått til.

I dag lever Bård eit familieliv i rekkehus, han er omgitt av ein partner og to barn som han ser som «sine egne», og han inngår i eit fellesskap med andre fedrar i nabolaget. Gjennom å leve eit A4-liv som småbarnspappa i rekkehus har det opna seg ein annleis måte å leve homoseksuelt på. Han er medviten om at dette kan sjåast som svært konvensjonelt frå utsida. Men det høgst normale i å leve i rekkehus med barn blir omtolka, og Bård framstiller det som ei overskriding av egne forventningar. Kombinasjonen av homoseksuelt samliv og barn og familie, var for han ei utenkjeleg samanstilling då han var tenåring, og familiepraksisen han er ein del av har funne si form mellom etablerte kategoriar. Det tradisjonelle familielivet representerer eit radikalt brot med forventningane, og er såleis konvensjonelt og ukonvensjonelt på same tid.

På bakgrunn av det liberale synet på homoseksualiteten som pregar vår tid, kan dei rettane som har blitt oppnådd sjåast som ei disiplinering til «normalitet» (Lundahl 1998:203, Lehr 1999). I det ligg det at homoseksuelle hentar modellar frå heteroseksuelle livsstilar, og sanksjonerer verdiar som stabile, monogame parforhold og barn. Tidlegare var det å leve homoseksuelt eit *alternativ* og ein fristad i forhold til konvensjonelle livsstilsval, og forventninga om stabile parforhold og barn. I dag kan det vere vanskeleg å få auge på kva alternativet består i, og enkelte etterlyser at homorørsla også vågar å leggje vekt på det *eksklusive* ved å leve homoseksuelt. Ei slik tolking ligg til grunn for at enkelte opplever at homorørsla sine mest profilerte kampsaker det siste tiåret, nemleg kampen for partnerskapslova, kampen for kyrkjelege stillingar og kampen for adopsjonsrett, har representert ei tiltakande «heteroseksualisering av homoseksualiteten».

I ein leiarartikkel i homotidsskriftet *Løvetann* frå 1999 dukkar denne tematikken opp i ein nekrolog over den legendariske britten Quentin Crisp, som stod fram

som homse på 1920-talet. I *Løvetann* blir han heidra for sin eksentriske originalitet og kompromissløyse, «han som ansikt til ansikt med homofobi og hat bare blafrer litt med overdimensjonerte øyenvipper, legger boen bedre på plass og marsjerer stolt vidare med en drepande replikk» (*Løvetann* 1999). I leiaren heiter det vidare:

Vi kaller ofte det vi holder på med i dag for «kamp» – vi «kjemper» for retten til adopsjon og vi «slåss» for å bli så integrert at vi knapt nok synes. Men omgangen med slike begreper bør kanskje ikke være så lemfeldig om vi tok oss tid til å tenke på hva de foran oss har gjort. [...] I en tid og i et samfunn hvor vi blir likere og likere, hvor uniformering og enhetstenking er normen, hvor homser og lesber mister sin egenart ved å insistere på hvor lite forskjellige vi er fra alle heteroene som omgir oss, gjør det ingenting om vi bruker litt tid på å minnes en så vidunderlig, original og kompromissløs skapning som Quentin Crisp. [...] Neste gang du sammen med vennene fniser litt over en ekstra skrullete homse eller en ekstra kraftig butch, så tenk da at den kampen de kjemper er hakket modigere enn «kampen» for adopsjon og kirkelige stillinger, og vi ville være en riktig så fargeløs og trist homofamilie uten dem. (*Løvetann* 1999)

I leiarartikkelen blir det sett hermeteikn rundt ordet «kamp». Kampen for adopsjonsrett blir ikkje eigentleg oppfatta som ein kamp, det blir snarare oppfatta som ein kapitulasjon for dei heteroseksuelle normene om kva eit skikkeleg liv handlar om: Gjennom «kampen» for adopsjonsrett og kyrkjelege stillingar insisterer homorørsla på kor lite forskjell det er på homo og hetero. Artikkelen peiker på den vanskelege balansegangen mellom eigenart og integrasjon, og stiller i yttarste kon-

sekvens spørsmål ved om det å ha barn er i samsvar med ein identitet som «lesbisk» eller «homofil». I dette lyset kan homorørsla sin kamp for like rettar framstå som uttrykk for eit ønske om «normalisering» og kan sjåast som ei undergraving av den «lesbiske» og «homofile» identiteten – i dette perspektivet definert i opposisjon til «den heteroseksuelle barnefamilien».

Det interessante med denne «normalitetsdiskursen» er at den felles forståinga som har rådd grunnen i størsteparten av den offentlege debatten om adopsjonsrett for lesbiske og homofile, blir vendt opp ned: Det «normoppløysande» i å bringe barn inn i eit homoseksuelt parforhold, blir i dette perspektivet sett som ei *stadfesting* av tradisjonelle livsstilsverdiar. Dei homoseksuelle barnefamiliane er etter dette synet ikkje uttrykk for fridom og mangfald, men snarare ei underkasting under det heteroseksuelle livsstilshegemoniet som fører til ei ytterlegare einsretting av verdiar som romantisk kjærleik, monogame parforhold og barn. Dette perspektivet har vore lite synleg i den norske debatten om dei homoseksuelle barnefamiliekonstellasjonane, og perspektivforskyvinga i denne «normalitetskritikken» er eit viktig korrektiv til konsensusen om å sjå desse familiane som eit brot med tradisjonelle normer. Det problematiske med denne normalitetsdiskursen er likevel at det kan medverke til ytterlegare å essensialisere hetero/homo-dikotomien ved å konstruere ein «autentisk» homoseksuell identitet basert på opposisjon til dei heteroseksuelle livsstilsverdiar. Ulempa med å kople barnfridom (Fjell u.u.) til det «essensielt homoseksuelle» er at hetero/homo-dikotomien kan framstå som naturleg og uforanderleg. Dersom «det homoseksuelle» på denne måten blir definert som ein motdiskurs til «heteroseksuelle» livsstilsverdiar, og dersom barnfridom av den grunn blir konstituerande for identiteten som «les-

bisk» og «homofil», kan dei homoseksuelle barnefamiliekonstellasjonane også tolkast som ein motdiskurs til (mot)diskursen om den autentiske barnfrie homoseksualiteten.

Skeive familiar?

Å velje å leve homoseksuelt blir ikkje nødvendigvis kopla saman med forventninga om å leve barnlaust i dag. Tidlegare slapp lesbiske unna dei konvensjonelle forventningane om barn og familie som møtte andre kvinner. Homoseksuelle foreldre har sett barn på dagsordenen i homorørsla, og fjerna barnløyse som ein nødvendig konsekvens av å leve homoseksuelt. I dag må lesbiske og homofile *ta stilling* til spørsmålet om dei ønskjer barn – svaret på det spørsmålet blir ikkje gitt ut frå valet om å leve i ein samkjønna relasjon. Det er først i ein slik situasjon at det barnfrie livet – fridomen til sjølv å velje bort barn – syner seg som eit reelt *val* også for homoseksuelle.

Lesbiske og homofile barnefamiliekonstellasjonar står i eit spenningsforhold til tradisjonelle familieideal – dei set seg opp mot tradisjonelle familienormer samstundes som dei vidarefører trekk ved den heteroseksuelle kjernefamilien. Det homoseksuelle foreldreskapet er mangetydig og utfordrar tilsynelatande einskaplege kategoriar som «far» og «mor», «mann» og «kvinne», «hetero» og «homo». Desse familiane representerer eit slags mellomrom som er med på å destabilisere førestellinga om konstante og universelle kategoriar (anten det dreier seg om førestellinga om «den naturlege heteroseksuelle barnefamilien» eller førestellinga om «den autentiske barnfrie homoseksualiteten»), og dei utfordrar tenkjing omkring identitetskonstruksjonar i termar av dikotomiar.

Det homoseksuelle foreldreskapet tvingar oss til å stille spørsmål ved heteroseksuelle institusjonar som parfor-

holdet, ekteskapet, familien og reproduksjonen, og kan tolkast som ein destabiliserande praksis i forhold til den sjølv-sagde og naturaliserte koplinga mellom heteroseksualitet og reproduksjon. Ved å ta til motmæle mot det som blir oppfatta som «naturleg», har desse familiepraksisane ein potensiell subversiv effekt – dei set fokus på dei heteroseksuelle konvensjonane og gjer konvensjonane tydelege som nettopp konvensjonar (Butler 1999:186). Uavhengig av informantane sine egne intensjonar og sjølvforståingar stiller desse familiane spørsmål ved grunnleggjande førestellingar og normer omkring kjønn, seksualitet og reproduksjon, og synleggjer alternative måtar å organisere familieliv på.

Tor Folgerø
stipendiat

*Institutt for kulturstudier og
kunsthistorie, Universitetet i Bergen*

Notar

1. Med diskursar forstår eg dei ulike tolkingsrammene som organiserer og produserer innsikt og viten innanfor eit kunnskapsområde. Som kulturforskar er eg ikkje oppteken av å finne «sanninga» om kva kropp, kjønn, seksualitet og identitet er, men å utforske dei empiriske manifestasjonane og å problematisere våre egne kulturelle forståingar av desse. Eg er oppteken av kva førestellingar, omgrep og teoriar informantane tar i bruk når dei fortel om familieliva sine og kva ulike tolkingsrammer som blir aktivisert for å skape samanheng og mening i livsforteljingane.
2. Artikkelen byggjer på hovudfagsoppgåva «Skeive» barnefamilier? Ein etnologisk studie av homoseksualitet, kjønn og foreldreskap mellom normer og overskridingar (Folgerø 2001). I samband med oppgåva intervjuar eg elleve informantar – tre homofile fedrar og fire lesbiske mødrepar.
3. Lov om kunstig befruktning trådde i kraft i 1987. Med *kunstig befruktning* meiner ein både kunstig inseminasjon og befruktning utanfor kroppen. I 1994 blei lova avløyst av lov om medisinsk bruk av bioteknologi. Begge lovene stiller krav til samlivsform, og kunstig

befruktning var i 1987-lova berre tillate for ektefellar. Då lov om medisinsk bruk av bioteknologi vart debattert i Stortinget, var det eit omstridt spørsmålet om kunstig befruktning også skulle vere tillate for sambuarar. Stortingsfleirtalet vedtok at «kvinne som er samboer med en mann i ekteskapslignende forhold» kan få utført kunstig befruktning (§ 2.2 i *Lov om medisinsk bruk av bioteknologi*). Einslege kvinner og lesbiske kvinner har derimot ikkje tilgang til kunstig befruktning.

4. I Danmark er situasjonen i prinsippet den same som i Noreg for lesbiske som ønskjer kunstig befruktning. I 1997 vedtok Folketinget *Lov om kunstig befruktning*, og fleirtalet gjekk inn for ein lovtekst som nekta legar å inseminere einslege kvinner og lesbiske par. Denne lova gjeld framleis for legar, men to år etter lovvedtaket opna *jordmora* Nina Stork ein fertilitetsklinikk der også einslege og lesbiske kvinner er velkomne. Klinikken har blitt oppfatta som ei direkte utfordring av intensjonen i den danske lova om kunstig befruktning. Ifølgje klinikken sin eigen statistikk er kring 60 prosent av brukarane lesbiske – anten i parforhold eller einslege. 40 prosent er heteroseksuelle kvinner med eller utan mann. 25 prosent av brukarane kjem frå Noreg eller Sverige (<http://www.insemination.nu>).
5. Prinsippet om donoranonymitet i den norske lov om medisinsk bruk av bioteknologi kan synast noko inkonsekvent i lys av at det i lovgivinga elles har vore fokus på at biologi og blodsband er identitetsdannande. Spørsmålet om å kjenne sitt biologiske opphav har vore på dagsordenen i fleire av lovrevisjonane dei siste tiåra, og både adopsjonslova (1986) og barnelova (1997) er prega av ei biologisk slektskapsforståing. I desse lovene er det å kjenne sitt genetiske opphav blitt lovfesta som ein rett. Hovudintensjonen med revisjonen av adopsjonslova i 1986 var å sidestille biologisk og sosialt foreldreskap på alle område. Blodsband skulle ikkje lenger vere avgjerande på nokon måte, og i 1986-lova blei vedtekta om oppløysing av adopsjonsforholdet fjerna. Men samstundes sanksjonerte lova blodsband som slektskapsprinsipp, gjennom innføringa av opplysningsretten (Ingvaldsen 1996): Adoptivbarn fekk no lovfesta ein rett til kjennskap til sitt biologiske opphav. På same måte har det vore ei biologisk vending i barnelova: Barnelova av 1981 definerte *juridisk far* som den som var gift med mor til barnet (*pater est regelen*). Etter ei lovendring i 1997 får barn sin juridiske far gjennom DNA-testing, dersom det er strid om farskapet (Jørgensen 2001:130). Bioteknologinemnda si evaluering av lov om

medisinsk bruk av bioteknologi, der dei gikk inn for å oppløse prinsippet om donoranonymitet, er såleis i tråd med utviklinga i adopsjonslova og barnelova. Men Bioteknologinemnda sitt syn er ikkje tatt til følgje, og prinsippet om donoranonymitet er framleis gjeldande i lov om medisinsk bruk av bioteknologi.

6. Denne «biologismen», eller førestellinga om at alle individ har eit medfødd behov for å kjenne sine biologiske foreldre, som lenge har hatt rotfeste i adopsjonslitteraturen, har i den seinare tid blitt problematisert og gjort til gjenstand for offentlig debatt i samband med utlandsadopsjon og heimreiseproblematikk (sjå t.d. Follevåg 2002, Andersen 2003).
7. På det tidspunktet då eg intervjuar informantane var ikkje ordninga med stebarnsadopsjon open for lesbiske og homofile. Frå 1. januar 2002 trådte ei lovending i kraft som gjer det mogleg for den eine partnaren i eit registrert partnerskap å adoptere den andre partnaren sitt biologiske barn. Lovendinga vil likevel få eit avgrensa bruksområde: Stebarnsadopsjon inneber at dei juridiske forholda som følgjer av biologiske band mellom barnet og ein av foreldra fell bort og blir erstatta med juridiske band mellom barnet og ein av foreldra sin partner/ektefelle. Ordninga har som ein føresetnad at eit barn har to foreldre, medan mange homoseksuelle barnefamiliekonstellasjonar i praksis omfattar fleire omsorgspersonar/foreldre. Den største gruppa som vil kunne dra nytte av dei nye reglane, er partnarane til lesbiske som er inseminert med sæd frå ein ukjent donor – her vil partnaren no få høve til å adoptere barnet.

Litteratur

- Andersen, Hanne Eide 2003. Ukjent opphav. *Magasinet*, vedlegg til Dagbladet, 7. juni.
- Anderssen, Norman, Christine Amlie og Erling André Ytterøy 2002. Outcomes for children with lesbian or gay parents. A review of studies from 1978 to 2000. *Scandinavian Journal of Psychology* 43, 335–351.
- Bioteknologinemnda 1999. *Evalueringsrapport om bioteknologiloven*. Sosial- og helsedepartementet, Oslo.
- Brandth, Berit og Elin Kvande 2002. *Fleksible fedre*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Butler, Judith 1999 [1990]. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York og London.
- Bø, Erling 1998. Mamma og pappa. *Verdens Gang*, 8. august.
- Ehn, Billy og Orvar Löfgren 1996. *Vardagslivets etnologi. Refleksjoner kring en kulturvetsenskap*. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm.
- Fjell, Tove Ingebjørg (under utgjeving). *Childfree women – desirable or deplorable? An essay on women who live their lives happily without giving birth and the surroundings' considerations on these women*. I Georg Drakos og Lily Stylianoudi (red.): *Pleasures. The Ambiguities of Pleasure and Bodily Transformations*. Nordic Academic Press, Lund.
- Folgerø, Tor 2001. «Skeive» barnefamilier? *Ein etnologisk studie av homoseksualitet, kjønn og foreldreskap mellom normer og overskridingar*. Hovedfagsoppgåve i etnologi, Universitetet i Bergen.
- Follevåg, Geir 2002. *Adoptert identitet*. Spartacus, Oslo.
- Halvorsen, Margrethe Seeger og Andreas Joner 1999. Barns oppvekst i lesbiske parforhold. *Tidsskrift for norsk psykologforening* 36, 514–522.
- Halvorsen, Margrethe Seeger og Andreas Joner 2001. *Lesbian families in Norway. A comparative study of child and family functioning in lesbian, single mother, and heterosexual families*. Hovedoppgåve i psykologi, Universitetet i Tromsø.
- Hegna, Kristin, Hans W. Kristiansen og Bera Ulstein Moseng 1999. *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. NOVA Rapport nr. 1, Oslo.
- Hellesund, Tone og Norman Anderssen 2003. Norway 2002 – A liberal, post-modern society? Identifying discourses on homosexuality. Paper presentert på Rokkansenterets helsefagslunsj 18.02.2003.
- Heyerdahl, Benedicte 1992. *Barn av lesbiske mødre. En gjennomgang av forskning*. Hovedfagsoppgåve i psykologi, Bergen. Universitetet i Bergen.
- Ingvaldsen, Siri 1996. *Rette foreldre og virkelige barn*. Norsk adopsjonslovgivning 1917–1986. Hovedfagsoppgåve i historie, Universitetet i Bergen.
- Innala, Sune 1997. Barn i homoseksuelle familjebildningar – en forskningsöversikt. I Lars Lingvall (red.): *Tema: Homosexuella och barn. Rapport från en hearing*. Folkhälsoinstitutet, Stockholm.
- Jørgensen, Tone 2001. Til barnas beste: samværrett og blodsbandforestillinger. I Signe Howell og Marit Melhuus (red.): *Blod – tykkere enn vann? Betydninger av slektenskap i Norge*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Laqueur, Thomas 1990. *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*. Harvard University Press, Cambridge, MA og London.
- Lehr, Valerie 1999. *Queer Family Values. Debut*

- king the Myth of the Nuclear Family*. Temple University Press, Philadelphia.
- Lov om medisinsk bruk av bioteknologi (1993).
- Lundahl, Pia 1998. *Lesbisk identitet*. Carlssons Bokförlag, Stockholm.
- Lundin, Susanne 1996. *Kroppens tid. Om samspelet mellan kropp, identitet och samhälle*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Løvetann 1999. Leder i nr. 6, s. 7.
- Melhuus, Marit 2001. Kan skinnet bedra? Noen meninger om assistert befruktning. I Signe Howell og Marit Melhuus (red.): *Blod – tykkere enn vann? Betydninger av slektskap i Norge*. Fagbokforlaget, Oslo.
- Moi, Toril 1998. *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Mühleisen, Wencke 2002. *Kjønn i uorden. Iscenesettelse av kjønn og seksualitet i eksperimentell talkshowunderholdning på NRK fjernsynet*. Avhandling for dr.art.-graden, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Plummer, Ken 1995. *Telling Sexual Stories. Power, Change and Social Worlds*. Routledge, London.
- Riksaasen, Guri 2001. To mammaer, går det an? En annenledes familieplanlegging. I Signe Howell og Marit Melhuus (red.): *Blod – tykkere enn vann? Betydninger av slektskap i Norge*. Fagbokforlaget, Bergen.

Maktkamp og hengivenhet

Stemødre mellom nærhet og distanse

Av Ann Vølstad

Det er sagt at forskjellen på en kjernefamilie og en stefamilie er at kjernefamilien begynner enkelt og blir mer komplisert etter hvert, mens stefamilien begynner komplisert og blir enklere etter hvert (Haaland 2002). Når skilte foreldre etablerer seg igjen, betyr det at barnet kan få en tredje eller fjerde omsorgsperson, en stemor eller stefar. Stebarnets eksistens er det som gjør det nye parforholdet til en stefamilie. Barnets ønsker og behov, følelser og maktposisjon utgjør stemoras utfordringer. Måten hun blir møtt på av stebarnet har stor betydning for stemoras mestring av sin egen hverdag og dermed parforholdet. Stemora, på sin side, påvirker stebarnets forhold til sin far og noen ganger også barnets mulighet for kontakt med han.

Stebarn og stemødrene deres påvirker hverandres liv på måter som ikke er allment kjent i det norske samfunnet. Vi vet lite om graden av omsorgsansvar steeforeldre tar overfor stebarnet, eller hvordan disse relasjonene kan arte seg. Norske stefamilier har ikke vært gjenstand for forskning i noen særlig grad, og det finnes lite dokumentasjon av steeforeldres eller stebarns livssituasjon. (Irene Levins stefamilieforskning representerer et unntak.) I denne artikkelen beskriver jeg hvordan disse relasjonene kan arte seg sett fra stemødres perspektiv. Relasjonen mellom stemødre og stebarn oppfattes

ikke nødvendigvis likt av begge parter. Stebarn og stemødre har ulikt utgangspunkt når forholdet innledes, og til en viss grad ulike interesser underveis.

I denne artikkelen gjør jeg først rede for den teoretiske og metodiske innfallsvinkelen som er valgt for å belyse problemstillingen. Videre tar jeg for meg ulike arenaer og situasjoner der stefamilie-medlemmers forventninger kommuniseres. Jeg ser også på hvordan faktorer som farspraksis og stebarnets alder påvirker stemor-stebarn-relasjonen. Stemødres strategier i møte med forventningene drøftes løpende.

Kjugutter og kjøp, Sandviken, Bergen. (Foto: O. Schumann Olsen, Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.)

Teoretisk og metodisk forankring

I forbindelse med min hovedoppgave i sosiologi om stemødres identitet og hand-

lingsrom gjennomførte jeg dybdeintervjuer med ti stemødre som også var biologiske mødre (Vølstad 2002). I denne

artikkelen går jeg ikke inn på identitet, men konsentrerer meg om omsorgsrelasjonen og til en viss grad praktisk omsorg.

Stefamilier som etableres etter foreldres samlivsbrudd, er et relativt nytt fenomen. Tidligere giftet man seg for andre eller tredje gang når ektefellen var død. Når det var stor dødelighet, var stefamilier vanlige, men barna fikk en ny omsorgsperson i stedet for den som var død, ikke en tredje eller fjerde omsorgsperson i tillegg til levende biologiske foreldre. En tolkning av den sterkt stigmatiserte stemorfiguren i eventyrene kan være at den er et resultat av barns sorgbearbeidelse i forbindelse med tap av sin egen mor.

Den biologiske morsrollen er velkjent både som idé og i det praktiske liv. Stemora, derimot, har som regel ikke kjent andre stemødre og kan derfor verken kopiere eller ta avstand fra en etablert stemorspraksis. Struktur og handling i stefamilier er i stor grad forblitt usynlig i det offentlige rommet. Vi vet rett og slett svært lite om stefamilier. Det føres kun statistikk over noen meget begrensede typer stefamilier, nemlig der paret får felles barn og stebarna bor fast hos paret. Uten rollemodeller eller etablerte sedvaner står det enkelte familiemedlemmet fritt til selv å velge hva de skal legge i relasjonen. I studien fant jeg at stemødre former sin spesifikke omsorgspraksis overfor stebarnet i samhandling med sine nærmeste, partneren og stebarnet, og til en viss grad stebarnets mor. Det er klart at praksis i moderne kjernefamilier varierer, men det er i større grad improvisasjon rundt et kjent tema enn det man finner i stefamilier.

Denne artikkelen beskriver ikke stebarns erfaringer direkte, men antyder dem gjennom stemødrenes fortolkninger. Når stemora forstår stebarnets handlinger på bestemte måter, påvirker det hennes samhandling med barnet og dermed

deres relasjon. Symbolsk interaksjonisme vektlegger samhandling og forhandlinger mellom familiemedlemmer som en nøkkel til forståelse av familie. Når man skulle studere hva som faktisk skjer i stefamilier, og hvorfor det skjer, var det derfor nærliggende å granske relasjonene mellom familiemedlemmer. I denne artikkelen tar jeg for meg typiske meningsbærende situasjoner i stefamilier og bruker dem for å illustrere både noe som er felles og variasjonen i relasjoner mellom stemødre og stebarn.

Det har ikke vært enkelt å relatere dette arbeidet til annet forskning siden det er gjort såpass lite på dette feltet. Ett unntak er Irene Levins bok *Stefamilien – Variasjon og mangfold* (1994), som er basert på hennes doktorgradsforskning om stefamilier. Hun typologiserer stefamilier etter i hvor stor grad de prøver å etterligne kjernefamilien eller distanserer seg fra den i et forsøk på å skape noe nytt. Levin er blitt kritisert av Marianne Gullestad (1994) for ikke å forholde seg til situasjonsfaktorer som barnas alder eller steforeldres omsorgspraksis. Hun skriver om de ulike familiers ideer om hva de skal få til og hvilken type stefamilie de er, men undersøker i liten grad reell praksis. Videre blir hun kritisert for stadig å relatere stefamilier til kjernefamilier, selv om hun har som eksplisitt mål ikke å gjøre det. Jeg oppfatter det som en svakhet at Levin ikke ser på det faktiske omsorgs- og husholdsarbeidet som blir gjort i stefamiliene når hun skal si noe om hvilket prosjekt stefamilien tar sikte på å gjennomføre. Derfor prøvde jeg nettopp å ha en bevissthet om disse aspektene når jeg snakket med informantene. Noe som var svært viktig i Levins arbeid, var at hun viste til bredden og mangfoldet i hva stefamiliemedlemmene ønsket seg av familielivet sitt. Dette bygger jeg videre på.

Med en problemstilling som krever innlevelse i og forståelse for et relativt

ukjent fenomen, gir valget av en undersøkende kvalitativ tilnærming seg selv. For arbeidet til avhandlingen var todelt med gjennomgang av nordisk, britisk og nord-amerikansk skilsmisse- og stefamilielitteratur som den første delen. Videre gjennomførte jeg noen intervjuer med familierapeuter ved tre familierådgivningsinstitusjoner i Oslo og Akershus. Formålet ved disse intervjuene var både å lære om typiske stefamilielkonflikter, for å skille disse fra konfliktene som alle familier opplever, og å prøve å skaffe meg et klarere bilde av den normative diskursen som jeg mente gjorde seg gjeldende blant familierådgivere ved skilsmisser og etablering av stefamilier i Norge.

Forestillingen om de biologiske foreldres *eneansvar* for å oppdra og gi omsorg til barna sine blir gjort normativt gjeldende også i andregangsfamilier der det finnes steforeldre. Selv om de biologiske foreldre ikke lenger bor sammen, har de en eksklusiv rett og plikt til å ta seg av barna sine, også om det finnes steforeldre. Ifølge diskursen er steforeldres viktigste oppgave å ikke gå i veien for de biologiske foreldrene og for enhver pris la være å ta deres plass. Hvordan dette stemmer med den reelle omsorgspraksisen i stefamilier, blir dermed en viktig problemstilling for den empiriske undersøkelsen. Hvilket ansvar føler og tar stemora for sitt stebarn? Hvilket ansvar forventet partneren og stebarnet at hun skulle ta? Det var også interessant å studere hvorvidt det moralske ansvaret stemødre følte, passet sammen med gjeldende retorikk om at de ikke skulle involvere seg for sterkt.

Da jeg skulle analysere hvorvidt stemødrene var «foreldre» i praksis, tok jeg utgangspunkt i sosiologiske og psykologiske teorier om nærhet og avstand (for eksempel Josselson 1996, Jamieson 1998, Hochschild 1983) og teorier om foreldreskap (for eksempel Wetlesen 2000, Duncombe & Marsden 1999,

Brandth & Kvande 1999, Jørgensen 2001 og Ehrensaft 1995).

Stemødre ble valgt som studieobjekt, framfor steforeldre generelt, fordi jeg regnet med at en ambivalens ville gjøre seg gjeldende mellom den tradisjonelle morsrollen, som krever nærhet, og sterollen der avstand forventes. Denne ambivalensen viste seg å målbære viktige aspekter ved livet i stefamilier generelt og relasjonen mellom stemødre og stebarn spesielt.

Informantene ble rekruttert via nettverket mitt, men jeg kjente ingen av dem tidligere. Det var stor aldersspredning, fra 25 til 55 år. De fleste bodde i by eller tettsted, men noen bodde på landsbygda. I snitt hadde denne informantgruppa noe høyere utdanning og yrkesaktivitet enn den kvinnelige befolkningen for øvrig. Til sammen hadde informantene 19 stebarn og 14 biologiske barn. Samtlige hadde både stebarn og egne barn. Det var også stor variasjon i samværsordning. Stebarna var i farshjemmet alt fra vanlig samvær ca. 8–10 dager i måneden, via delt omsorg til at fedrene hadde hovedomsorgen for barna.

Intervjuene ble gjennomført som semistrukturerte samtaler. Jeg ba informantene beskrive hva de gjorde sammen med stebarnet, og hva de gjorde for det. Det ble blant annet stilt spørsmål om omsorgsarbeid direkte relatert til barnet slik som eksempelvis å stelle det eller hjelpe barnet med lekser og andre oppgaver. For øvrig ble det stilt spørsmål om mer indirekte arbeid slik som å kjøpe og stelle klær eller lage mat. Samhandlingsarenaene de ti informantene beskrev, spilte både faktisk atferd, fortolket atferd og stemødrenes følelser. Jeg fant faste mønstre, men også variasjon da intervjuene ble analysert. En begrenset kvalitativ undersøkelse reiser sannsynligvis flere spørsmål enn den besvarer, men på et såpass ukjent fagfelt har det gjerne verdi nettopp å reise konkrete nye problemstillinger.

Opplevde forventninger

De viktigste forhandlingspartnere for stemora var partneren, barnet selv og, på en mer indirekte måte, stebarnets biologiske mor. Stemoras følelse av ansvar for stebarnet og den relasjonen hun mente hun fikk til barnet, varierte i sterk grad avhengig av hvilken omsorgsrolle barnets far tok og hva han forventet av partneren sin som stemor. Etter informantenes beskrivelser av partnerens farsrolle delte jeg fedrene inn i tre grupper for analysens skyld. De *nære* fedrene tok mål av seg til selv å dekke alle barnets behov for emosjonell og praktisk omsorg. De *delaktige* fedre gjorde mye med og for barnet sitt, men var delvis avhengige av partnerne sine for at barnet skulle få alt han eller hun hadde behov for i hverdagen, enten det gjaldt smøring av matpakke eller trøst etter et nederlag. De *fjerne* fedrene var ikke oppmerksomme på barnas behov da de var hos dem, og barna ble dermed helt avhengige av stemødrene sine i de hjemmene.

Fedrene selv ville ikke nødvendigvis være enige med partneren i hennes beskrivelse av dem som far. Hennes syn på partneren som far er farget av hva hun har som standard for en god far. Det subjektive synet er interessant, fordi det er dette som skaper hennes reaksjoner og påfølgende handlinger. Dersom hun mener han er en god far, vil hun føle seg friere til å utforme en nær stemorrolle eller holde mer avstand alt ettersom. Føler hun derimot at barnet blir skadelidende av mangel på omsorg og oppmerksomhet, føler hun ikke at hun har annet valg enn å prøve å kompensere for partnerens mangler overfor barnet. Fedrenes eksplisitte eller implisitte forventninger ble noe stemødrene prøvde å innfri eller tok avstand fra i hverdagen. Med implisitte forventninger tenker jeg på alle situasjonene fedrene ikke håndterte, men som stemora mente var nødvendige for barnet. Stemødre følte ofte et moralsk

ansvar selv om de ikke hadde blitt gitt dette ansvaret av partneren med rene ord.

Til en viss grad kunne ei stemor prøve å kompensere for det hun opplevde som mangler ved den biologiske moras omsorg for og oppdragelse av stebarnet. Eksempelvis var det en av informantene mine som engasjerte seg sterkt i stesønnens skolegang fordi hun opplevde at ingen av guttens foreldre la vekt på dette selv. Det var også slik at noen stemødre valgte å holde en lav offentlig profil og avsto fra å delta på arrangement på stebarnets skole eller barnehage dersom mora ikke ønsket å få tydeliggjort stemoras omsorgsrolle til stebarnet.

Stebarnas forventninger kunne variere relativt sterkt avhengig av alder, rekkefølge i søskenflokken, følelser de hadde omkring foreldrebruddet, konfliktnivået mellom foreldrene eller opplevelsen av lojalitetskonflikter mellom stemora og deres biologiske mor.

Stebarnets interesser

Er det noe felles som kjennetegner posisjonen til stebarna? Stebarn ønsker seg vanligvis ikke stemor. De ønsker at mor og far aldri var reist fra hverandre, og drømmer om at de skal flytte sammen igjen. Dypest sett føler de kanskje at foreldrebruddet har reist spørsmålet om noen virkelig kommer til å ta seg av dem i framtida. De lurer på om foreldrene kan skille seg fra dem også, siden de har skilt seg fra hverandre. Selv om skilsmissebarn har tilpasset seg sitt nye liv med to hjem, er det ikke ofte de ønsker at foreldrene skal etablere seg sammen med en ny partner. Stebarn kan reagere på ulike former for familiekonstituerende atferd, alt som minner dem om at den nye familiesituasjonen er kommet for å bli. Familiemilepæler som kan skape negative reaksjoner hos stebarn, kan være når det blir fortalt at faren eller mora skal flytte sammen med eller gifte seg med en ny part-

ner, når de får vite at nye (halv)søsken er i anmarsj, og noen ganger også tidspunktet da denne fellesbabyen blir født inn i stefamilien. Eksempler på dette finner vi i intervjumaterialet.

«Jeg husker vi var på biltur alle tre og Simon spurte sønnen sin på 13 år – ‘Hva ville du tenke hvis vi satt her en gang med et søsken til deg?’ Da klippet han helt av og ville ikke snakke med Simon og reagerte veldig på det. Etter hvert sa han at han gjerne ville at Simon og mor hans skulle komme sammen igjen. Simon spurte – ‘Men Siri da?’ Nei, Siri skulle være en person som kom på besøk av og til. Det var delvis aksept, men han ville ikke at det skulle være så nært som det var. Da babyen ble født var han storebror og alt var glemt.» (Siri)

I den første fasen som stebarn i den nye stefamilien er gjerne barnet usikker på farens kjærlighet, på sin posisjon i farens og stemoras hjem, og opplever gjerne en konkurransesituasjon i forhold til stemora. Etter hvert som de venner seg til å ha stemor, og kanskje til og med blir glad i henne, kan det oppstå lojalitetsproblemer i forhold til mora.

«Hver gang han største skulle gi meg en kos da han var liten sa han til faren sin: ‘Du må ikke si det til mamma at jeg koser Gry, sant? For jeg får ikke lov.’» (Gry)

Følgende sitat fra et voksent stebarn viser at stefamilie med ekstra omsorgspersoner også kan oppfattes som en ressurs, iallfall i ettertid.

«Vi satt og drakk kaffe og da kom vi inn på det der at det ikke er så enkelt å være voksen ... og gå fra hverandre og hva med ungene liksom. Og du tenker alltid, hva skjer med ungene dine? Hva har vi gjort mot ungene? Hvordan

vil de få det? Og da sa min eldste sønn, han var omtrent 19–20, at han hadde aldri tenkt at han hadde mistet pappa. Han hadde heller fått tilførsel av to nye, voksne mennesker som han kunne forholde seg til og som var en del av verdenen hans. Slik som stefaren som bodde sammen med mor hans. Og jeg som bodde sammen med pappa. Det sa han. Og det var så godt at han sa det. Voksant.» (Katrine)

Om alle informantene var enige om at det var et mål å holde konfliktnivået i hjemmet nede på et akseptabelt nivå, innså de at relasjonen til stebarnet etter hvert kunne stabilisere seg enten som et nært forhold, et godt, men relativt distansert forhold eller et forhold som bar preg av avstand og kjørlighet. Også innenfor samme stefamilien fikk stemødre gjerne svært ulike relasjoner til de ulike stebarna.

Stemødrenes utgangspunkt

Kvinnen som forelsker seg i en mann som har barn fra et tidligere forhold, er ofte uforberedt på den kompliserte familiesituasjonen som venter henne i et samliv med denne mannen. Hun ønsker tid og rom til å etablere og stabilisere parrelasjonen. Hun kunne gjerne ønsket seg mannen alene og uten barn, selv om hun innser at hun får en pakkelsøning.

Når samlivet blir en realitet, med stebarn som kommer og går, har stemora ønske om å bli akseptert av dem, kanskje til og med likt. Hun føler gjerne behov for å bli inkludert. Videre trenger stemora kontroll over hverdagen sin med tilstrekkelig forutsigbarhet, eksempelvis om samværsordning. (Av egeninteresse er det ofte stemora som strukturerer samværsordninga mellom partneren og barna hans med datoer og ordentlige avtaler.) Hun har ei forestilling om graden av struktur som passer for henne. Hun trenger å føle

seg hjemme der hun bor, gjerne ved å kunne sette sitt preg på de fysiske omgivelsene. Har stemora egne barn vil problemstillinger omkring felles krav og forventninger overfor egne og mannens barn dukke opp. Kan man sette like krav til barn som kommer og går i forhold til dem som bor fast? Forskjellige oppfatninger av behov for grensesetting og oppdragelse er gjerne utfordringer i relasjonen mellom stemora og partneren hennes.

Partneren har noen ganger forventninger om at stemora skal ha samme slags følelser overfor hans barn som hun har overfor sine egne barn.

«Arne forventa at hun (dattera hans) skulle stå akkurat på samme linje som våre egne unger, men de står meg aller nærmest. Jeg tror ikke han merker at jeg behandler dem noe forskjellig, men i samtaler oss imellom har jeg sagt det. Det blir likevel en slags morsrolle, for ungen hans skiller ikke på oss. Hun spør like gjerne meg som faren, om jeg kan hjelpe henne med sånn og sånn. Liker at jeg steller for henne, fletter håret og sånt. Men for meg er hun Arnes unge, og hun er på besøk.» (Aud)

Stedattera til Aud har kjent stemora si fra hun var ganske liten. For henne er stemora en naturlig omsorgsperson som hun ber om hjelp og har et fysisk forhold til. Aud har det ikke spesielt problematisk med følelsesmessige forventninger som hun ikke fyller, men andre kan føle at de kommer til kort i forhold til det partneren ønsker seg.

«Nei, han venta at jeg skulle gå inn og jobbe mye for å komme inn på gutten og opprette en veldig nær kontakt med han, både kroppslig og snakke mye med han og...og det føler jeg. Jakob har lagt opp til litt for mye, så jeg føler meg...følte meg litt i begynnelsen pressa oppi et sånt opplegg som jeg

ikke helt visste hvordan jeg skulle takle. [...] Ja, Jakob er veldig opptatt av den nære kontakten som sønnen ikke har med mora si, for der er de bare opptatt av ting, veldig materialistisk. Fordi jeg er mer opptatt av mellommenneskelige ting, her og nå, så forventer Jakob at jeg skal gå inn som en morsfigur. Vel, jeg har prøvd, men det er så vanskelig, og han bare avviser meg, så jeg føler ikke at jeg har ressurser nok. Det krever så mye av meg...jeg har bare ikke ressurser.» (Jenny)

Selv om partneren gjerne ønsker at stemor og stesønn skal ha det varmt og nært, er det barnet og kvinnen som sammen må skape sin relasjon. Intimiteten må eventuelt vokse fram av seg selv etter hvert, og ei stemor eller et stebarn kan føle seg presset av slike forventninger om nærhet.

Det finnes også tilfeller i materialet der fedrene tar seg av barna sine selv på en fullgod måte og ikke forventer noe spesielt av partneren som stemor. I stefamilier der begge voksne har særkullsbarn som de har vært alene med en periode, og paret ikke får felles barn, virker det som om stefamilien i større grad etterligner et bokollektiv med to familieenheter enn en tett sammensveiset kjernefamilie.

Sjarmoffensiv

Om vi ikke ser de virkelige stemødrene i samfunnet, så kjenner vi eventyrenes heksestemødre fylt av sjalusi, smålighet og urettferdig favorisering av egne barn. Disse kulturelle overleveringer fra tider der barn bare fikk stemødre når mødrene var døde, preger oss på måter vi knapt vedkjenner oss. Stigmaet er der på umerkelige, og til tider merkelige måter.

Den stigmatiserte stemorrollen merkes første gang når den potensielle stemora skal få møte partnerens barn. Man venter seg det verste og stålsetter seg.

Kvinnen blir forkledd som venn, kollega, tilfeldig passerende bekjent – alt annet enn pappas nye kjæreste. I ni av de ti tilfellene jeg studerte, ble den potensielle stemoras sanne identitet skjult. I et tilfelle ble det avtalt at mannen skulle ha med seg barna på skogtur, og kvinnen skulle komme joggende forbi, liksom tilfeldig, og slå av en prat mens hun tok sine potensielle stebarn i nærmere øyensyn. I andre tilfeller kunne hun sammen med flere andre voksne venner bli invitert med på en aktivitet der barnet var til stede. En kvinne opplevde å bli invitert med far og barn på restaurant og rett og slett ikke presentert for barna med annet enn navnet sitt.

Samtlige av informantene mine var spente på dette første møtet og følte at det var viktig å framstå i et så positivt lys som mulig.

«Jeg skulle komme dit om kvelden og møte guttene hans. Jeg var kjempenervøs. Lurte på hva jeg skulle ha på meg, og gikk virkelig opp i de tankene om hvordan jeg tar meg ut. Jeg husker jeg kjøpte meg ei bukse, som jeg kunne føle meg vel i. Så kom jeg dit da og møtte to barn som bare sa hei og så i bordplata.» (Mari)

Noen av kvinnene var overbeviste om at skulle de vinne prinsen, måtte de først vinne barnets gunst. Disse møtene bar sterkt preg av prøvelser som skulle gjennomleves på veien til prinsen og halve kongeriket: «Jeg følte at jeg var på prøve, at ungene skulle godkjenne meg» (Nora). Stemødre jeg snakka med, kunne gå ganske opp i utfordringa. En valgte å gjøre «gutteting» for å imponere, en annen kvinne var uvanlig underholdende:

«Vi (tenåringsstesønnen og stemora) kjørte den gamle bilen min på hullete, gamle grusveier og ga på og slingra, og har gjort litt sånne ting slik at han følte det kunne være litt morsomt å

være sammen med meg.» (Heidi)

«Jeg kjørte en slags sjarmoffensiv for å få stesønnen på vårt lag. Jeg var morsom. Jeg fortalte...jeg har litt å spille på i familien min...historier og sånne som er ganske morsomme. Jeg dro fram det liksom. Jeg har aldri vært så morsom, verken før eller siden i mitt liv. Og han syntes det var veldig morsomt...det har han fortalt hjemme.» (Siri)

Stemødrene følte ansvar for at relasjonen til stebarnet skulle bli så god som mulig. Hvorvidt de valgte en aktiv strategi for raskt å komme inn på barnet eller lot tiden arbeide for seg, varierte fra person til person.

Tid og alder

Jeg innledet med å antyde at tiden arbeider for stefamilien. Flere familieforskere omtaler stefamilien som et prosjekt (Levin 1994) eller en prosess med ulike faser (Papernow 1993). De første årene vil gjerne bli preget av forhandlinger, høyt stressnivå, indre splittelse, sabotasje og konflikter. Stefamilier med modne, realistiske og tålmodige voksne vil gjerne greie seg best. Etter hvert som maktfordelingen mellom familiemedlemmer er forhandlet ferdig, vil hverdagen som oftest roe seg (Haaland 2002).

Både faglitteratur og materialet mitt understøtter ideen om at den kloke stemora gir stebarnet tid og unngår å presse seg på. Det er gjerne også viktig at hun tar vare på sin egen integritet og heller ikke lar seg presse i forhold til egne grenser. Det er stor forskjell på å overkjøre stebarnet og å ikke selv la seg overkjøre.

«Altså, jeg ønsket jo at isen skulle brytes, og at gutten skulle vise at han likte meg. Men ikke for enhver pris...jeg skulle ikke selge meg. Så,

jeg snakket til han og lekte med han, og liksom ignorerte at han ignorerte meg. Jeg ble frustrert, men det var jo ikke guttens skyld, alt det der. Så var det en dag jeg holdt på å flytte noen ting ut på kjøkkenet og alt ramlet i gulvet med forferdelig brak. Da sto han krabaten plutselig i døråpninga og sa 'Du bråker hele tiden, du Tove!' Det var første gangen han snakka med meg, men da var isen brutt og vi har vært gode venner siden.» (Tove)

Et annet tidsaspekt er relatert til stebarnets alder. Jo yngre stebarnet er innledningsvis, jo kortere tid tar det vanligvis å stabilisere forholdet, og jo nærrere blir ofte relasjonen. Små barn har veldig konkrete og umiddelbare behov for omsorg. Er stemora hjemme alene med et stebarn i førskolealder, må behovene dekkes der og da. Er det nye stebarnet i tenårene, greier det seg selv på mange måter, og omsorgsbehovene er mer abstrakte og vanskelige for et fremmed menneske å kjenne til. Det kan ikke forventes at stemora noen gang vil bli *forelder* for dem, selv om det jo hender. Det er mer realistisk med ambisjoner om å bli en familievenn eller samtalepartner for store stebarn enn et menneske som skal oppdra og sette grenser.

Det er gjerne slik at det yngste stebarnet kommer nærmest stemora. Det er usikkert hvorfor det er slik, men ofte står de eldste i en søskenflokk nærmest faren eller mora. Eldstebarnet husker gjerne tida i kjernefamilien best og har nødvendigvis levd flere år i den enn de som er yngre. Videre føler gjerne de eldste et spesielt ansvar for den av foreldrene som er forlatt og opplever lojalitetskonflikter sterkest. Den yngste er altså yngst når hun blir kjent med stemora, og dessuten føler hun mindre ansvar for foreldrene og dermed mindre lojalitetskonflikter.

«Hun som er yngst er kanskje på en måte nærmere meg, for hun var så

liten da jeg ble kjent med henne at hun har litt mer av den barnslige hengivenheten, og at du kan stole på de følelsene hun viser. Hun var så liten da det skjedde (foreldrebruddet) at hun har ikke opplevd noe annet enn at jeg har vært der. [...] Med han største føler jeg at jeg må være forsiktig, men hun minste kan jeg virkelig bli sint på! Bare rett fram...si – nå må du gi deg! Nå må du spise skikkelig! Hun blir sint igjen, men jeg kjenner henne så godt. Nei, jeg føler at jeg mer kan delta i hennes oppdragelse. Så det er både fordi hun er jente, og fordi hun var liten da vi ble kjent. Vi gjør sånne jenteting...er sammen på badet og pynter oss.» (Heidi)

Heidi mener at også kjønn har hatt betydning i dette tilfellet og gjort det lettere å finne et fellesskap med stedattera enn stesønnen. Utenlandsk forskning på dette spørsmålet har ikke vist noen tydelige trender, og norsk forskning finnes ikke.

Når den eller de eldste har tetteste relasjon til faren, blir den yngste på et vis til overs og allierer seg med stemora som kanskje også føler seg ekskludert.

«Gunnar og han eldste har alltid hatt et veldig nært forhold. Meg og han minste var litt utenfor, sånn sett. Da de var små sa han eldste alltid – 'Fri for å sitte ved siden av Pappa!'. Så da sa han minste – 'Fri for å sitte ved siden av Gry!'. Så vant han på en måte også. Jeg tror forholdet vårt har utvikla seg ut ifra det.» (Gry)

Stemora får den næreste relasjonen til den minste stesønnen, ikke bare fordi han er liten og formelig, men også fordi faren i dette tilfellet følte at den eldste trengte mest trøst etter foreldrebruddet.

I denne delen har jeg vist noen eksempler på hvordan tid influerer på stemor-stebarn-relasjoner. Papernow (1993) mener at det finnes generiske faser i pro-

sessen å bli en stefamilie. Hver av fasene tar kortere eller lengre tid i de ulike familiene, men alle går gjennom alle fasene. Noe av det som kan virke forkortende på hvert av trinnene, er at stebarna er relativt små, at det ikke er to ulike kull med barn i utgangspunktet, og at stefamilien ikke har altfor urealistiske forventninger om harmoni.

Omsorg og oppdragelse – hvem tar ansvar?

Stemora har ingen juridiske rettigheter når det gjelder stebarnet, og heller ikke plikter. Dette kjenner stebarnet intuitivt, og skal stemora ha noe autoritet over det, må hun få et tydelig mandat av barnets far. Problematisk blir det først når stemora føler et *moralsk* ansvar for stebarnet, men ikke får støtte til å utøve dette ansvaret. Noen fedre sier gjerne at de vil at stemora skal ta ansvar for omsorg og oppdragelse for stebarn, for så å unnlate å støtte opp om grensesettingssituasjoner. Tvil og ambivalens omkring autoritet er noe av det som skaper mest stress i stefamilier. Mange stemødre mener at partneren ikke er tydelig nok som oppdrager overfor egne barn og at stebarna ofte blir bortskjemte. Det er kjent fra litteratur om skilsmisse at foreldre som har dårlig samvittighet overfor barna på grunn av foreldrebrudd, ofte tolererer atferd som de burde ha satt grenser for. Omgivelsene har fremdeles lett for å tilskrive skilsmissebarns problemer nettopp bruddet, og i enda større grad etablering av stefamilien (Haaland 2002).

Noen former for omsorg og støtte er avhengig av relativt stor emosjonell nærhet. Hochschild (1997) hevder at det mentale, emosjonelle og fysiske arbeidet som ligger i det at man føler ansvar for et annet menneskes velbefinnende, er så bundet opp i følelsene man har for det mennesket at man knapt greier å oppfatte det som arbeid. Sitatet fra Heidi ovenfor

viser at hun i større grad kunne oppdra den vesle stedattera enn hennes eldre bror fordi hun følte nærhet til henne.

Den offentlige diskursen støtter opp om opprinnelsesfamilien og det biologiske foreldreparet, og bare den. Forestillingen om at man kan være forelder til et barn i kraft av gjerning eller praksis finner man eksempelvis sjelden i media. *Mor* er et ord som man bruker om dette å være det mennesket som har gitt et barn liv, men også i betydningen den viktigste eller eneste som har ansvaret for å fostre opp barnet, riktignok sammen med faren. Stemødre jeg snakka med presiserte at de aldri kunne være ei *mor* for stebarnet sitt, for så å beskrive en omsorgs- og oppdragsrolle som ligna påfallende.

«Jeg var ei stemor for han. Stemor, men veldig positivt. Jeg var aldri noen mamma for han, for det har han, men jeg var en veldig god erstatning for pappaen hans, som ikke var så veldig mye til stede. Han var like mye min som de jeg fødte selv etter hvert. Han var mitt første barn. Ja, jeg tror nesten jeg kunne strekke meg lenger for han som ikke var her hele tiden. Vi hadde veldig mye hygge sammen, spilte kort, spilte spill, i mange timer. Når faren hans var vekkreist kom han og sov i senga mi, store gutten, og vi kunne prate sammen til langt på natt.» (Tove)

I dette tilfellet forsto jeg det slik at informanten sa at hun ikke kunne være *mor* for stesønnen nærmest fordi det er det som blir forventet. Relasjonen hun beskriver, er likevel like varm og tett som om hun skulle vært biologisk mor for gutten. Hvorfor er det da viktig å presisere at hun ikke var det? Hva ønsker stebarn av sine stemødre når det gjelder nærhet? Fordi jeg ikke har intervjuet stebarn kan jeg ikke si det med sikkerhet, men det jeg har et inntrykk av, er hva stemødre har oppfatta som barnets ønsker og behov, og

hvordan dette har påvirket handlingene deres.

Ei stemor kan også få en *god* relasjon til sitt stebarn selv om ikke relasjonen er svært nær. I det følgende eksemplet opplevde Heidi at stesønnen brukte henne som samtalepartner der det gjaldt emner han ikke ville snakke med faren om. Noen ganger ga han uttrykk for at faren var for nær og for involvert i konflikter med mora. I eksemplet nedenfor dukka stesønnen opp uanmeldt for å snakke med stemora, når han visste at faren ikke var hjemme og han selv egentlig skulle vært hos mora.

«Han satt her på trappa med meg og snakka helt uoppfordra, etter å ha forvissnet seg om at det ikke var noen andre i huset som kunne høre oss. Det var noe som hadde hendt hos mora der han hadde kringla med de andre om noe som skulle gjøres. Jeg lyttet og prøvde å megle litt. Sa at han skulle ta det opp med mamma, så slapp hun å lure på hvorfor han var lei seg. Så mente jeg at han kunne fire litt selv, og han sa at han skulle prøve det.»
(Heidi)

Stesønnen var i opposisjonsalderen, men oppfatta stemora som ei som sto litt utenfor familiekonflikter og som han kunne diskutere problemene med. Heidi gjenfortalte en episode som hadde utspilt seg mellom henne og stedattera som da var 6-7 år gammel.

«'En ting jeg aldri kommer til å glemme, Heidi,' sa hun (stedattera), 'da vi satt i senga mi der inne så spilte vi kort, og så hadde vi potetgull.' Det var lørdagskvelden og hun hadde vært så fryktelig sint på faren. Jeg hadde prøvd å ta henne med det gode. Eneste måte å roe henne...for hun er sånn at hun trenger seg selv opp i et hjørne. Hun finner ikke ut, og da blir hun rebelsk. Og da har jeg funnet ut

at...ja, det har vært en personlig utvikling for meg å ikke bli sint på henne. Gå inn og stille krav, men gi henne en vei ut. Hun får lov å fortelle sin historie. Det var iallfall en sånn gang, og vi tok med oss kortstokk og potetgull opp i senga hennes så hun slapp å gå ut til de andre, og vi spilte kort og sånn. 'Den dagen kommer jeg aldri til å glemme!' sier hun i dag. Hun husker ikke hvorfor det var sånn, at hun hadde kringlet med faren, og at de var like sinte begge to. Så jeg vet jo at jeg har kontakt med henne.»
(Heidi)

Heidi viste innlevelse overfor barnet og hjalp henne ut av en kringel med faren. Den noe større avstanden som ei stemor kan ha til stebarnet, sammenlikna med den foreldrene har, kan i noen tilfeller gi henne bedre oversikt i konfliktsituasjoner.

Noen informanter understreket at den avstanden de opplevde overfor stebarnet, ikke var uvennlig eller problematisk, men snarere et uttrykk for at de var komfortable med at faren tok hele ansvaret for barnet sitt selv. I disse tilfellene var alltid stemødrene tilfredse med at mennene deres utførte foreldrearbeidet på en fullgod måte. Dette kunne gjelde alt fra krav til personlig hygiene til behov for å støtte opp om skolearbeidet.

Om det varierte sterkt i hvilken grad stemødrene var involvert i den direkte omsorgen overfor stebarnet, gikk det igjen at de hadde svært mye arbeid med stebarnet på mer indirekte måter. Dette var gjerne måter som ikke vanligvis blir anerkjent som omsorg, slik som å rydde etter stebarn, lage mat til dem eller holde rede på avtalene deres. Mitt inntrykk var at stemødre nærmest kunne la seg utnytte når det gjaldt tjenesteproduksjon i og for stefamilien, og det var ikke alltid partneren var oppmerksom på at det ble ytt ekstraordinært. Jeg lar Katrine avslutte avsnittet. Hun har tilnærmet full jobb, to

egne tenåringer og to stebarn på samme alder.

«Mannen min jobber mye og da er det naturlig at vi har en arbeidsdeling sånn at mat, handling, hus, rengjøring, klær, alt det der er det jeg som gjør. Jeg driver huset samtidig som jeg er med ute: beise, male, rydde, bære. Kåre vil ikke at ungene hans skal ha for mange faste plikter hos oss, selv om de er her nesten halvparten av tiden. Da får jeg ikke mine til å gjøre noe heller.» (Katrine)

Mat som gave

Ei stemor er ikke forpliktet til å ta seg av stebarnet, derfor er den omsorgen hun gir i større grad en *gave* enn den som gis av ei biologisk mor. Det sies at kvinner *gir*, mens menn *gjør* (Fürst 1997). Den tydeligste gaven hun gir, er mat. Å få refusert en gave er svært ydmykende, og kan symbolisere en refusjon av hele relasjonen. Fürst mener videre at mat er en viktig del av identiteten også generelt, ikke bare kjønnet identitet. «Du er det du spiser,» heter det. Alt arbeidet man gjør, er med å skape identitet. I vår sammenheng kan det bety at «morsarbeid» eller «foreldrearbeid», omsorg, oppdragelse og stellet hjemme, gjør at den som utfører det, får identitet som mor eller forelder. Det må understrekes at mat sannsynligvis er et vanlig konflikttema i alle familier med småbarn, ikke bare stefamilier. Det er to ting som særpreget disse konfliktene i stefamilien. For det første virker det på stemora som om stebarnet bruker denne arenaen spesielt til å få markert avstand til henne. Videre ser det ut som om stemødrene i sterkere grad enn mødre opplever avvisning av mat som avvisning av relasjon. Samtlige informanter var også biologiske mødre. De knyttet større mening til stebarnets avvisning av mat ved bordet enn de gjorde når egne barn

ikke ville spise maten de serverte.

Å dele minimum ett måltid daglig er et definerende trekk ved et hushold eller en familie (Morgan 1996). Et samliv er ikke oppløst før paret ikke lenger deler seng og bord. Morgan påpeker at sammenligning av mat på tvers av hjemmene er en viktig del av dynamikken i stefamilier. I materialet mitt forekommer kamp om maten; både retten til å bestemme menyen og retten til å la være å spise den maten som bys. Kampen utkjempes mellom stemor og stebarn, ofte med faren som passiv og gjerne avmektig tilskuer. Jeg mener at stebarnet kan nekte å spise maten som stemora byr på av flere grunner. En grunn kan være at middagssituasjonen representerer et familiefellesskap som stebarnet ikke ønsker seg. Ved å avslå maten, avviser stebarnet morsrollen som stemora utøver. Eller stebarnet, som kanskje føler seg invadert av de nye reglene og et annerledes kosthold som stefamilien har ført med seg, bruker situasjonen til å markere avstand.

Stemødre kan ta på vei for denne avvisningen på en måte som ikke står i forhold til verken ernæringshensynet eller andre nærliggende grunner. Jeg mener at de sterke følelsene dette avstedkommer skyldes at stemoras matgave blir refusert, og dermed hennes femininitet og morsrolle. Det er en ydmykende og sårende opplevelse av mangel på aksept eller direkte sabotering.

Kampen om territoriet

Med territoriet i en stefamilie refererer jeg til det fysiske rommet i huset, hva som er privat og hva som er fellesareal eller allmenning. Jeg bruker også termen for å beskrive eksempelvis plassen i armkroken eller oppmerksomhetsrommet. Skikken for bruk av territoriet i en kjernefamilie utvikler seg gradvis og naturlig som følge av forhandlinger først paret imellom, og reforhandles etter hvert sam-

men med eventuelle barn. En stefamilie fører sammen skikker fra to familier, og forhandlingene er ofte mye hardere og mer umiddelbare. Det emosjonelle klimaet i disse forhandlingene er gjerne også mye mer betent – det står mye på spill.

Et spørsmål som meldte seg ganske raskt for de stefamiliene jeg var i kontakt med, var hvordan de skulle bo. De fleste flytta sammen i to trinn, først inn i huset til den ene voksne, så inn i ny felles bolig. Det første felles husholdet ble like gjerne etablert i hennes hus som i hans – altså stebarnet inn på hennes territorium, eller stemora inn på barnets. Konfliktene uteble ikke. Nora fikk mann og to stebarn flyttende inn i sin ungkarleilighet.

«Plutselig hadde jeg huset fullt av unger, og...kaos føltes det som...ja, jeg fikk støv på hjernen. Det ble så ufatteleg mye skitt og rot. Gikk rundt med kosten og kostet opp og var helt gærning!» (Nora)

Men det er ikke bare stemødre som følte seg invadert hjemme hos seg selv. I følgende eksempel flytta stemora inn hos partneren i barnets barndomshjem.

«Vi måtte ta en skikkelig sjau og rydde opp, og da fikk hun (tenåringsstедattera) nesten hysterisk sammenbrudd. For alt skulle være som det var. Det var en av hennes vondter, altså. Og vi sa at vi kom til å rydde ganske mye, at vi kom til å kaste unna en del skrot, og at hvis hun hadde lyst til å rydde noe selv måtte hun komme hjem før helga. For på lørdag kl. tolv skulle vi kjøre på dynga. Hun regnet ikke med at noen kom til å holde den tidsfristen, for det hadde ingen gjort før, og da hun endelig kom var alt borte. Da fikk hun et av sine hysteriske anfall og mente at vi hadde kasta alle lekene hennes. Hun dramatiserte veldig, for det var stort sett søppel.» (Line)

Dette er en situasjon som ser veldig forskjellig ut avhengig av hvem sitt perspektiv man ser det fra. Stemora har flytta inn på fremmed territorium for at barnet skulle slippe å flytte ut av hjemmet sitt. Hun har behov for å flytte seg selv inn og mannens tidligere partner ut, så å si. Stedattera ønsker og forventer at hun fremdeles skal ha råderett over rommet sitt og inventaret i det, og at huset skal forbli uendra.

Jenny forteller om en gang stesønnen hennes hadde tapt en diskusjon om midagsmenyen, og fornya konflikten med en kamp om territorium, her eksemplifisert med kontoret.

«Straks vi var ferdige med middagen gikk han inn på kontoret mitt og lukka døra. Det har han ikke lov til. Jeg overhørte at han ringte til mora og klaga på maten han hadde fått. Etterpå fikk jeg beskjed om at han skulle inn på min PC. Det er heller ikke lov, så da måtte jeg gå inn og si til han at hvis han trengte hjelp med sin egen PC, så skulle vi hjelpe han. [...] Jeg går ikke inn på hans territorium: jeg går ikke oppi sekken hans og sjekker hva det er som er der.» (Jenny)

Jeg oppfatter at det ikke bare er i fysisk forstand Jenny og stesønnen kjemper om territoriet. Hun føler at han krever for mye oppmerksomhet generelt og føler seg presset til side.

«Når faren hans og meg sitter tett sammen i sofaen kommer han (stesønnen) og sier 'Jeg vil sitte inni her!', så skyver han meg bort. Og han er 14 år! Han skal ha faren 100 prosent. Da skal ikke jeg være der og gå i veien for han.» (Jenny)

Jenny og stesønnen kjemper en kamp om territoriale grenser som må avklares før denne stefamilien kommer videre. Det er lett for leseren å føle at den som er vok-

sen må gi seg i slike situasjoner, men det setter familien i fare dersom man ikke tar alles følelser på alvor. Selv stemødre med stor selvinnsikt og modenhet kan bli overraska over egne reaksjoner og føle at de ikke lever opp til egne idealer. Gjestfrihet, å føre et åpent hus, var en viktig del av Siris selvidentitet. Hun ønsket å åpne territoriet og holde åpne grenser.

«Jeg tenker at jeg gjerne vil være sjenerøs, jeg vil gjerne være den inkluderende. Jeg kjøpte dette huset og tenkte at det skulle være plass til mange her. Slektningene våre skulle komme hit og være lenge på besøk. Nevøen til mannen min bor på hybel hos oss mens han studerer. Stesønnen min har eget rom og er her lenge i skoleferiene. Det skal være plass til venner. Så dette er idealbildet mitt av meg selv og min gjestfrihet. Så blir de ekte grensene mine prøvd. Gutten henger på faren sin, jeg kommer ikke til, og det er ikke plass til meg. Han er bare overalt i huset med lyden av fjernsynet som når meg uansett. Når jeg merker at jeg blir for fort irritert på gutten og gleder meg til han skal reise igjen, så føler jeg at jeg møter meg selv i døra. Idealbildet blir knust, og jeg føler det som et stort nederlag at jeg likevel ikke bare er sjenerøs. Jeg var ikke større enn det når det kommer til stykket, tenker jeg.» (Siri)

Kampen om territoriet dreier seg om flere ting: ønsket om å bestemme, stemoras rett til mannen som kjæreste, barnets legitime krav på faren og ønsket om å ha han i fred, stemoras behov for ikke å bli marginalisert i sitt eget hjem og mannens ønske om å ha alle sine rundt seg.

Noe som er påfallende i noen av eksemplene, er den usynlige faren, eller det stemora opplever som passiviteten hans. Som i eventyrene makter ikke faren gå mellom stemor og stebarn og ta ansvar for en familiesituasjon der han i realiteten

er helt sentral. Flere av informantene mente at en modning i partnerens sosiale ansvarstaking i familien var en forutsetning for å dempe konfliktnivået. Mannen er den som alle er der for, den eneste i husholdet som alle andre familiemedlemmer har en direkterelasjon til. Det er han som har de emosjonelle forutsetningene for å lede forhandlingene i den familien han har ført sammen. For å få til en god utvikling i stefamilien er det nødvendig at mannen tar et større ansvar for de sosiale prosessene i hjemmet enn det han kanskje har erfaring med. Samme forhold gjør seg selvsagt gjeldende for mora i hjemmet dersom hun har barn som har en stefar. Da er det henne som må ta hovedansvaret for relasjonen mellom mannen og barna.

Oppsummerende kommentarer

I denne artikkelen har jeg illustrert noen typiske stemor-stebarn-relasjoner slik stemora ser dem. Arbeidet viser at det finnes konflikter, gjerne omkring mat og bruk av rom, både fysisk og emosjonelt. Jeg får likevel inntrykk av at det kan etableres gode relasjoner mellom stebarn og stemødre. Gode forhold finner vi selv om det er ulik grad av nærhet. Relasjoner der stemora fungerer som samtalepartner eller megler kan være verdifulle for større barn nettopp på grunn av en viss kritisk distanse som ofte mangler mellom biologiske foreldre og barn. Over tid blir mange stemødre viktige omsorgspersoner for stebarna sine. Mye tyder på at mannens utøvelse av farskap og hans forventninger til partneren som stemor får stor betydning for hvordan stemora utformer sin omsorg og for den relasjonen hun oppnår med stebarnet.

*Ann Vølstad
cand. polit.
Gjerdrum*

Litteratur

- Brandth, Berit og Elin Kvande 1999. Refleksive fedre. I An-Magritt Jensen mfl. (red.): *Oppvekst i barnets århundre*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Duncombe, Jean og Dennis Marsden 1999. Love and Intimacy: The Gender Division of Emotion and «Emotion Work»: A Neglected Aspect of Sociological Discussion of Heterosexual Relationships. I Graham Allan: *The Sociology of the Family*, Blackwell Publishers.
- Ehrensaft, Diane 1995. Bringing in Fathers: The Reconstruction of Mothering. I Jerold Lee Shapiro, Michael J. Diamond og Martin Greenberg (red.): *Becoming a Father – Contemporary, Social, Developmental and Clinical Perspectives*. Springer Publishing Company, New York.
- Fürst, Elisabeth L'Orange 1997. Cooking and Femininity. *Women's Studies International Forum* 20 (3).
- Hochschild, Arlie Russel 1983. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. University of California Press, Berkeley.
- Hochschild, Arlie Russel 1997. Politisk kultur: Tradisjonelle, postmoderne, kaldmoderne og varm-moderne omsorgsidealer. I K. Christensen og L.J. Syltevik (red.): *Omsorgens forvitring? Antologi om utfordringer i velferdsstaten*. Fagbokforlaget, Oslo.
- Haaland, Kirsti Ramfjord 2002. *Barnet i skilsmissem. Et familieperspektiv på familieomforming*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Jamieson, Lynn 1998. *Intimacy – Personal Relationships in Modern Societies*. Polity Press, Cambridge.
- Josselson, Ruthellen 1996. *The Space Between Us. Exploring the Dimensions of Human Relationships*. Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi.
- Jørgensen, Tone 2001. Til barnets beste: samværsrett og blodsbandforestillinger. I Signe Howell og Marit Melhus (red.): *Blod – tykkere enn vann? Betydning av slektskap i Norge*. Fagbokforlaget, Oslo.
- Levin, Irene 1994. *Stefamilien – Mangfold og variasjon*. Aventura, Oslo.
- Levin, Irene 1997. Stepfamily as Project. I Irene Levin og Marvin Sussman (red.): *Stepfamilies: History, Research and Policy*. The Haworth Press, Inc., New York.
- Morgan, David 1996. *Family Connections – An Introduction to Family Studies*. Polity Press, Oxford.
- Papernow, Patricia L. 1993. *On Becoming a Stepfamily – Patterns of Development in Remarried Families*. Jossey-Bass Publishers, Westport, Connecticut.
- Vølstad, Ann 2002. «Stemor, jeg?» *Stemødres identitet og handlingsrom*. Hovedfagsavhandling i sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Wetlesen, Tone Schou 2000. *Å gi videre – kultur og oppdragelse i familien*. Fagbokforlaget, Bergen.

Barn og kvinner, barndom og kjønn

En barneforskers blikk på to forskningsfelt

Av Randi Dyblie Nilsen

Feministisk teori og kvinne-/kjønnsforskning har influert barne-/barndomsforskning på teoretisk nivå – fungert som inspirasjon og et sted å hente ontologiske og kunnskapsteoretiske argumenter fra. Omvendt ser det ikke ut til at barne-/barndomsforskningen har influert denne sin inspirasjons- og kunnskapskilde i nevneverdig grad. Også når voksne kvinner og menn står i sentrum for forskningsinteressen, står kjønnsforskningen overfor utfordringer med å tenke inn barn som subjekter og å ha et refleksivt forhold til barndom. Samtidig har også barne-/barndomsforskningen mye ugjort i forhold til å bidra til nyanserte og mangfoldige analyser av kjønn. Med denne artikkelen håper forfatteren å inspirere til en fortsatt og utvidet kunnskapsutveksling mellom de to flerfaglige og tverrfaglige forskningsfeltene.

Innledning

Fra hver sin kant har både barn og kvinner blitt betraktet som marginaliserte grupper, og det kan pekes på en rekke felles trekk i barn og kvinners levde liv og plassering i samfunnsstrukturen (Oakley 1994, Thorne 1987). Barn kan karakteriseres som en minoritetsgruppe, ikke ut fra

antall, men ut fra den marginale og underordnede posisjonen de er tildelt i et voksendominert samfunn (Qvortrup 1994a). Dette innebærer et kritisk perspektiv som langt på vei følger kritikken av kvinners posisjon i et patriarkalsk samfunn. Dette er en av flere paralleller mellom kvinne-/kjønnsforskning og det internasjonale, brede og tverrfaglige

forskningsområdet som ofte går under betegnelsen «barndomssosiologi», men som jeg her vil omtale som «barne-/barndomsforskning».¹

En presentasjon av barne-/barndomsforskning i *Kvinnestudier*s temanummer om barn og kjønn gir anledning til å rette oppmerksomheten mot noen krysningspunkter, paralleller og forskjeller mellom dette forskningsfeltet og kvinne-/kjønnsforskning (Alanen 1994, 2001, Mayall 2002, Oakley 1994, Holter 1996). Vi snakker her om brede forskningsfelt, og denne framstillingen vil selvsagt ha sine begrensninger. Imidlertid håper jeg at artikkelen kan gi innsikt i grunnleggende prinsipper og forskningsinteresser i barne-/barndomsforskning som kan inspirere interesserte lesere til å søke videre etter kunnskap om dette voksende forskningsfeltet.

Innledningsvis er det på sin plass å nevne at mine forskningsaktiviteter og perspektiver er sterkest forankret i barn og barndom, men samtidig har mine interesser også vært rettet mot kjønn. I arbeidet med et pågående prosjekt² er kombinasjonen av perspektiver fra barne-/barndomsforskning og kjønnsforskning aktualisert (Nilsen 2002). Så langt ser jeg fruktbare kjønnsperspektiver i sosialkonstruksjonistiske (Fenstermaker og West 2002, Thorne 1993) og Foucault-inspirerte diskursanalyser (Davies 1989, 2003, Søndergaard 1999, Walkerdine 1984, 1990, 1996).

Fra en sped begynnelse på 1980-tallet til en stadig større utbredelse og aktivitet på 1990- og 2000-tallet er barne-/barndomsforskning solid etablert på den internasjonale scenen.³ I litteraturen finner vi en rekke andre betegnelser på denne forskningstradisjonen som jeg altså har valgt å kalle barne-/barndomsforskning: «the new social studies of childhood» (James 1998b), «barndomssosiologi» (Nilsen 2000b, Qvortrup 1990), «childhood sociology» (Lee 1998, 2001), «childhood studies», «Kindheitfor-

schung», «barndomsforskning» (Alanen 1994), «det nye barndomsparadigme» (Højlund 2000). Forskere med basis i disipliner⁴ som tidligere, og i andre sammenhenger, har hatt forholdsvis lite med hverandre å gjøre, møtes her i felles interesse og grunnleggende standpunkt om barn(dom) og forskning. Samtidig er det også forskjeller innenfor tradisjonen, blant annet i forhold til forskningens fokus og metodevalg, noe som beskrives nærmere nedenfor. Det er interessant at kvinne-/kjønnsforskning har vært et sted å hente inspirasjon og argumenter i utviklingen av nyere forskning om barn og barndom (Alanen 1994, 2001, Mayall 2002, Oakley 1994). Imidlertid må det kunnes sies at analyser av kjønn til dels har vært svakt til stede i den internasjonale barne-/barndomsforskningen.

Kvinnesak og barnesak

Den akademiske interessen for kvinner og kjønn har som kjent sterke bånd til en politisk kvinnekamp. 1960–70-tallets kvinnebevegelser har historiske røtter og foregangskvinner tilbake til slutten av 1700-tallet. Barne-/barndomsforskningen kan ikke skilte med en like sterk biografisk, historisk og politisk parallell. Imidlertid kan vi se en viss overlappning, ved at noen kvinner har vært engasjert i både kvinnesak og «barnesak». Dette er blant annet tilfellet med Mimi Sverdrup Lundén som står fram som en sentral foregangskvinne i etterkrigstidens kvinnebevegelse (Holter 1996). Hun «ville ha slutt på 'den litterære, sentimentale forgudingen av moren' og ser stort sett kjønnsforskjellene som fremkommet ved samfunnsmessige betingelser, særlig arbeidsdelingen» (Holter 1996:46). I Sverige er Ellen Key en historisk person som talte barn og kvinners sak (Stafleng 2002). Ved forrige århundreskifte mente hun at mens 1800-tallet hadde vært «kvinnens århundre», burde 1900-tallet bli *Barnets*

århundre som er tittelen på Keys mest kjente verk (Key 1900, Stafseng 2002). Som en kuriositet kan det nevnes at Mimi Sverdrup Lunden (1948) utgav en bok med den nesten likelydende tittelen *Barnas århundre* – en bok⁵ som beskriver barn(dom) i et krigsherjet Europa og som konsekvent tar barns perspektiv, enten dette er kriminelle eller prostituerte barn i Budapest eller storbybarn i Oslo.

Det store, internasjonale forskningsprosjektet «Childhood as a Social Phenomenon – Implications for Future Social Policies»⁶ var sentralt i etableringen av den tverrfaglige barne-/barndomsforskningen (Qvortrup m.fl. 1994). Barndom og politiske spørsmål var en del av dette prosjektet. Videre er deler av barne-/barndomsforskningen knyttet opp til diskusjoner av FNs konvensjon om barns rettigheter som ble vedtatt i 1989 (Ennew 2002, Kjørholt 2001, 2002). Konvensjonens prinsipper, artikler og konsekvenser, dens egnethet som redskap og dens svakheter osv. er diskutert og problematisert. Med det er både «barn flest» og barn i en vanskelig livssituasjon, ikke minst barn i fattige land også utenfor Europa og Nord-Amerika, satt på forskernes dagsorden i et internasjonalt, barnepolitisk og juridisk felt. Helt siden starten (1980–90) har barndomspolitiske spørsmål vært en del av barndomsforskningen, men i den aller seneste tid kan det se ut som om denne forskningsinteressen har kommet tilbake med fornyet kraft. I britisk litteratur er eksempelvis konsekvenser av «new labour»-regjeringens politikk (angående familie-, skole- og sosialpolitikk) gjenstand for kritiske analyser, samtidig som teoretiske problemstillinger diskuteres (James og James 2001, James og James under utgivelse).

Når vi ser på *forskningshistorien*, er det altså en *vesentlig forskjell* på de to forskningsfeltene, en tydelig ulikhet mellom forskningens aktører trer fram (jf. Holter 1996, Oakley 1994). Mens kvinneforskning har sterke politiske røt-

ter og er drevet fram av kvinner, er det voksne forskere av begge kjønn som «på barns vegne» har arbeidet aktivt for å plassere barns interesser og perspektiver på dagsordenen.

Kampen for kvinneforskning har også vært en kamp for å bli anerkjent og etablert som forskningsfelt. Harriet Holter (1996) hevder at kvinneforskningen ikke ble ønsket velkommen av det etablerte akademia, særlig i universitetsmiljøene. Dette kan også få oss til å reflektere over om tverrfaglig barne-/barndomsforskning har møtt større velvilje? Jeg tror ikke vi kan si at slik forskning har møtt aktiv motstand, og forskningsbasert kunnskap om barn er etterspurt. Imidlertid er det også lang avstand fra «festtaler» til forskningshverdagens harde realiteter med stor konkurranse om offentlige bevilgninger og det etablerte universitetssystemets prioriteringer.

Fra barn og kvinner til barndom og kjønn

Som hovedstamme i begreper som betegner hver sine forskningsfelt, framhever henholdsvis «barn» og «kvinne» et fokus på aktørene. I Norge har en barneforskning som tar utgangspunkt i barn som sosiale aktører og informanter, vært en del av så vel tverrfaglig som disiplinbasert forskning⁷ i om lag 25 år. Ved siden av betegnelsen barneforskning kan vi i dag også anvende begrepet barndomsforskning, og grovt sett ser vi en bevegelse fra barn til barndom som har sin parallell i bruken av betegnelsen (bare) kvinne- til (også) å teoretisere om kjønn.

I kjølvannet av Philippe Ariès' (1980) sosialhistoriske analyse av barndom har oppfatningen av barndom som et historisk og kulturelt fenomen som konstrueres sosialt, fått feste. Når barndom ble aktualisert fra 1980-tallet og over i 1990-tallet som en (med)betegnelse på et forsk-

Hellandsgården, Bergen. (Foto: O. Schumann Olsen, Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.)

ningsfelt, signaliserer det en nyorientering og utviding av aktørorienteringen til en større oppmerksomhet mot den historiske, kulturelle og samfunnsmessige konteksten barn lever innenfor. Dette kan også knyttes til at deler av sosiologien «oppdaget» barndommen (jf. bruken av betegnelsen barndomssosiologi).

I tilknytning til aktualisering av barndomsbegrepet, og som et alternativ til

alderskategoriseringer, er generasjon et sentralt, men flertydig og også omdiskutert begrep (Närvänen og Näsman under utgivelse). Jens Qvortrup (1994b) understreker at når barndom betraktes som en generasjon må det forstås som et relasjonelt begrep. Det kan blant annet anvendes for å synliggjøre og analysere interessekonflikter og fordelingsspørsmål mellom barn/barndom og andre genera-

sjoner (voksne/voksenhet, eldre/alderdom). Generasjonelle forhold betraktes som noe analogt med kjønn i kvinne-/kjønnsforskning.

With childhood and adulthood, as with women and men, we are concerned with processes in relations between social positions. And, as gender emerged as key to understanding social relations between women and men, generation is emerging as key to understanding relations between childhood and adulthood. (Mayall 2002:1)

Berry Mayall (2002:170) understreker det relasjonelle i et generasjonsperspektiv med å trekke en parallell til «gender relations». I sin argumentasjon nyttiggjør hun seg av feministisk teori (Dorothy Smith og Sandra Harding), og i kombinasjon med empiriske studier med barn arbeider hun seg fram mot barns standpunkt til «generationing processes» (tilsvarende «gendering»). Mayall framholder at det nå er på tide å ta opp sammenhenger og krysningspunkter mellom kjønn og generasjon (se Kjørholt 2003, Nilsen 2000a, 2002). Leena Alanen foreslår at

[...] the notion of a generational structure or order refers to a complex set of social processes through which people become (are constructed as) «children» while other people become (are constructed as) «adults» [...] «Construction» involves agency (of children and adults); it is best understood as a practical and even material process, and needs to be studied as a practice or set of practices. (Alanen 2001:20–21)

Kritiske alternativer til «mainstream» forskning

Både barne-/barndomsforskning og

kvinne/kjønnsforskning har tydelige innslag av kritikk av «mainstream» forskning. Som en parallell til at kvinneforskningen solidariserer seg med kvinner, solidariserer barneforskningen seg med barn.

Den tradisjonen jeg har valgt å betegne barne-/barndomsforskning, tar utgangspunkt i en kritikk og dekonstruksjon av etablerte begreper og forestillinger om barn og barndom (Jenks 1982, 1996). En har posisjonert seg som et kritisk alternativ til tradisjonelle perspektiver og dominerende teorier og begreper (James og Prout 1990, James, Jenks og Prout 1998, Qvortrup m.fl. 1994). Posisjonen som et alternativ til og kritikk av «mainstream» forskning er knyttet til kritikk og forkasting av funksjonalistiske og (klassiske) utviklingspsykologiske forståelser av begreper som sosialisering og utvikling. Dette skal ikke utdypes her.⁸ Skytsen rettes på den ene siden mot forskning på barn i fag som psykologi og pedagogikk, og på den andre siden kritiseres også sosiologien for å ha vist svært liten og/eller feilslått interesse for barn(dom) (Qvortrup 1990). Parallellene til den tidlige kvinneforskningen i 1970-tallets Skandinavia er klar.

The long-lasting situation of discrimination and marginalization of children within and by sociology resembles the point of departure of academic feminism. Similarly, one could argue that the emphasis given to childhood as a cultural invention, or social construction, parallels the challenge that academic feminism first posited to conventional social science. (Alanen 1994:30)

Alanen har pekt på at barne-/barndomsforskning kan lære av feministisk forskning når det gjelder:

[...] documentation of systematic (androcentric) biases in social science

research and, second, the uncovering and filling of gaps in sociological knowledge by creating new research topics and correcting biases in previous definitions of sociological topics. (Alanen 1994:28)

Generelt sett har det i samfunnsvitenskapen vært en utstrakt tendens til å forstå barn som problemer og/eller sårbare offer (Thorne 1987). I mange sammenhenger har forskning på barn som objekter dominert og underminert barn som subjekter. Samtidig kan en problemorientering overskygge at for eksempel «barnevernsbarn» og «elever med adferdsvansker» er (profesjonelle) voksnes kategoriseringer som kan bidra til at «problembarn» og «annerledes barn» betraktes utenfor kategorien barn og isolert fra andre forhold og kontekster de deler med «barn flest». ⁹ Barne-/barndomsforskningen framhever nødvendigheten av å ivareta kunnskap om «barn flest», i tillegg til barn i vanskelige livssituasjoner (Ennew 2002). Dette kan betraktes som en respons til mer disiplinorientert forskning som ofte avgrenser sine interesser til spesifikke grupper eller barndomsarenaer (et eksempel er «eleven» og skolekonteksten).

Et sentral utgangspunkt for barne-/barndomsforskere i den tradisjonen jeg her fokuserer på, er en kraftig kritikk av at kunnskapsproduksjonen tradisjonelt er preget av et *voksen(etno)sentrisk ståsted* (Thorne 1987, 1993, Speier 1976). At barndom måles opp mot voksendom som en mer eller mindre implisitt og etterstrebellesverdig norm, forkastes. Likeså anses det som feilslått å forstå barns praksiser som mindreverdige versjoner av det voksne sier og gjør. Det argumenteres for at barn må betraktes som *subjekter* og anerkjennes som likverdige med voksne. Det etterlyses kunnskap om barns erfaringer og hverdagsliv ut fra *barns perspektiver og deres ståsted*, forskning med barn som informanter. Vi kan se en parallell til kritikken av manns-

dominert kunnskap, og kampen for å posisjonere kvinner som subjekter i forskning og å produsere kunnskap om kvinners liv fra deres perspektiv. Enkelte barndomsforskere, som for eksempel Berry Mayall (2002) og Leena Alanen (1994), trekker tungt på feminister (som Dorothy Smith og Sandra Harding) i sin argumentasjon og teoriutvikling i tilknytning til dette punktet. Avvisning av voksen(etno)sentrismen innebærer en kritikk av etablert kunnskap hvor barn i en sammenligning med voksne defineres negativt som ufullstendige, umodne, irrasjonelle, inkompetente, asosiale og akulturelle. Slike paternalistiske karakteristikk kan vi se brukt om kvinner i patriarkalske sammenhenger, noe som er kraftig kritisert av kvinneforskere (jf. Oakley 1993).

En del av senere metodeutvikling og forskningsetisk debatt har diskutert og praktisert at barn er medforskere, og har slik sett gått et skritt lenger enn at barn er informanter i tradisjonell forstand (Alderson 2001). Den forskningsetiske debatten innen barne-/barndomsforskning har også noen likhetspunkter med kvinneforskning, blant annet i den metodologiske og metodiske diskusjonen av subjekt-objekt-problematikken (se for eksempel Oakley 1993, Christensen og James 2000b, Nilsen 2000b). Ulike forskningsmetodiske innfallsvinkler som kan ivareta barn som subjekter, er utviklet (Nilsen 2000b, Christensen og James 2000a). Når det gjelder informert samtykke, er det imidlertid en vesentlig forskjell mellom kvinner og barn som informanter. Barns samtykke alene er ikke nok, så lenge de er under 16 år må også foreldre eller foresatte gi sin tillatelse på barnets vegne. Foruten å være mødre til aktuelle informanter er også kvinner sterkt representert i barnerelaterte profesjoner. Dette betyr at kvinner er sentrale «portvakter» i prosesser der forskere søker adgang til barn som informanter (Nilsen 2000a).

I barne-/barndomsforskning opp-
neres det altså sterkt mot forestillin-
ger om og representasjoner av barn
som passive. At barn er sosiale aktører
framheves, og det argumenteres for at
barn må betraktes som *aktive og del-
tagende med handlingsdyktighet* («agen-
cy»).

Videre framføres en kritikk *mot indi-
vidperspektivets dominans*, og den
innflytelse (klassisk utviklings)psykologi
har øvet både direkte og indirekte
på andre disipliners forskning på barn.
Hertil rettes det også en kritikk *mot kon-
tekstløse og ahistoriske* analyser av barn
og barndom. Kontekstualisering blir et
sentralt krav. Som i kvinne-/kjønnsforsk-
ning (Fenstermaker og West 2002) tar
barne-/barndomsforskningen tak i den
store utfordringen som ligger i ønsket
om å lukke gapet mellom det sosiologien
omtaler som henholdsvis mikro-
og makronivået. I barne-/barndoms-
forskningen er en slik problematikk
gjærne begrepsfestet som «agency
and structure» (James, Jenks og Prout
1998).

Så langt er det ikke vanskelig å se
paralleller standpunkter mellom barne-
/barndomsforskning på den ene siden og
feministisk teori og kvinne-/kjønns-
forskning på den andre. Imidlertid er
det annerledes med barndomsforsk-
ningens kritikk av at den tradisjonelle
kunnskapsproduksjonen er preget av en
framtdsorientering, der barn tildeles
verdi ut fra at de betraktes som morgen-
dagens voksne, som «*human becomings*»
(Qvortrup 1994a). Forskjeller trer fram
når det argumenteres for at vi må ta barn
og barndom på alvor ut fra et *nåtidig
perspektiv* hvor barn anerkjennes som
fullverdige mennesker, som «*human
beings*», og hvor barndom har en
egenverdi. Problematikken rundt fram-
tdsorienteringen skal vi komme tilbake
til senere i artikkelen, blant annet i for-
bindelse med sosialisering og kjønnsrol-
ler.

Tre grener av barne-/barn- domsforskning

I den internasjonale barne-/barndoms-
forskningen kan vi identifisere tre grener
som dreier fokus og forskningsinteresser
i litt ulik retning (Alanen 2001, Mayall
2002). Det må imidlertid understrekes at
det er overlappinger og utstrakt kommu-
nikasjon¹⁰ mellom de tre grenene som jeg
nedenfor vil presentere kort. Samtidig vil
jeg trekke linjer til kvinne-/kjønns-
forskning for å nyansere noen krysnings-
punkter mellom barne-/barndomsforsk-
ning og kvinne-/kjønnsforskning. Det
kan være på sin plass her å peke på at
kvinne-/kjønnsforskningens utvikling
ofte framstilles som faser eller trinn i for-
hold til en tidsakse. I barne-/barndoms-
forskningen ser det ut til at de tre grenene
i forskningsfeltet har mer preg av samti-
dighet.

Aktørorientert barneforskning («soci-
ologies of children») retter et direkte
fokus mot kontekstualiserte (situerte)
«levende» barn og deres erfaringer i ulike
hverdagslige sammenhenger. Kjerne-
punktet er empiriske studier med barn
som informanter hvor en forsøker å ta
barns perspektiver. Barn som sosiale
aktører og handlende subjekter løftes
fram i en forskningsinnsats som har syn-
liggjort og dokumentert barns relasjoner,
kompetanser, liv og virke innenfor en
rekke områder (jf. Nilsen 2000b). Å
viderebringe «barns stemme» i forsk-
ningen har vært et viktig bidrag som først
og fremst preges av kvalitative (bl.a. flere
etnografiske) studier. Internasjonalt var
det en eksplosjon av slike studier på
1990-tallet. Analogien med kvinneforsk-
ningens innsats skulle være klar, hvis en
leser inn kvinner i stedet for barn. Vi kan
finne paralleller interesser og perspektiver
i kvinneforskningens aktørorienteringer
og hverdagslivsforskning. Denne forsk-
ningsorienteringen som ble anerkjent i
kvinneopprørets kjølvann, på 1970–80-
tallet, har fremdeles stor betydning for å

synliggjøre kvinners liv og erfaringer (Holter 1996).

I *(de)konstruksjonistisk barne-/barn-domsforskning* («deconstructive sociology of childhood») står erkjennelse av barndom som sosialt, kulturelt og historisk konstruert sentralt (Prout og James 1990). For noen er poststrukturalistiske og Foucault-inspirerte diskursperspektiver vesentlige inspirasjonskilder (Jenks 1996). Også konstruksjonistiske og poststrukturalistiske kjønnsperspektiver har hatt innflytelse (Halldén 1998, Thorne 1993). Allerede for 20 år siden gjorde Chris Jenks (1982) en kritisk dekonstruksjon av etablerte begreper, teorier og perspektiver om barn og barndom (med stikkord som utvikling og sosialisering). Denne grenen av barndomsforskning skaper en kritisk plattform, et utgangspunkt for synliggjøring, refleksivitet og de- og re-konstruksjon av dominerende kulturelle ideer og normative forestillinger om barn og barndom. Konstruksjoner av barn og barndom er ikke bare innvevd i voksnes praksiser i vitenskap, politikk, profesjonsliv og hverdagsliv. Også barn selv deltar i konstruksjoner av barn(dom) (James 1998a, Mayall 2002, Prout og James 1990).

Kritikk av (Piaget-inspirerte) utviklingsperspektiver og den dominerende tenkning og kategorisering av barn i forhold til alder og stadier er tematisert (James, Jenks og Prout 1998). Barn(dom) som biologiske kategorier, gjerne signalisert gjennom aldersangivelser, forkastes og erstattes av barn(dom) forstått som sosiale kategorier. Dette momentet ser jeg som en interessant parallell til konstruksjonistisk kjønnsforskningens kritikk og avvisning av en biologisk forståelse av kjønn («sex») til fordel for kjønn («gender») som en sosial kategori (jf. Fenstermaker og West 2002, Thorne 1993, West og Zimmerman 1987).

Strukturorientert barndomsforskning («structural sociology of childhood») preges i første rekke av teoretiske og

makroorienterte arbeider der konflikt og maktforhold relateres til den asymmetriske posisjonen mellom barn(dom) og voksen(dom) (Qvortrup mfl. 1994). Det argumenteres for at selv om det enkelte barn forlater barndommen i biografisk forstand, består barndommen som en sosial struktur, og som sådan samspiller barndom med andre sosiale strukturer som klasse, kjønn og etnisitet (Qvortrup 1994a). Kontekstualisering står sentralt, og endring knyttes til historiske og sosiale samfunnsendringer. Selv om den sosiale kategorien barn (lik andre grupper) tildeles en marginalisert posisjon med hensyn til for eksempel (politisk) makt, rettigheter og økonomiske og materielle ressurser, anses barn og barndom som integrert i samfunnet. Qvortrup (1994a, b) argumenterer for eksempel mot at barn først og fremst blir betraktet som en utgiftspost i samfunnsregnskapet. Han framhever at barn produserer ressurser som samfunnet er avhengig av. At barns skolearbeid omfattes av arbeidsbegrepet er blant annet tatt i bruk for å understreke dette (Qvortrup 1994a, b). For øvrig kan anvendelsen av arbeidsbegrepet i en slik sammenheng sees på som en parallell til kvinneforskning som tidlig utvidet arbeidsbegrepet fra å være begrenset til lønnsarbeid til også å omfatte ulønnet arbeid i hjemmet. For den strukturorienterte barndomsforskningen står generasjonsperspektivet sentralt. Det framheves at barndom står i et relasjonelt forhold til voksendom (jf. over), og at det i samfunnsmessig forstand kan være interessekonflikter mellom barn og voksne, blant annet i forhold til fordelingsspørsmål. Det tydeliggjøres at som sosial kategori har barn det til felles at de står i en underordnet (makt)posisjon i samfunnet. Som minoritetsgruppe har barn den spesielle posisjonen at de er «'the minority group par excellence': it is they who provide the minority paradigm for other minority groups, in that the latter are stigmatized as children» (Qvortrup 1987:11). Makt,

dominans og underordning er opp gjennom tidene blitt legitimert med at kvinner så vel som andre grupper «er som barn», etterfulgt av argumenter om at disse sårbare, avhengige vesener med lite ansvarlighet og kompetanse trenger beskyttelse, blant annet ved at andre handler på vegne av barn/kvinner, til «deres eget beste», uten å spørre om deres syn på saken. Når grupper med minoritetsstatus har gått inn i en kamp for frigjøring og likestilling, har det nettopp vært viktig å bli kvitt stemplet som «barnslig» (Nilsen 2000a, Qvortrup 1987, Thorne 1987). Den strukturorienterte grenen av barne-/barndomsforskning har et uttalt samfunnskritisk siktemål og har fra starten markert seg med det sterkeste politiske engasjementet (se Qvortrup mfl. 1994, Mayall 2002). Sådant har denne grenen flere likhetspunkter med marxistisk feminisme og strukturanalyser som baserer seg på en forståelse av samfunnet som et patriarkat (jf. Holter 1996).

Destabilisering

I forlengelsen av den konstruksjonistiske grenen av barne-/barndomsforskningen, forsterket av franske filosofer, som Derrida, Deleuze og Guattari, gjør Nick Lee (1998, 2001) en kritikk av sentrale begreper og grunnleggende oppfatninger i barne-/barndomsforskningen. Hans bidrag til denne forskningstradisjonen er således i tråd med at konstruksjonistiske, poststrukturalistiske og postmoderne strømninger nå ser ut til å ha blitt etablert som dominerende orienteringer i kvinne-/kjønnsforskning (Nielsen 2000).

Sentralt hos Lee står destabilisering, og han hevder at slik barne-/barndomsforskningen har utviklet seg, er denne forskningstradisjonen for nært sammenkoblet med «mainstream» sosiologi, noe som fører til at tradisjonen ikke gir et

adekvat svar på dagens post-fordistiske samfunn som preges av usikkerhet, uforutsigelighet, fleksibilitet og stadig endring. Lees prosjekt er å utvikle en ny orientering innenfor barne-/barndomsforskningen som også vil kunne fornye «moderdisiplinen» (dvs. sosiologi¹¹). Lee trekker opp en rekke store spørsmål, og han har et ambisiøst prosjekt som det ikke vil være mulig å gi en fullstendig presentasjon av her.

Barne-/barndomsforskningens bestrebelser på å sette barndom på dagsordenen og å endre barns posisjon i samfunnsvitenskapen (som bar preg av funksjonalistisk tankegods), ble spissformulert som en omdefinering fra å forstå barn som «human becomings» til å forstå barn som «human beings» (jf. Qvortrup 1994a). Lee polemiserer mot dette og problematiserer en slik dikotomisk kategorisering. Han peker på at kategorien «beings» signaliserer en stabilitet og referanse til en voksendom som ikke lenger er gyldig, og som heller ikke griper dagens tvetydige barndom. Med basis i poststrukturalistisk teori foreslår Lee at både barn og voksne omfattes av en mer dynamisk forståelse av «human becomings»:

I have suggested that children and adults can be moved in and out of competence, in and out of maturity, and in and out of the social inclusion that these characteristics afford. (Lee 1998:474)

Far from emptying the category «human becoming» and making it possible to recognize everyone, regardless of age, as a human being, recent social change is leading to an abandonment of the category «human being», an abandonment of the notions of completeness, stability and journey's end. The condition of human becomings is spreading throughout the life-course. But as it spreads, its meaning changes subtly, it

no longer has a fixed location in the earlier years of life. It is quite unlike a traditional state of human becoming, because it has no end and can potentially be distributed throughout the life-course. (Lee 2001:85–86)

Som det skulle gå fram av presentasjonen tidligere, er «agency» et kjernebegrep innen barne-/barndomsforskningen. Lee mener at denne forskningstradisjonen følger «mainstream» sosiologi, og at «agency» blir forstått som en *egenskap* («property») ved personer (her: barn). Videre legger han til grunn at «agency»-begrepet innebærer en forestilling om barn som *uavhengige* agenter. Lee (2001:130) foreslår at en fruktbar forståelse av «agency» vil oppnåes ved å bygge på Latours «actor network theory» og «assemblage» fra Deluze og Guattari:

The assemblage/actor network approach to agency does not assume that agency is or can be «possessed» by people in independence of their surroundings [...] So with this approach to agency, instead of asking whether children, like adults, possess agency or not, we can ask how agency is built or may be built for them by examining the extensions and supplements that are available to them. (Lee 2001:130, 131)

På den ene siden ser Lees forslag ut til å føye seg pent inn i barne-/barndomsforskningens understrekning av nødvendigheten av kontekstualisering. Nå skal det sies at det kan variere i hvilken grad empiriske studier innenfor den aktør-orienterte grenen har fulgt en slik anbefaling. Men når Lee hevder at barn forstås som en uavhengig agent, ser han videre bort fra den plass generasjonsbegrepet har i debatten og innflytelsen fra den strukturorienterte grenen. Hans understrekning av at «agency» ikke «eies» kan også sies å være i tråd med for eksempel

Pia Christensens klargjøring av kompetansebegrepet:

In a cultural approach «competence» is understood not as a psychological property of an individual but as relational and constitution or attribution that is socially constructed and negotiated. (Christensen 1998:189)

Jeg vil også minne om at i sitatet fra Alanen (2001:20–21) tidligere i artikkelen presiserer hun «agency» som et prosessuelt begrep. Imidlertid har Lees kritikk et poeng: Det kan hevdes at barne-/barndomsforskningen har vært uklar i sin forståelse av agency, og Alan Prout (2000:16) har i senere arbeider erkjent at essensialismekritikken peker på at «agency» er utilfredsstillende teoretisert. Lee åpner opp nødvendige debatter og problematiserer flere sentrale forhold i barne-/barndomsforskningen. Å gi plass til motsetninger og å utvikle dynamiske begreper og innfallsvinkler ser jeg som en viktig utfordring i dette så vel som i andre forskningsfelt (jf. Nilsen submitted).

Barn og barndom i kvinne-/kjønnsforskning?

Noen sentrale barne-/barndomsforskere har en bakgrunn i, og/eller er samtidig aktive innen, kvinne-/kjønnsforskning. Disse har sett med kritiske øyne på sistnevnte forskningsfelt ut fra et ståsted i barne-/barndomsforskning (Alanen 1994, Mayall 2002, Thorne 1987). Alanen konkluderer med følgende:

[...] feminist theory has not disrupted the sociological inheritance of marginalizing children; in discussing gender issues related to children it has unfortunately remained just as functionalist and adult-centred as main/malestream social science. (Alanen 1994:34)

Med referanse til engelsktalende land hevder Berry Mayall (2002) at feministisk litteratur preges av et ensidig voksenperspektiv hvor barn tildeles en objektposisjon. Kvinners status og kjønnsrelasjoner mellom voksne har stått i sentrum. Dette er også tilfellet i mye norsk familieforskning¹² og arbeidssosiologi der barns posisjon til dels blir en implisitt og noe usynlig bifigur når kvinner og menn betraktes som mødre, fedre og/eller arbeidstagere. Kvinneforskning med aktørorienteringer synliggjorde kvinners liv og (omsorgs)arbeid i privatsfæren. Imidlertid er barn mer eller mindre implisitt omtalt som en byrde og hindring for kvinners utdanning, karriere og deltakelse i samfunnsliv. Vi kan skimte en interessekonflikt, basert på forestillinger om en lykkelig barndom hjemme hos mor. Til tross for at kvinneforskning på 1980-tallet tok opp barn og kvinners felles skjebne i patriarkatet hvor de var henviset til hjemmet og privatsfæren, ble ikke barndom diskutert. Barrie Thorne (1987) har helt siden midten av 1980-tallet argumentert for at barn og barndom må inkluderes i feministisk tenkning, uten at det ser ut til å ha lyktes i noen særlig grad. Berry Mayall slår fast at: «[...] childhood as a constituent part of the social order, generational issues and children as people with interests, rights and contributions are not, in general, a focus for feminism» (Mayall 2002:168). Leena Alanen (1994) diskuterer hvorvidt en forklaring på denne forsømmelsen kan være at kvinneforskningen, på samme måte som «mainstream» sosiologi, har overtatt psykologiske teories standpunkt om at (små) barns «behov» best dekkes av mødrene. Et slikt argument er uforenlig med likestillingsprosjektet, og dermed blir barndom i det store og hele omgitt med taushet.

Det er først og fremst voksne (kvinner) som plasseres inn som aktører i sammenhenger som benevnes med begreper som for eksempel «den private repro-

duksjonssfæren». Imidlertid er også barn sentrale i denne sfæren, men de blir gjerne, mer eller mindre underforstått, betraktet som et objekt i studier av (menn og) kvinners stell og omsorg av barn (Alanen 1994, Thorne 2001). Familialiseringen av barn(dom) har skygget for muligheten til å løsrive barn fra familiekonteksten i *analytisk og metodisk* forstand, for slik å vanskeliggjøre at barn tildeles en posisjon som subjekter i forskning (Alanen 1988, Midjo 1994):

The family prevails as the social unit with reference to which childhood is conceptualized. The term *familialization* refers to the fusion of childhood into the family institution to such an extent that it defines an inseparable unit, which hampers the social visibility of its weaker part on its own. (Makrinioti 1994:268)

Jeg vil her peke på analogien til kvinneforskningens problematisering av familialiseringens konsekvenser for kvinner, hvor de ble uløselig sammenknyttet med en posisjon som mor i en (kjerne)familiekontekst (Thorne 1987). Feministiske perspektiver har løst opp snevre og tradisjonelle forståelser av kvinners liv. Et tilsvarende prosjekt der barn står i sentrum, er en del av barne-/barndomsforskningens bestrebelser på å (videre)utvikle og rekonstruere begreper, teori og forskningsmetoder (Alanen 1988, Christensen og James 2000a, Nilsen 2000a, b, Prout og James 1990, Qvortrup mfl. 1994, Solberg 1996).

Barns sosialisering til kjønnsroller

På 1970–80-tallet og langt inn på 1990-tallet var faglitteratur der barn og kjønn ble tematisert, preget av kjønnsrolleteorien:

Kvinnelighet og mannlighet – og de dertil hørende roller – er normer og handlingsberedskap som barn lærer og internaliserer i den tidlige barndom, og denne kjønnsrollelæringen blir betraktet som en årsak til rollemønster. (Holter 1996:51)

I norsk faglitteratur ble barns sosialisering til kjønnsroller blant annet analysert i tilknytning til lek, lekemateriell og sosiale relasjoner (eksempelvis Kvalheim 1980, Nilsen 1985, Nielsen og Rudberg 1989). Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudbergs bok *Historien om jenter og gutter – kjønns sosialisering i et utviklingspsykologisk perspektiv*,¹³ fra 1989, har vært et innflytelsesrikt arbeid. Som antydning i presentasjonen av den tradisjonen jeg har valgt å benevne barne-/barndomsforskningen, er denne tradisjonens grunnleggende standpunkt om barn(dom) i strid med både den sosiologiske kjønnsrolleteorien (Thorne 1993) og utviklingspsykologisk teorigrunnlag. Voksen(etno)sentrismen og framtidsorienteringen er viktige ankepunkter: Barn blir posisjonert som en investering i likestillingsprosjektet, som håp om – eller mulig hindring av – en bedre framtid. En slik posisjon kan lett nedtone barns verdi som barn i et nåtidsperspektiv. Framtidsorienteringen ligger innbakt i så vel psykologiens klassiske utviklingsbegrep som i sosiologiens funksjonalistiske sosialiseringsbegrep, samt at fokuset dreies mot et individperspektiv (bl.a. via internaliseringsbegrepet). Dynamiske og relasjonelle analyser hvor jenter og gutter forstås som aktive og sosiale aktører med handlingsdyktighet ble lite ivare tatt av kjønnsrolleforskningen (jf. Thorne 1993). At kvinneforskningens brudd med rolletenkningen rundt 1970 argumenterte for at «kvinner er aktører, ikke norm eller rolledukke» (Holter 1996:52), ser ikke ut til å være en innsikt som ble overført til den samtidige barne-kjønns(rolle)litteraturen.

Barndommen, barndommer og konstruksjon av kjønn

På linje med kritikken av kvinnebegrepet i tidligere kvinneforskning (Holter 1996), har den strukturorienterte barndomsforskningen møtt kritikk for at «barndommen» blir et monolittisk begrep, siden det i realiteten er snakk om mange barndommer (James, Jenks og Prout 1998). Forstått som et generelt begrep, framhever bruken av «barndommen» i bestemt form entall at «[...] children who live within a defined area – whether in terms of time, space, economics or other relevant criteria – have a number of characteristics in common» (Qvortrup 1994a:5). Som en av kritikerne av anvendning av begrepet «barndommen» peker på, har det vært viktig å framheve barn som en gruppe for overhodet å gjøre barn og barndom synlig (Oakley 1994). Dette har blant annet vært nødvendig i forhold til et tilliggende felt som familiesosiologi, og for å argumentere for barn som analytisk enhet i statistiske metoder og databaser¹⁴ (jf. diskusjonen foran om familialisering).

I tråd med kritikken av barndommen som et generelt begrep, følger påpekningen av at barn ikke er en ukjønnnet gruppe og at det er en vesentlig svakhet at kjønn ikke taes inn i analysene (Oakley 1994, Mayall 2002). Denne interne kritikken er særlig rettet mot makrostudier og den teoretiske barndomsforskningen. Selv om jeg ikke vil si at barne-/barndomsforskningen er kjønnsløs, er det, så vidt jeg har kunnet bringe på det rene, i forholdsvis få arbeider og noe sporadisk at kjønn taes inn som en vesentlig del – også når det gjelder analyser med barn som aktører.¹⁵

I Norge har psykologer i opposisjon til «mainstream», klassisk utviklingspsykologi bidratt sterkt til et relasjonelt kjønns-perspektiv som anvendes i studier der barn er informanter om sitt hverdagsliv (Andenæs 1995, Gulbrandsen 1998, Haavind 1994). Dette miljøets utvikling av

livsformsintervju med barn som informanter har hatt stor betydning både rent metodisk og som en anerkjennelse av at også små barn kan formidle verdifull og pålitelig viten om eget liv. Innsatsen preges av analyser av situerte aktørers konstruksjon av kjønn i hverdagslige sammenhenger. Denne psykologibaserte forskningen tar utgangspunkt i aktive og sosiale barn i interaksjon med andre barn og voksne i sin kontekst. En slik innfallsvinkel har store overlappinger med den aktørorienterte grenen av den tverrfaglige, internasjonale barneforskningen som ble presentert foran. Det relasjonelle kjønnsperspektivet, utviklet av Hanne Haavind (1994), knytter også sammen makt og kjønn i analyser av aktørenes forhandlinger i hverdagens interaksjonelle situasjoner. I denne sammenhengen kan det være interessant å nevne at Haavinds kjønnsperspektiv har inspirert barne-/barndomsforskeren Harriet Strandell i hennes måte å forstå generasjonelle relasjoner mellom barn og voksne i en studie av finske daghjem: «Barnens och personalens (makt)position i förhållande till varandra betraktas inte som en på förhand given struktur utan som en *förhandlingsfråga*» (Strandell 1994:142).

Hvis vi legger godviljen til og tar den forskningshistoriske utviklingen i betraktning, kan det sees som en fordel at den internasjonale forskningstradisjonen barne-/barndomsforskning har hatt liten interesse for å analysere kjønn i empiriske studier. Dermed har denne tradisjonen stort sett unngått å bidra til stereotypiske karakteristikk av jenter og gutter og dikotome og statiske fortellinger om kjønnsforskjeller. Barne-/barndomsforskningen gjorde seg nemlig ikke særlig gjeldende før på 1990-tallet da kjønnsforskningens problematisering av essensialistiske og dikotome kjønnsforståelser var i full gang. Kjønnssroller som et analytisk begrep står i motsetning til barne-/barndomsforskningens avstandtagning fra en funksjonalistisk forståelse av sosi-

alisering og kritikken mot (den klassiske) utviklingspsykologien. Imidlertid ser det ut til at konstruksjonistiske, poststrukturalistiske og postmoderne strømninger nå har blitt etablert som dominerende orienteringer i kvinne-/kjønnsforskning (Nielsen 2000). Det åpner for spennende utfordringer i studier av barn(dom) og kjønn.

Konstruksjonisme og post-strukturalisme: Mulige møter på felles grunn?

Barne-/barndomsforskning har altså mye ugjort i forhold til å bidra til mer nyanterte analyser der barn, barndom, kjønn og generasjonelle forhold trekkes inn¹⁶ (Mayall 2002). Både innen barne-/barndomsforskning og kvinne-/kjønnsforskning har sosialkonstruksjonisme og post-strukturalisme fått feste som grunnleggende perspektiver som kan fortrenge kritiserte og utdaterte forståelsesmåter (Jenks 1996, Lee 1998, 2001, Søndergaard 1996). I det følgende vil jeg kort ta fram eksempler på forskning om barn og kjønn som illustrerer mulige møter ut fra slike teoretiske overbygginger.

Sosialkonstruksjonistisk teori om kjønn og grunnleggende prinsipper i barne-/barndomsforskningen er smeltet sammen i boken *Gender Play* (Thorne 1993). Boken har nærmest fått en klassikerstatus, og Barrie Thorne presenterer der en rik og teoretisk reflektert analyse av konstruksjon av kjønn blant jenter og gutter i førskole og småskole. Hun framhever at barn er aktive aktører som skaper og gjenskaper kjønn gjennom aktivitet og interaksjon i sosiomaterielle kontekster. Thorne tar utgangspunkt i West og Zimmerman som formulerer et alternativ til et essensialistisk kjønnsbegrep på denne måten: «a person's gender is not simply an aspect of what one is, but more fundamentally, it is something that one *does*, and does recurrently, in interaction with

others» (West og Zimmerman 1987:140). Thorne kritiserer forståelsen som var rådende ut fra funksjonalistisk kjønnsrollesosialisering, og problematiserer at kjønnsforskjeller representeres som dikotomiske bilder av jenter og gutter, der jenter og gutter er hverandres negasjoner som lever i to adskilte verdener (jf. begreper som «jentekultur» og «guttekultur»). Følgende problemstilling er hennes utgangspunkt:

In shifting the focus from individuals to social relations, I move away from the question, Are girls and boys different? which centers much of the research on children and gender. Instead I ask: How do children actively come together to help create, and sometimes challenge gender structures and meanings? (Thorne 1993:4)

I forlengelsen av en sosialkonstruksjonistisk orientering kan en dreining mot poststrukturalistiske perspektiver bidra med momenter som problematiserer kompleksiteten i studiet av barn(dom) og kjønn, for eksempel ved å styrke forskerens oppmerksomhet mot betydningen av makt-viten-relasjoner, multiple identiteter og det dynamiske, skiftende, foranderlige, fleksible og motstridende. Poststrukturalistiske perspektiver og diskursanalytiske innfallsvinkler (Søndergaard 1999) som fokuserer på barn og kjønn, er først og fremst utviklet av feministiske forskere utenfor rammen av forskningstradisjonen barne-/barndomsforskning¹⁷ (Davies 1989, 2003, Rhedding-Jones 1996, Walkerdine 1984, 1990, 1996). Valerie Walkerdine er en av de første som gjorde seg bemerket med et poststrukturalistisk perspektiv. Hun er medforfatter av antologien *Changing the subject. Psychology, social regulation and subjectivity* (Henriques mfl. 1984) som legger ut det teoretiske grunnlaget for et ikke-essensialistisk identitetsbegrep. Hun var tidlig ute med dekonstruktive analyser av

barn(dom) og kjønn, blant annet med sine dekonstruksjoner av «det universelle barnet» og «normaliteten» i Piagets utviklingsteori og den barnesentrerte pedagogikkens praksis (i Storbritannia). Dette har vært et viktig bidrag til forståelsen av barn(dom) som konstruert, noe som jo også står sentralt i barne-/barndomsforskningen (jf. Jenks 1982, 1996, James, Jenks og Prout 1998). I sin forskning har Walkerdine (1990, 1996) blant annet brakt fram «tause fortellinger», særlig knyttet til «girlhood». (De)konstruksjoner av femininitet (og maskulinitet), og hvordan subjekter posisjoneres, konstrueres og reguleres i en diskursiv verden som inkluderer menneskers praksiser, er analysert med utgangspunkt i ulike kontekster. Walkerdines store og varierte kunnskapsproduksjon omfatter empiriske studier om eksempelvis barnehage, skole, fjernsynsprogram og tegneseriebøker. Hun kan sies å ha et generasjonelt perspektiv der analyser av barn og kjønn er kontekstualisert. Walkerdine har også trukket inn sosial klasse som en dimensjon i flere av sine analyser.

Av de mange som har latt seg inspirere av Valerie Walkerdine, er australske Bronwyn Davies. Med poststrukturalistisk teori og en diskursanalytisk innfallsvinkel har Davies (1989) utforsket barnehagebarns konstruksjoner av tradisjonell femininitet og maskulinitet, og hvor standhaftig de opprettholder dualismen mellom det kvinnelige og det mannlige. Dette forfølger hun i en studie med skolebarn, nå med et sterkere fokus på endringspotensialer som kan bryte kjønnsdualismen (Davies 2003). I sin forskningsinnsats gjør hun barna til medforskere, blant annet gjennom inngående samtaler, lesing og analyse av tekster. Davies kommer med et interessant forslag til hvorfor barn ser ut til å være så motstandsdyktige mot mer «radikal» innflytelse fra så vel foreldre som lærere:

Because of the way children are posi-

tioned, that is, as incomplete persons who do not yet fully know or understand the moral/social order, much of their experience is of being told that they have erred. To be accorded full human status they must avoid being caught out in such errors. Much of the fear and anxiety of childhood is connected with the process of acquiring «correct» personhood. Characters in their everyday world as well as characters in books are an important resource in learning to get it right. (Davies 1989:50)

Å bli kategorisert og å kategorisere andre riktig som jente eller gutt, knytter altså Davies til konsekvensene av rådende konstruksjoner av barn som inkompetente. En slik konstruksjon av barn(dom) er, som jeg har vært inne på, en sentral kritikk fra barne-/barndomsforskningen. Ved siden av kjønn trekker altså Davies inn generasjonelle relasjoner og anvender dette i en ramme av makt der diskurs og multiple (kjønns)identiteter er sentrale begreper.

Både barne-/barndomsforskning og kvinne-/kjønnsforskning har arbeidet med å bringe fram og analysere «tause» fortellinger. Å sette spørsmålsteget ved det som tæses for gitt, enten det gjelder analyser av aktørenes hverdagsliv, forskerens metodologi og teorikonstruksjoner eller andre kontekster, er en del av en vitenskapelig refleksivitet som ofte er inspirert av Foucault. Selvfølgheligheter som ble tatt for gitt, blir også de- og rekonstruert.

I sporene til Foucault trer *queer*-teori fram som en kilde til ny innsikt, og flere selvfølgheligheter står for fall (Butler 1993, Connell og Dowsett 1993). I den siste tiden har poststrukturalistisk feministisk forskning og *queer*-teori vært en kritisk inngang til måten seksualitet er studert og teoretisert på i relasjon til voksne (Butler 1993, Connell og Dowsett 1993). Foucault (1978) står sentralt i

nyere perspektiver der seksualitet¹⁸ forstås som sosialt og historisk konstruert, noe som griper langt utover det vi vanligvis forstår med seksuell aktivitet. Stevi Jackson, for eksempel, sier det slik:

In using the term «sexuality» then, I am referring not just to genital sexual activity, but to all attitudes, values, beliefs and behaviours which might be seen to have some sexual significance in our society. (Jackson 1996:62)

Poststrukturalistiske innfallsvinkler, som de jeg her har antydnet, åpner muligheter for å tematisere seksualitet i studier av barn og barndom i flere sammenhenger enn for eksempel voksnes overgrep mot barn (jf. Jenks 1996, Walkerdine 1996).

Kan så *queer*-teori bidra til ny innsikt i barne-/barndomsforskning? Jeg vil her avgrense meg til å antyde hvordan innsikt fra slik teori har vært nyttig i mine analyser av et etnografisk materiale fra barnehager (Nilsen 2002). Diane Richardson peker på følgende:

[...] most of the conceptual frameworks we use to theorise human relations rely implicitly upon a naturalised heterosexuality, where (hetero)sexuality tends either to be ignored in the analysis or is hidden from the view, being treated as an unquestioned paradigm. (Richardson 1996:1)

Faren for at seksualitet blir omgitt med taushet og/eller at en (implisitt) bygger på en naturalisert forståelse av heteroseksualitet, er absolutt til stede i barne-/barndomsforskning. Feministiske arbeider som anvender *queer*-teori, kan være en kilde til å oppdage og erkjenne at (hetero)seksualitet kan ha relevans for studier med/av barn(dom). Utematiserte selvfølgheligheter i så vel forskerens som aktørenes kulturelle konstruksjoner av (hetero)seksualitet kan brytes opp. At heteroseksualitet har en hegemonisk

posisjon blir grundig belyst av Judith Butler (1993). Dette er også en sentral innsikt av relevans for barne-/barndomsforskning og hegemonisk heteroseksualitet kan gjøres til en relevant kontekst i studier av barn(dom). I egne analyser av et tema jeg har benevnt «kjæresteri» (fra det nevnte etnografiske materialet), ble jeg oppmerksom på denne relevansen og knytter an til Richardson som slår fast at «[...] far from being a natural expression of gender and sexuality, heterosexuality is always in the process of being produced» (Richardson 1996:5). Ut fra mine analyser ser hegemonisk heteroseksualitet ut til å være en del av barnas praksiser, selv om de ikke språkliggjør det direkte (Nilsen 2002). Også de deltar i en kulturell (re)produksjonsprosess av hegemonisk heteroseksualitet som går på tvers av generasjoner i tid og rom. Temaet kjæresteri handler om at jenter og gutter tar i bruk en heteroseksuell romantisk diskurs som en ressurs i barn-barn-interaksjonen i barnehagen. Hegemonisk heteroseksualitet kan slik sett betraktes som en taus fortelling som først og fremst kan leses i «mellomrommet» mellom det sagte og det usagte. *Queer*-teori kan slik være en kilde til innsikt i forskerens analyser som (tilsynelatende) står fjernt fra feministisk forskning med lesbiske eller homofile voksne som informanter (Bolsø 2002, Eng og Markussen 2000).

Kunnskapsutveksling?

Oppsummert kan vi si at feministisk teori og kvinne-/kjønnsforskning har influert barne-/barndomsforskningen på det teoretiske nivå og fungert som inspirasjonskilde og et sted å hente ontologiske og kunnskapsteoretiske argumenter fra når det gjelder forhold som kritikk og dekonstruksjon av etablert kunnskap og begrepsutvikling. Kjønnsforskningen har også vært med på å synliggjøre og ta konsekvensene av at vi står overfor en mino-

ritetsgruppe med svak stemme i (tidligere) kunnskapsproduksjon. Men omvendt ser det ikke ut til at barne-/barndomsforskningen har influert denne sin inspirasjons- og kunnskapskilde i nevneverdig grad. Når voksne kvinner og menn står i sentrum for forskningsinteressen, står kjønnsforskningen, etter mitt syn, fortsatt overfor utfordringer med å tenke inn barn som subjekter og å ha et mer refleksivt forhold til barndom.

Slik jeg ser det, er det gode muligheter for interessante møter mellom henholdsvis barne-/barndomsforskning og kvinne-/kjønnsforskning. Innen begge forskningsfeltene står sosialkonstruksjonisme og poststrukturalisme som mulige fellesnevnerne (Jenks 1996, Søndergaard 1996). Fra hver sin kant, men med et visst felles teoretisk språk, skulle det være mulig at barne-/barndomsforskning og kjønnsforskning kan møtes til fruktbar kunnskapsutveksling og spennende analyser i større grad enn det som har vært tilfellet, enten forskningsinteressen er rotfestet i barn eller i voksne.

Jeg har vært inne på at Nick Lee utfordrer barne-/barndomsforskningen med en essensialismekritikk av «agency»-begrepet, og at han i den forbindelse peker på at tradisjonen (fortsett) er for nært knyttet til «mainstream» sosiologi. Det er uten tvil nødvendig med større refleksjon og teoretisk diskusjon om «agency»-begrepet, et begrep som jo også står i en intim relasjon til strukturbegrepet. Strukturbegrepet i barne-/barndomsforskningen er kanskje mer influert av «mainstream» sosiologi enn «agency»-begrepet. Etter min mening er faren til stede for at strukturbegrepet anvendes som et statisk begrep på «makronivå», fjernt fra aktørenes produksjon av «agency». «Agency-structure»/«mikro-makro»-problematikken er jo nettopp en spennende og vanskelig utfordring i samfunnsvitenskapen. At både barne-/barndomsforskning og kvinne-/kjønnsforskning befolkes av forskere som kommuniserer på tvers av

disipliner og på tvers av forskningspreferanser som vektlegger «agency»/mikro eller struktur/makro, gir håp om at det kan arbeides med den nevnte utfordringen på en fruktbar måte, både innenfor og på tvers av de to forskningsfeltene.

Det er oppløftende at deler av barne-/barndomsforskningen og kvinne-/kjønnsforskningen kan møtes på felles grunnlag i sosialkonstruksjonistiske og/eller poststrukturalistiske innfallsvinkler. Men selv om mulige teoretiske perspektiver, grovt sett, er på plass, har jeg inntrykk av at vi har et etterslep når det gjelder empiriske studier av kjønn som kan bidra til å bryte statiske og dikotomiske fortellinger om hvordan jenter og gutter konstruerer kjønn, så vel i jevnaldringskontekster som i relasjon til voksegenerasjonen (jf. Evaldsson 2001). Når det gjelder studier som fokuserer på jenter og konstruksjon av kjønn, ser det ut til at arbeidet med analyser som bryter med gamle stereotype bilder som ble frambragt av kjønnsrolleforskningen, er godt i gang (se for eksempel Evaldsson 2001, Heggli 2000, Nielsen og Rudberg 1994). Spørsmålet er om det empiriske etterslepet er større når det gjelder studier av konstruksjon av kjønn og gutter. Thorne har pekt på at kunnskapsproduksjonen lider av «big man bias» og at en av konsekvensene er en reproduksjon av stereotype og unyanserte bilder av gutter:

[...] the literature moves in a circle, carting in cultural assumptions about the nature of masculinity (bonded, hierarchical, competitive «tough»), then highlighting behaviour that fits those parameters and obscuring the varied styles and range of interactions among the boys as a whole. (Thorne 1993:100)

Det er et håp at den nye mannsforskningen også ivaretar den yngre generasjon sammen med barne-/barndomsforskning og kvinne-/kjønnsforskning. Det er imid-

lertid fortsatt en fare for at vi skal heftes ved «big man bias» i den forstand at «vanskelige» gutter, «vold» og andre synlige problemer vil dominere dagsordenen i en framtidig forskning. Videre kan vi håpe på at mannsforskningen ikke reproducerer kvinneforskningens svake interesse for barn og at voksen(etno)sentrismen ikke får fritt spillerom. Hvis negative bilder og problemorientert forskning overskygger interessen for gutter flest, vil vi få en amputert kunnskap om maskuliniteter og gutters konstruksjon av kjønn (Kryger 1988).

At kjønn er satt i bakgrunnen i barne-/barndomsforskningens empiriske analyser, betyr at denne forskningstradisjonen har mye ugjort i forhold til å bidra til mer nyanserte analyser der jente- og guttebarn, barndom, kjønn og generasjonelle forhold trekkes inn (Mayall 2002).

Barne-/barndomsforskningens utgangspunkt i en solidaritet med barn, uansett kjønn, kan kanskje bidra til å holde fast ved nødvendigheten av et mangfold. Dette mangfoldet må også involvere en innsats for å analysere interaksjon mellom jenter og gutter og det relasjonelle i konstruksjoner av feminiteter og maskuliniteter. At jenter er mest sammen med jenter og gutter er mest sammen med gutter er godt belagt i litteraturen. Det må imidlertid ikke hindre oss i også å analysere hvordan kjønn konstrueres når jenter og gutter interagerer med hverandre (se Gulbrandsen 1998, Heggli 2000, Nilsen 2002, Thorne 1993). Mangfoldet bør også involvere en innsats for å analysere generasjonelle relasjoner og kjønn. Kort sagt, utfordringene står i kø når barne-/barndomsforskning og kvinne-/manns-/kjønnsforskning møtes i fruktbar kunnskapsutveksling.

Randi Dyblie Nilsen
forsker

Norsk senter for barneforskning
NTNU

Noter

1. Jeg velger en slik dobbel betegnelse her for både å framheve det tverrfaglige og å holde fast på barn som aktører. Barn og barndom forstås her vidt med flytende grenser til unge og ungdom. Forskningsinteressene inkluderer slik sett også unge, som i Norge er «skolebarn» ut videregående skole, og barn under 18 år omfattes av FN-konvensjonen om barns rettigheter.
2. Prosjektet «Jenter og gutters konstruksjon av sosiale relasjoner, kjønn og identitet» finansieres av Norges forskningsråd, Velferdsprogrammet – samfunn, familie, oppvekst.
3. Følgende knippe av sentrale antologier kan gi noen ideer om hva den internasjonale litteraturen har befattet seg med: *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (James og Prout 1990), *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics* (Qvortrup mfl. 1994), *Children's Childhoods: Observed and Experienced* (Mayall 1994), *Children and Social Competence. Arenas of Action* (Hutchby og Moran-Ellis 1998), *Cool places. Geographies of youth cultures* (Skelton og Valentine 1998), *Theorizing Childhood* (James, Jenks og Prout 1998), *Research with Children. Perspectives and Practices* (Christensen og James 2000a). For øvrig kan det nevnes at det i løpet av 2001–2003 utgies en serie på fem antologier under navnet *Future of Childhood Series* på RoutledgeFalmer (www.routledgefalmer.com). Seriens redaktør er Alan Prout, og den utgies i etterkant av det britiske «ESRC Research Programme on Children 5–16», der også forskere fra Norge og andre land utenfor Storbritannia er representert.
4. Det er i første rekke samfunnsvitere, men vi finner også enkelte representanter fra humaniora. Forskere med basis i sosiologi, sosialantropologi og, i de senere år, også geografi har vært tydelige bidragsyttere. Vi finner også bidragsyttere med bakgrunn i pedagogikk (her begynner jeg meg) og psykologi, men sistnevnte er kanskje svakest representert.
5. For øvrig er boken et sterkt innlegg antikrigsdebatten. Den er tilegnet «alle mødre i verden», og før tittelsiden følges dette av et sitat fra et kvinnekjøte i London 8. mars 1945: «Og som mødre krever vi rett til å oppdra våre barn i en verden fri fra frykt, elendighet og krig.»
6. Forskningsprosjektet ble gjennomført i perioden 1987–1992 med base i European Centre for Social Welfare Policy and Research i Wien, med Jens Qvortrup som prosjektleder.
7. Noen eksempler: Andenæs 1991, Berentzen 1980, Enerstvedt 1978, Gulbrandsen 1998, Gullestad 1988, Gullestad mfl. 1991, Heggli 2000, Kjørholt 1993, 2003, Nilsen 1989, 1990, 2000a, Solberg 1991, 1996, Solberg og Danielsen 1988, Tiller 1983, 1989, 1991, Ytterhus 2000.
8. Dette har jeg diskutert andre steder (Nilsen 2000a, b, 2003). Problematikken taes opp i svært mye av den internasjonale litteraturen, se litteraturlisten for publikasjoner av for eksempel Chris Jenks, Allison James, Allan Prout og Jens Qvortrup.
9. Se Ytterhus 2000, Backe-Hansen og Ogden 1996 for andre innfallsvinkler enn det som kritiseres her.
10. Noe som eksempelvis gir seg utslag i deltakelse på samme seminarer og konferanser og at det er publisert en rekke antologier med artikler som baserer seg på ulike grener av barne-/barndomsforskningen.
11. Denne «nye» sosiologien betegner han «umoden sosiologi» («immature sociology»).
12. Agnes Andenæs' (1995) studie *Foreldre og barn i forandring* er imidlertid et eksempel på et arbeid der både barn og foreldre betraktes som subjekter. Både femårige barn og foreldrene deres er intervjuet i denne studien.
13. For forfatterens retrospektive blikk med refleksjon og selvkritikk, se Nielsen 2000, Nielsen og Rudberg 1994.
14. I de aller seneste år har det som en følge av diskusjoner relatert til problematisering av familialiseringens konsekvenser blitt utarbeidet en database i Statistisk sentralbyrå med barn som statistisk enhet (den såkalte barnefilen).
15. For eksempler på arbeider innen barneforskning som analyserer kjønn, se Danby og Baker 1998, Halldén 1994, 1998, Kjørholt 2003, Nilsen 2000a, 2002.
16. Se Kjørholt 2003 og Nilsen 2000a for eksempler på arbeider som analyserer kjønn knyttet til barn(dom) og generasjonelle forhold.
17. For eksempler fra tradisjonen barne-/barndomsforskning, se Halldén 1998, Kjørholt 2003, Nilsen 2002.
18. «Sexuality must not be thought of as a kind of natural given which power tries to hold in check, or as an obscure domain which knowledge tries gradually to uncover. It is the name that can be given to a historical construct: not a furtive reality that is difficult to grasp, but a great surface network in which the stimulation of bodies, the intensification of pleasures, the incitement to discourse, the formation of special knowledges, the strengthening of controls and resistances, are linked to one another, in accordance with a few major strategies of knowledge and power» (Foucault 1978:105–106).

Litteratur

- Alanen, Leena 1988. Rethinking Childhood. *Acta Sociologica* 31 (1), 53–67.
- Alderson, Pricilla 2001. Research by children. *International Journal of Social Research Methodology* 4 (2), 139–153.
- Alanen, Leena 1994. Gender and Generation: Feminism and the «Child Question». I Jens Qvortrup mfl. (red.): *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Avebury, Aldershot.
- Alanen, Leena 2001. Explorations in generational analysis. I Leena Alanen og Berry Mayall (red.): *Conceptualizing child-adult relations*. Routledge Falmer, London/New York.
- Andenæs, Agnes 1991. Livsformintervju med 4–5-åringer: Motivasjon, kontrakt og felles fokus. *Barn* 11 (4), 20–30.
- Andenæs, Agnes 1995. *Foreldre og barn i forandring*. Dr.polit-avhandling. Psykologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, AVH, Universitetet i Trondheim.
- Ariès, Philippe 1980. *Barndommens historie*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Backe-Hansen, Elisabeth og Terje Ogden 1996. Competent girls and problematic boys? *Childhood* 3 (3), 331–350.
- Berentzen, Sigurd 1980. Kjønnskontrasten i barns lek. En analyse av forholdet mellom begrepsdannelse og samhandling i en barnehage. Universitetet i Bergen, Sosialantropologisk institutt, Skriftserie nr. 3.
- Bolsø, Agnes 2002. *Power in the Erotic: Feminism and Lesbian Practice*. Doctoral thesis. Norwegian University of Science and Technology, Faculty of Social Science, Trondheim.
- Butler, Judith 1993. *Bodies that matter. On the discursive limits of «sex»*. Routledge, New York.
- Christensen, Pia Haudrup 1998. Difference and similarity: How children's competence is constituted in illness and its treatment. I Ian og Jo Moran-Ellis (red.): *Children and Social Competence. Arenas of Action*. Falmer Press, London.
- Christensen, Pia H. og Allison James (red.) 2000a. *Research with Children. Perspectives and Practices*. Falmer Press, London.
- Christensen, Pia H. og Allison James 2000b. Introduction. Researching Children and Childhood: Cultures of Communication. I Pia Christensen og Allison James (red.): *Research with Children. Perspectives and Practices*. Falmer Press, London.
- Connell, R.W. og G.W. Dowsett (red.) 1993a. «The unclean motion of the generative parts»: Frameworks in Western thought on sexuality. I R.W. Connell og G.W. Dowsett (red.): *Rethinking Sex. Social Theory and Sexuality Research*. Temple University Press, Philadelphia.
- Danby, Susan og Carolyn Baker 1998. How to be masculine in the block area. *Childhood* 5 (2), 151–175.
- Davies, Bronwyn 1989. *Frogs and Snails and Feminist Tales. Preschool children and gender*. Allen and Unwin, Sydney.
- Davies, Bronwyn 2003. *Shards of Glass. Children Reading and Writing Beyond Gender Identities*. Revidert utgave. Hampton Press, Cresskill, USA.
- Enerstvedt, Åse 1978. *Kongen over gata. Oslobarns lek i dag*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Eng, Heidi og Turid Markussen 2000. Queer teori i empirisk forskning: Om erfaring, språk og politikk. *Kvinneforskning* 24 (1), 74–86.
- Ennew, Judith 2002. Outside childhood. Street children's right. *The New Handbook of Children's Rights*. Routledge, London/New York.
- Evaldsson, Ann-Carita 2001. Könsskillnader och regellekar. *Nordisk Pedagogik* 20 (2), 65–79.
- Fenstermaker, Sarah og Candace West 2002. *Doing Gender, Doing Difference. Inequality, Power, and Institutional Change*. Routledge, New York/London.
- Foucault, Michel 1978. *The History of Sexuality*. Vol. 1: *An Introduction*. Penguin, Harmondsworth.
- Gulbrandsen, Liv Mette 1998. *I barns dagligliv. En kulturpsykologisk studie av jenter og gutters utvikling*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gullestad, Marianne 1988. Passepiken. *Barn* 6 (2), 45–68.
- Gullestad, Marianne, Anne Trine Kjørholt, Alfred Oftedal Telhaug, Per Olav Tiller, Rolf Th. Tønnesen og Eli Åm 1991. Om «Barneperspektivet». Innlegg fra forskere ved Norsk senter for barneforskning. *Barn* 9 (1), 63–83.
- Halldén, Gunilla 1994. The Family – A Refuge from Demands or an Arena for the Exercise of Power and Control – Children's Fiction on their Future Families. I Berry Mayall (red.): *Children's Childhoods: Observed and Experienced*. Falmer Press, London.
- Halldén, Gunilla 1998. Boyhood and fatherhood: narratives about a future family life. *Childhood* 5 (1), 23–39.
- Heggli, Gry 2000. *Skoledagboken. En folkloristisk studie av unge jenters skrivehandling*. Dr.art.-avhandling. Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Bergen.
- Henriques, Julian, Wendy Holloway, Cathy Urwin, Couze Venn og Valerie Walkerdine 1984. *Changing the subject. Psychology, social regulation and subject*. Methuen & Co, London.
- Holter, Harriet 1996. *Kvinneforskning: Utvikling*

- og tilnærminger. I Harriet Holter, Beatrice Halsaa, Janneke van der Ros, Else Skjønberg og Bjarne Øvrelid: *Hun og han. Kjønn i forskning og politikk*. Pax Forlag, Oslo.
- Hutchby, Ian og Jo Moran-Ellis (red.) 1998. *Children and Social Competence. Arenas of Action*. Falmer Press, London.
- Højlund, Susanne 2000. Konstruktion af barndomsbegrebet. Nogle overvejelser. *Barn* 18 (1), 77–86.
- Haavind, Hanne 1994. Kjønn i forandring – som fenomen og som forståelsesmåte. *Tidsskrift for Norsk psykologforening* 31 (9), 767–783.
- Jackson, Stevi 1996. The social construction of female sexuality. I S. Jackson og S. Scott (red.): *Feminism and Sexuality. A Reader*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- James, Allison 1998a. Imaging Children «At Home», «In the Family» and «At School»: Movement Between the Spatial and Temporal Markers of Childhood Identity in Britain. I N. Rapport og A. Dawson (red.): *Migrants of Identity*. Berg, Oxford.
- James, Allison 1998b. Foreword. I Ian Hutchby og Jo Moran-Ellis (red.): *Children and Social Competence. Arenas of Action*. Falmer Press, London.
- James, Adrian L. og Allison James 2001. Tightening the net: children, community and control. *British Journal of Sociology* 52 (2), 211–228.
- James, Adrian L. og Allison James (under utgivelse). *Constructing Childhood: Theory, Policy and Social Practice*. Palgrave, London.
- James, Allison, Chris Jenks og Alan Prout 1998. *Theorizing childhood*. Polity Press, London. (Dansk utgave med tittelen *Den teoretiske barndom* fra 1999. Gyldendal, København.)
- James, Allison og Alan Prout (red.) 1990. *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. Falmer Press, London.
- Jenks, Chris 1982. Introduction: constituting the child. I Chris Jenks (red.): *The Sociology of Childhood. Essential Readings*. Batsford Academic and Education Ltd., London.
- Jenks, Chris 1996. *Childhoods*. Routledge, London.
- Key, Ellen 1900. *Barnets århundrade*. Albert Bonniers förlag, Stockholm.
- Kjørholt, Anne Trine 1993. *Prøv selv. Kulturprosjekt og visjoner om barndom*. Norsk senter for barneforskning rapport nr. 29, Trondheim.
- Kjørholt, Anne Trine 2001. «The participating child». A vital pillar in this century? *Nordisk Pedagogik* 21 (2), 65–81.
- Kjørholt, Anne Trine 2002. Small is powerful: discourses on «children and participation» in Norway. *Childhood* 9 (1), 63–82.
- Kjørholt, Anne Trine 2003. «Creating a Place to Belong». Girls' and boys' hut-building as a site for understanding discourses on childhood and generational relations in a Norwegian community. *Children's Geographies* 1 (2) (under trykking).
- Kryger, Niels 1988. *De skrappe drenge og den moderne pædagogik*. Unge Pædagoger, København.
- Kvalheim, Ingeborg Lødrup 1980. *Barns læring av sosiale roller*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Lee, Nick 1998. Towards an immature sociology. *Sociological Review* 46 (3), 458–482.
- Lee, Nick 2001. *Childhood and Society. Growing up in an age of uncertainty*. Open University Press, Buckingham/Philadelphia.
- Lunden, Mimi 1948. *Barnas århundre*. Hans Martiniusens Forlag, Bergen.
- Makrinioti, Dimitra 1994. Conceptualization of Childhood in a Welfare State: A Critical Reappraisal. I Jens Qvortrup mfl. (red.): *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Avebury, Aldershot.
- Mayall, Berry (red.) 1994. *Children's Childhoods: Observed and Experienced*. Falmer Press, London.
- Mayall, Berry 2002. *Towards a Sociology for Childhood. Thinking from Children's Lives*. Open University Press, Buckingham/Philadelphia.
- Midjo, Turid 1994. Den nye barndommen. Individuering og subjektstatus. I Petter Aasen og Ove Kristian Haugaløkken (red.): *Bærekraftig pedagogikk. Identitet og kompetanse i det moderne samfunnet*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Nielsen, Harriet Bjerrum 2000. Rommet mellom sitering og dekonstruksjon. *Kvinneforskning* 24 (1), 16–44.
- Nielsen, Harriet Bjerrum og Monica Rudberg 1989. *Historien om jenter og gutter. Kjønnssosialisering i et utviklingspsykologisk perspektiv*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Nielsen, Harriet Bjerrum og Monica Rudberg 1994. *Psychological Gender and Modernity*. Scandinavian University Press, Oslo.
- Nilsen, Randi Dyblie 1985. *Rollelek*. Tano, Oslo
- Nilsen, Randi Dyblie 1989. Kampen om tiden. En artikkel om samspillet mellom førskolebarns lek og barnehagens tidsstruktur. *Nordisk Pedagogik* 9 (4), 217–227.
- Nilsen, Randi Dyblie 1990. *Rollelekens fortelling. En kulturalanalyse*. DMMHs publikasjonsserie nr. 3, Trondheim.
- Nilsen, Randi Dyblie 2000a. *Livet i barnehagen. En etnografisk studie av sosialiseringssprosessen*. Dr.polit.-avhandling. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Norges

- teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Nilsen, Randi Dyblie 2000b. Metoder og begreper i barndomssosiologiske studier av sosialiseringssprosessen. En diskusjon med utgangspunkt i barnet som sosial aktør. *Barn* 18 (1), 57–76.
- Nilsen, R. Dyblie 2002. «Sweetheart-ness» – Girls and boys doing gender in a day-care setting. Paper presentert på sesjonen Kön som social kategori på Nordisk sociologikongress i Reykjavik 15.–17. august.
- Nilsen, Randi Dyblie 2003. A Critical view on «the socialisation concept». Paper presentert på NFPF/NERA 31st Congress: Education as a Critical Force – Myth or Reality? Copenhagen March 6–9.
- Nilsen, Randi Dyblie (submitted). Learning from children in search of analytical concepts in the research process.
- Närvänen, Anna-Liisa og Elisabeth Näsman (under utgivelse). Childhood as a generation of life phase? *Young*.
- Oakley, Anne 1993. Interviewing women: a contradiction in terms. I Helen Roberts (red.): *Doing Feminist Research*. Routledge, London/New York.
- Oakley, Anne 1994. Women and Children First and Last: Parallels and Differences between Children's and Women's Studies. I Berry Mayall (red.): *Children's Childhoods: Observed and Experienced*. Falmer Press, London/Washington D.C.
- Prout, Alan 2000. Construction, Agency and Hybridity. I Alan Prout (red.): *The Body, Childhood and Society*. Macmillan Press, London.
- Prout, Alan og Allison James 1990. A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems. I Allison James og Alan Prout (red.): *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. Falmer Press, London.
- Qvortrup, Jens 1987. Introduction. *International Journal of Sociology* 17 (3), 3–37.
- Qvortrup, Jens 1990. Børn forgår, barndommen består. På sporet af en barndommens sociologi. *Dansk Sociologi* 1 (1), 35–55.
- Qvortrup, Jens 1994a. Childhood Matters: An Introduction. I J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta og H. Wintersberger (red.): *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Avebury, Aldershot.
- Qvortrup, Jens 1994b. A New Solidarity Contract? The Significance of a Demographic Balance for the Welfare of both Children and the Elderly. I J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta og H. Wintersberger (red.): *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Avebury, Aldershot.
- Qvortrup, Jens, Marjatta Bardy, Giovanni Sgritta og Helmut Wintersberger (red.) 1994. *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Avebury, Aldershot.
- Rhedding-Jones, Jeanette 1996. Positionings post-structural – Some Australian research in education. *Nordisk Pedagogikk* 16 (1), 2–14.
- Richardson, Diane 1996. Heterosexuality and social theory. I Diane Richardson (red.): *Theorizing heterosexuality. Telling it straight*. Open University Press, Buckingham GB/Philadelphia US.
- Skelton, Tracey og Gill Valentine (red.) 1998. *Cool Places. Geographies of Youth Cultures*. Routledge, London.
- Solberg, Anne 1991. Er det annerledes å intervju barn enn voksne? *Barn* 11 (4), 31–36.
- Solberg, Anne 1996. The Challenge in Child Research: From «Being» to «Doing». I Julia Brannen og Margareth O'Brian (red.): *Children in Families: Research and Policy*. Falmer Press, London.
- Solberg, Anne og Kirsten Danielsen 1988. Dagligliv i familier med store barn. Norsk institutt for by- og regionforskning, Oslo.
- Speier, Matthew 1976. The Adult Ideological Viewpoint in Studies of Childhood. I A. Skolnick (red.): *Rethinking Childhood. Perspectives on Development and Society*. Little Brown and Company, USA.
- Stafseng, Ola 2002. Fra barnets århundre til barnets årtusen. I Jens Qvortrup og Ola Stafseng (red.): *Barn mellom børs og katedral*. Abstrakt forlag, Oslo.
- Strandell, Harriet 1994. *Sociala mötesplatser för barn*. Gaudeamus, Helsinki.
- Søndergaard, Dorte Marie 1996. Social konstruksjonisme – et grundlag for at se kroppen som tegn. *Sosiologi i dag* 26 (4), 5–29.
- Søndergaard, Dorte Marie 1999. *Destabilising Discourse Analysis – Approaches to Poststructural Empirical Research*. Working paper no. 7, Institut for Statskundskab. University of Copenhagen.
- Thorne, Barrie 1987. Re-visioning Women and Social Change: Where Are the Children? *Gender & Society* 1 (1), 85–109.
- Thorne, Barrie 1993. *Gender Play. Girls and Boys in School*. Open University Press, Buckingham, USA.
- Thorne, Barrie 2001. Pick-up Time at Oakdale Elementary: Work and Family from the Vantage Point of Childhoods. I Rosanna Hertz og Nancy L. Marshall (red.): *Working families: The transformation of the*

- American home*. University of California Press, Berkeley.
- Tiller, Per Olav 1983. *Å vokse opp*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Tiller, Per Olav 1989. *Hverandre. En bok om barneforskning*. Gyldendal, Oslo.
- Tiller, Per Olav 1991. Forskningens gjenstand som objekt. Om etikk, validitet og verdivalg. *Barn* 9 (4), 7–19.
- Vestby, Guri Mette 1991. Det er detaljer som teller. *Barn* 9 (4), 37–44.
- Walkerdine, Valerie 1984. Developmental psychology and the child-centred pedagogy: the insertion of Piaget into early education. I Julian Henriques, Wendy Holloway, Cathy Urwin, Couze Venn og Valerie Walkerdine: *Changing the subject. Psychology, social regulation and subject*. Methuen & Co, London.
- Walkerdine, Valerie 1990. *Schoolgirl Fictions*. Verso, London/New York.
- Walkerdine, Valerie 1996. Populärkulturen och erotiseringen av små flickor. I James Curran, Davis Morley og Valerie Walkerdine (red.): *Samtidskultur och kommunikation*. Studentlitteratur, Lund.
- West, Candace og Don H. Zimmerman 1987. Doing gender, *Gender & Society* 1 (2), 125–151.
- Ytterhus, Borgunn 2000. «De minste vil, og får det ofte til...» en studie av hverdagslivets segregering i integrerende institusjoner – Barnehager. Dr.polit.-avhandling. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.

KOMMENTAR

Om fagforskjeller, politikk og generasjoner i kvinne- og kjønnsforskningens historie

Ved Ida Blom

Et av de seneste nummer av *Kvinneforskning* tar opp et viktig spørsmål, forholdet mellom feministisk forskning og feministisk politikk. Særlig interessant har jeg funnet Beatrice Halsaa sin artikkel som tegner et bredt bilde av utviklingen fra empirisk orientert kvinneforskning, inspirert av marxistisk og radikalfeministisk teori på 1970-tallet, til dagens poststrukturalistiske kjønnsforskning, mer eller mindre integrert i academia. Halsaa diskuterer det alltid aktuelle problem hvordan forskning forholder seg til politikk. Hun er

spesielt opptatt av om «suksesshistorien» for norsk kjønnsforskning har hatt som konsekvens at denne forskningen har mistet sin kritiske funksjon.

Naturlig nok bygger Halsaa sine erfaringer først og fremst på det som har foregått innenfor samfunnsvitenskapene, men hun trekker også inn det humanistiske fagfeltet, vel vitende om at forskjellige fagtradisjoner kan avvike fra det generelle bildet. I en enkelt artikkel er det selvsagt ikke mulig å nyansere framstillingen i altfor stor grad.

Men artikkelen presenterer et pågående forskningsprosjekt om kvinneforskningens historie, og jeg tror derfor det kan være verdifullt om forskere fra ulike fag, kanskje særlig innenfor humaniora, gir innspill til Halsaa framstilling. Artikkelen ga i hvert fall meg, som historiker, lyst til å komme med noen betraktninger.

Fagforskjellige forståelser av begrepet politikk?

Først til forholdet mellom forskning og politikk. Slik jeg leser Halsaa framstilling, blir dette først og fremst et spørsmål om forholdet mellom forskning og kvinnebevegelse. Med denne forståelsen av politikk in mente gir framstillingen nyttig innsikt. Likevel kan det være riktig å understreke at det kan ha vært forskjeller mellom fagene på dette feltet. Selv om det var tette bånd mellom kvinnebevegelsen og den tidlige kvinnehistoriske forskningen, hadde kvinnehistorien – kanskje til forskjell fra samfunnsfaglig kvinneforskning? – ikke utelukkende sitt utspring i 1970-tallets kvinnebevegelse. Det fantes i høy grad også faginterne røtter, for eksempel interessen for historisk demografi, for hverdagshistorie, for mentalitetshistorie og for det som ble kalt den «nye» sosialhistorien. Disse nye tilnærmingene medvirket til å endre forskningsfokus fra å studere det som skjedde i politikkens toppsjikt til å undersøke hvordan bevisstheten om politiske problemer oppstod i de brede lag av befolkningen, og hvilke konsekvenser politiske beslutninger fikk i menneskenes hverdag. Faginterne forutsetninger for kvinnehistorisk forskning må ikke glemmes.¹

Jeg skulle ønsket meg et forsøk på å definere begrepet politikk. Halsaa konsentrerer seg om kvinnebevegelsens politikk og forskningspolitikk. Men sett med en historikers øyne er kvinneforskningens forhold til politikk mer komplisert.

Mens samfunnsfaglig kvinneforskning ofte har hatt karakter av aksjonsforskning, og direkte kunne føre til praktisk handling når det gjelder fordelingskamp og definisjonskamp mellom kjønn, gjelder ikke dette på samme måte for kvinnehistorie. Ganske visst valgte kvinnehistorikere ofte sine problemstillinger ut fra politisk omstridte spørsmål i egen samtid, for eksempel interesse for kvinners lønnete arbeid eller for reproduksjonsproblematikken. Hensikten var likevel ikke å finne løsninger på samtidens politiske konflikter ved å gå til fortiden, men å søke kunnskap om hvordan slike problemer var blitt opplevd og forstått i fortiden. Den politiske betydning av en slik forskningsprosess bestod i å rette et kritisk søkelys mot etablerte forestillinger, for eksempel om kvinner som passive objekter i samfunnsutviklingen. Ved å synliggjøre både kvinneundertrykkelse og den betydning kvinners aktivitet hadde hatt for tidligere samfunnsendringer, bidrog kvinnehistorikere til å skape en mer nyansert forståelse av hvordan samfunnet fungerte, hvordan makt var konstruert og hvordan maktrelasjoner kunne forandres. Dette var kunnskap som kunne overføres på den tiden vi selv levde i. Historikere kunne vise at skillet mellom det private og det offentlige hadde hatt en tidsbegrenset og sosialt begrenset aktualitet, at det å være kvinne eller mann har vært historisk foranderlig og at skiftende forståelser av kjønn har hatt betydning for hvordan politikk utformes. Skillet mellom det sosiale og det politiske ble bygget ned, politikkbegrepet ble utvidet. Som Gro Hagemann har framhevet, produserer historikere meningssammenhenger som også gjelder i vår egen samtid og kan ha betydning for framtidige generasjoner.²

Både når det dreier seg om kvinneforskningens forhold til feministisk politikk og når det anlegges en bredere forståelse av forholdet mellom forskning og politikk, vil jeg mene at utviklingen av

kvinnehistorie til kjønns historie på ingen måte har svekket forskningens politiske potensial. Tvert om har dette rettet et kritisk søkelys mot stereotypier, ikke bare om kvinnelighet, men også om mannlighet. En behersket anvendelse av post-strukturalistisk teori har virket i samme retning. Dekonstruksjon av sentrale begreper har understreket kompliserte relasjoner og vanskeliggjort uholdbare forenklinger, for eksempel om seksualitet. Når dikotomien kvinne/mann oppløses, blir det plass til «queer theories», når undertrykkelses-/frigjøringsperspektivet suppleres med spørsmål også etter samarbeid og avhengighet mellom kjønn, legges det grunn for mer nyanserte forståelser av kjønnsrelasjoner, som er viktige også i dagens politikk.³

Kanskje selve politikkbegrepet bør dekonstrueres når kvinneforskningens historie skal skrives?

Generasjonsforskjeller i den tidlige kvinneforskningen

Heldigvis godtar ikke yngre generasjoner ukritisk det som blir sagt av den eldre garde. Generasjonsmotsetninger kan derfor gi opphav til nyttige debatter mellom forskere. Halsaa peker på de generasjonsmotsetninger som kom til syne i de tidlige diskusjoner om hva kvinneforskning burde være. Kjernespørsmål var om kvinneforskning skilte seg fra annen forskning utelukkende ved sitt gjenstandsområde eller også ved sin kunnskapsforståelse og praksis.

Som eksempel på generasjonsmotsetninger på dette område refererer Halsaa en meningsutveksling mellom Kari Melby og meg i 1978.⁴ Diskusjonen gjaldt et foredrag jeg hadde holdt i 1975 og som senere var blitt trykt i ulike sammenhenger. Halsaa ser debatten som en illustrasjon av at eldre og etablerte kvinneforskere nedtonte de mest radikale feministiske argumentene som kom fra

den yngre garde. Det har hun rett i. Men det ser ut til at Halsaa bygger sitt referat av diskusjonen utelukkende på den kritikken artikkelen møtte. Dermed kan innholdet i diskusjonen lett misforståes. Siden artikkelen senere er blitt tillagt stor betydning – etter min mening for stor betydning – for den retning kvinnehistorisk forskning tok i Norge, kan det være riktig å se nærmere på diskusjonen.⁵

Det er korrekt at Melby mente Blom hadde tatt avstand fra «en ren feministisk» definisjon av kvinnehistorie, bl.a. fordi den forutsatte at kjønn, ikke klasse eller etnisitet, var de viktigste skillelinjer i samfunnet. Det er også riktig at Melby framholdt at kjønn hadde en selvstendig forklaringskraft, ikke i stedet for, men sammen med klasse. Men som det framgikk av min artikkel og av mitt svar til Melby, understreket jeg i artikkelen nettopp at kjønn var en helt sentral analysekategori som måtte anvendes sammen med både klasse og etnisk tilhørighet, et synspunkt jeg underbygget bl.a. ved å vise til kvinnestemmerettskampen i USA. Jeg kan ikke skjønne at det var uenighet mellom meg og Melby på dette punktet, slik Halsaa gjengivelse kan gi inntrykk av. Jeg tok derimot avstand fra det som senere ble kalt en essensialistisk kjønnsforståelse, og de konsekvenser en slik forståelse ville få for forskningspraksis, bl.a. at kun kvinner kunne arbeide med kvinneforskning.

Mitt ærend var å lete etter en mellomvei mellom radikalfeministisk tolkning som prioriterte kjønn framfor andre analysekategorier, og den marxistiske historieførståelse som var sterkt framherskende på dette tidspunkt og som prioriterte klasse framfor alle andre analysekategorier. Denne mellomvei førte, som Hagemann senere har pekt på, bl.a. til aksept av dikotomien sosialt kjønn / biologisk kjønn (gender/sex) og til at det ble lagt hovedvekt på kjønn som en sosial og historisk konstruksjon, ikke som biologi.⁶ Det er mulig, som Hagemann hevder, at

denne tilnærmingen forsinket vår vilje til å ta opp de utfordringer som lå i å historisere biologisk kjønn. Men det varte også atskillige år før andre kvinneforskere begynte å problematisere biologien. Det var for øvrig ikke noe kvantesprang fra den sosialhistoriske kjønnsforståelse, som problematiserte en essensialistisk kjønnsforståelse, til det post-strukturalistiske dekonstruerte kjønnsbegrep.

Derimot kan det se ut til at Melby og jeg i 1970-årene var uenige om forskningspraksis og la ulike betydninger i begrepet «metode». Jeg siktet til kildekritikk og kildegransking som historikerens sentrale arbeidsredskap, et redskap jeg mente – og stadig mener – er like viktig for kjønns historie som for all annen historie. Melby hevdet at man måtte lese kildene på en annen måte for å få fram det de fortalte om kvinner enn når man ønsket å få kunnskaper om menn. Det var dette hun la i begrepet «en annen metode». For meg var det selvsagt at historikeren leser kildene ut fra det problem hun ønsker å belyse, at det er de spørsmål man retter til kilden som bestemmer hvordan man leser den. Men dette var etter min mening ingen ny metode, det var gammel innsikt innenfor historie-faget.

Nå er det ikke min hensikt i ettertid å redusere meningsforskjellene som denne diskusjonen avslørte. Samme artikkel ble senere framhevet som en hemsko for utviklingen av mer kreative tilnærminger til kvinne- og kjønns historien, faktisk som et uttrykk for «lojalitet med faderhuset». Det kan derfor ha vært mer grunnleggende meningsforskjeller mellom eldre og yngre historikere.⁷ Den som i 1970-årene allerede hadde arbeidet lenge innenfor et fag, ville være bedre kjent med de metodiske og teoretiske muligheter som lå i fagets egenart og kanskje derfor finne mindre behov for alternative redskaper. Med denne bagasjen var det også naturlig å knytte framveksten av

kvinnehistorisk forskning til andre nye tendenser i faget, som for eksempel hverdagshistorie og demografisk historie. For den som hadde sitt første møte med faget i sterk opposisjon til framherskende faglige fokuseringer, kunne situasjonen fortone seg annerledes. Med et slikt utgangspunkt ville man lettere se begrensninger og kanskje til og med tvang i de dominerende tilnærmingene, og vanskeligere få øye på de spirer innenfor faget som ledet fram mot nye perspektiver. Jeg tror likevel ikke at meningsforskjellene bunnet utelukkende i generasjonsforskjeller. Melby har i en artikkel i 1996 satt 1970-tallets diskusjon inn i sin historiografiske kontekst. Hun minner der bl.a. om at også yngre kvinnehistorikere oppfattet den sosialhistoriske tilnærmingen som en vei til kritiske analyser av teori og metode. Selv pekte jeg allerede i 1979 på en rekke av de meget viktige begrepsmessige nyvinninger den sosialhistoriske kvinnehistorie hadde ført til.⁸ Jeg tror vi i dag kan ha nytte av å se tilbake på slike debatter, ikke for å slå fast hvem som hadde rett, men for å få innblikk både i generasjonsmotsetningene i kvinneforskningens tidlige fase og i hvordan det var å famle seg vei inn i et nytt forskningsfelt. Ikke minst viser et tilbakeblikk hvordan ny erkjennelse ble vunnet.⁹

La meg også kort kommentere begrepet «lojalitet» som Halsaa anvender når hun peker på den tidlige kvinneforskningens «lojalitet mot disiplinfagene».¹⁰ Å være lojal kan være en positiv egen-skap, men det kan også innebære en snev av underdanighet, at man underkaster seg beslutninger man egentlig ikke er helt enig i for ikke å bryte opp et fellesskap. Det var ikke denne siste form for lojalitet som lå til grunn for kvinneforskere som ønsket å endre fagene innenfra. Snarere var det fortrolighet med tradisjonelle og fleksible metodiske grep som man mente også kunne anvendes på kvinneforskningen. Det interessante i denne sammenhengen blir nettopp at et slikt standpunkt

etter hvert modifiseres når aksepterte begreper blir underkastet kritiske vurderinger. Men dette har intet med «lojalitet» eller mangel på lojalitet å gjøre. Som både Melby og Hagemann har understreket, utvikler en forskningsdisiplin seg i en dialog mellom forskere, og de enkelte stadier i denne utviklingen må sees i sin historiske kontekst.¹¹ Da er det viktig å minne om at da jeg i 1975 holdt det foredrag som ble trykt året etter, var teoretisk nyskapende tankegang på kvinnehistoriens område ennå veldig spredt. Diskusjonene om hva dette forskningsfeltet var eller burde være hadde kun så vidt startet. Joan Kelly-Godal publiserte sin første banebrytende artikkel i 1975. I 1978 utga Joan W. Scott sammen med Louise Tilly en teoretisk og metodisk relativt tradisjonell studie av kvinnearbeid, som den gang ble sett på som nyskapende og inspirerende. Først i 1980-årene kom de banebrytende arbeidene til Joan W. Scott, Leonore Davidoff, Catherine Hall, Carole Pateman og en rekke andre, som fikk stor innflytelse også på norsk kvinnehistorisk forskning. Det kan derfor være grunn til å hevde at meningsutvekslingen mellom Melby og Blom i 1978 var en relativt tidlig svale som varslet en kommende sommer.

Om å møte seg selv i døren

Prosjektet som Halsaa er i gang med, er viktig. Vi som har vært med på den prosessen som her analyseres, kan bidra til å belyse det som skjedde fra ulike faglige innfallsvinkler. Kanskje vil flere av oss føle at vi møter oss selv i døren når vi retter et kritisk lys på det vi hevdet for nesten tretti år siden. Men nettopp en slik opplevelse gir innsikt i hva historisk kontekst betyr og hvordan nye perspektiver utvikles. Forhåpentlig følger flere seg kallet til å komme med kommentarer som kan være nyttige for den endelige utformingen av prosjektet.

La meg til slutt nevne at det kunne vært svært interessant om prosjektet med å skrive kvinne- og kjønnsforskningens historie kunne utvides til et nordisk komparativt prosjekt. Til tross for et utstrakt nordisk samarbeid har kjønnsforskningen i dag ulike posisjoner i de tre skandinaviske land. Å diskutere hvordan dette kan forklares må være en spennende forskningsoppgave.

Ida Blom
professor
Historisk institutt
Universitetet i Bergen

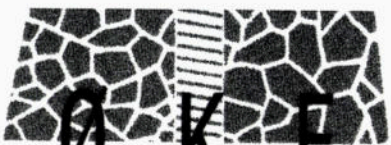
Noter

1. Blom 1979.
2. Hagemann 2003:67–71.
3. Melby 1996: særlig 209–210, Hagemann 2003:70–71, Blom 2002:121–124.
4. Melby 1978, Blom 1978.
5. Hagemann 1990: 69–75, Hagemann 2003:58–62.
6. Hagemann 2003:58–62.
7. Hagemann 1990:73–75.
8. Melby 1996:193–194. Se også s. 195–197 for en omtale av den omstridte artikkel fra 1975 som setter artikkelen inn i sin historiografiske kontekst. Liljeström 1994:5–15. Blom 1979 figurerer i Halsaa bibliografi, men ses ikke som et ledd i 1970-tallets meningsutvekslinger.
9. Dette diskuteres også av Melby 1996 og Hagemann 2003.
10. Halsaa 2003:13.
11. Melby 1996, Hagemann 2003.

Litteratur

- Blom, Ida 1976. Kvinnehistorie som forskningsområde. *Forskningsnytt* 1, 8–14.
- Blom, Ida 1978. Kvinnehistorie – hva og hvordan? En kommentar til Kari Melbys omtale av «Kvinner selv...». *Kjerringråd* 4, 51–55.
- Blom, Ida 1979. Kvinneforskning – en metodisk/teoretisk revolusjon? I *Kvinneforskning i de humanistiske fag*. Konferanserapport. Nordisk konfeanse 7.–10. mai 1979. NOS-H, Oslo.
- Blom, Ida 2002. Stereotypenes tyranni. *Kvinneforskning* 4, 121–124.
- Davidoff, Leonore og Catherine Hall 1987. *Family*

- Fortunes: Men and women of the English middle class, 1780–1850.* Hutchinson, London/Melbourne/Sydney/Johannesburg. Ny utgave med historiografisk innledning 2002.
- Hagemann, Gro 1986. Kvinnehistorie – faglig blindspor eller fruktbar disiplin? *Historisk tidsskrift* 3, 343–360.
- Hagemann, Gro 1990. Om å gjøre det enkle komplisert og det usynlige synlig – noen dilemmaer i kvinnehistorien. I *Historien og historikerne i Norden efter 1965*. Studier i historisk metode nr. 21, Aarhus universitetsforlag, 64–82.
- Hagemann, Gro 2003. *Feminisme og historieskriving. Inntrykk fra en reise*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Halsaa, Beatrice 2003. Feministisk forskning – feministisk politikk. *Kvinneforskning* 1.
- Kelly-Godal, Joan 1975. The Social Relations of the Sexes: Methodological Implications of Women's History. *Signs* 1.
- Kelly-Godal, Joan 1977. Did Women Have a Renaissance? I Renate Bridenthal, Claudia Koonz og Susan Stuard (red.): *Becoming Visible. Women in European History*. Houghton Mifflin Company, Boston.
- Liljeström, Marianne 1994. Kvinnohistorisk forskning i Norden: om historiografi og problemorientering. I Kåre Tønnesson (red.): *Fra kvinnehistorie til kjønns historie?* Rapport III fra det 22. nordiske historikermøte. Avdeling for historie, Universitetet i Oslo.
- Melby, Kari 1978. Kvinnehistorie – hva og hvordan? En omtale av «Kvinner selv...». *Kjerringråd* 3, 30–32.
- Melby, Kari 1996. Norsk kvinnehistorie 1975–1995. Kjønnets endrete vitenskapelige status. *Historisk tidsskrift* 1–2, 185–214.
- Pateman, Carole 1988. *The Sexual Contract*. Stanford University Press, Cambridge.
- Scott, Joan W. 1986. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *American Historical Review* 91 (5).
- Scott, Joan W. og Louise Tilly 1978. *Women, Work and Family*. Holt, Rinehart & Winston, New York.

B Ø K E R

Mangfold og motstand i jentekulturen

Ved Sidsel Natland

Anne Scott Sørensen (red.):
*Pi'r, Pink og Power. En antologi om
aktuel pigekultur.*
Gads Forlag, København 2002

Jenter eller jenters kultur er et tema som både ungdoms- og kjønnsforskningen har blitt kritisert for å ha oversett eller utelatt i sine studier. Innen ungdomsforskningen fokuserte man lenge på gutter, og i kjønnsforskningen ble søkelyset satt på mer voksne kvinner. Den danske kultur- og medieforskeren Kirsten Drotner har pekt på at unge jenter derfor har blitt å anse som en «dobbel negasjon» i denne forskningen. Ikke desto mindre er et nytt felt i ferd med å åpne seg i samfunns- og kulturforskningen gjennom de såkalte

Girls' Studies. Hva er det å være jente? Hvordan opplever jenter selv sitt hverdagsliv og sine omgivelser? Som et bidrag til dette feltet bør boken *Pi'r, Pink og Power* leses. Denne antologien er skrevet med utgangspunkt i at spørsmål om kjønn og alder ofte settes på dagsordenen i den offentlige debatt, og at unge jenter er mer «synlige» enn før på den offentlige arena.

Boken gir et innblikk i en rekke aktuelle jentekulturer fra bruk av Barbie, interessen for hester, Internett, musikk m.m. Feltarbeid og analyser er utført innen en dansk nasjonal kontekst, men empirien som brukes, er del av en internasjonal mediekultur. Redaktør er kjønns- og kulturforsker Anne Scott

Sørensen, som også bidrar med tre tekster. Resten av kapitlene er skrevet av studenter ved Center for Kulturstudier ved Syddansk Universitet i Odense. Boken henvender seg til studenter ved høyskoler og universiteter, men også til pedagoger og lærere så vel som den allmenne leser som er interessert i den aktuelle debatt om kjønn, alder og seksualitet.

De enkelte bidragene kan gjerne leses som enkeltstående artikler, men det er gjort en betydelig innsats i redigeringsarbeidet med å la kapitlene «snakke til hverandre»: Det henvises både fremover og bakover i boken når man leser. Tema-messig kompletterer også bidragene hverandre. Kapitlene presenteres i en aldersmessig rekkefølge der de yngste jentene presenteres først, og de siste kapitlene omhandler den såkalte *Riot Grrrl*-bevegelse som favner om jenter fra midten av tenårene og opp i 20-årene. Det er et mangfold av empiri som presenteres. Alle bidragene ligger innenfor rammen av en kulturfaglig og konstruktivistisk forskningstradisjon, og de fleste er spesielt knyttet til en *Cultural Studies*-tradisjon, slik vi kjenner den fra Birmingham-skolen – med sitt syn på brukere av popu-lærkultur som kreative og bevisste aktører.

I innledningskapitlet «Køn, alder og andre forskelle i det senmoderne» gir Scott Sørensen en innføring i nyere teori-er om kjønn, alder og seksualitet innenfor medie- og kulturforskningen. Hoved-poenget er å understreke viktigheten av kjønn og alder som noe man *gjør* innenfor en gitt kulturell kontekst. Thomas Ziehe presenteres som en viktig aktør i denne diskusjonen, siden han har arbeidet med sammenhengen mellom modernitet, alder og generasjon og vist hvordan «barndom» og «ungdom» i det moderne har blitt framstilt som samfunnsmessige kategorier og fenomener. Veien videre bygger på konstruktivistiske tilnærmin-ger i studier av barndom og ungdom, der man forstår alder og generasjon som kon-

tekst- og situasjonsbundet. Når det gjel-der kjønn, støtter Scott Sørensen seg sær-lig til den kanadiske sosiologen Barrie Thorne og hennes studier, der hun ser kjønn som noe barna spiller ut gjennom lek, og som de redefinerer og forhandler i leken. Kjønn ses altså som performans i det som også er Thornes oppgjør med to-kulturmodellen. En annen inspirasjons-kilde i studier av alder og kjønn, er skje-ma- og skriptteori, som innebærer en mer kognitivt orientert forståelse av kjønn. I den forbindelse presenteres psykologen Dorte M. Søndergaards avhandling *Teg-net på kroppen* (1996). Videre anlegges perspektiver på etnisitet og særlig på nyere medieteorier som berører kjønn og ny teknologi i en brukskontekst. Kapitlet er informativt og pedagogisk skrevet. Det danner et godt og nødvendig utgangs-punkt for den videre lesning.

I kapittel 2 tar Scott Sørensen ut-gangspunkt i at jenter synes å interessere seg mindre for data enn gutter. Det er særlig bruk av pc-spill som diskuteres. Hun presenterer to aktører; Girls' Games og Game Grrlz. Girls' Games, som er en kommersiell aktør som utvikler spill for jenter, baserer seg på at det er en *vesens-forskjell* mellom jenter og gutter som gir seg utslag i ulike tilganger til pc-bruk og pc-spill. Vi ser da hvordan denne aktøren ukritisk overtar tokjønnsmodellen, samt aktivt bidrar til å opprettholde den, ikke minst via innhold og utforming av spil-lene. Man kan altså snakke om en to-spillsmodell i forlengelse av tokjønnsmo-dellen, viser Scott Sørensen. Game Grrlz består på den annen side av unge kvinne-lige spillere som ikke ønsker spesielle jente- eller guttespill, men som ønsker å spille og delta i en *felles* spillekultur. Det at to slike aktører eksisterer side om side, signaliserer en ny forbindelse mellom forestillinger om femininitet og mestring av teknologi, dog ut ifra ulik tenkning omkring kjønn.

De tre neste kapitlene er basert på felt-arbeider i unge jenters hverdagsliv og

hobbyer. Mette Ankjær Jensen innvier oss i Barbie-dukkens verden. Teksten inneholder både en analyse av Barbies ulike utforminger og en brukerstudie der jenter i 6–8-årsalderen er blitt observert og intervjuet om sin lek med Barbie-dukker. Jensen tar utgangspunkt i alle de negative «bekymringsperspektiv» som tillegges Barbie: Seksualisering av barndommen, skjønnhets- og slankepress og konstituering av en stereotyp kvinnelighet. Historikken om lanseringen av Barbie er interessant og inneholder overraskende momenter. Et eksempel er poengteringen av at da Barbie kom på markedet i 1959, var hun alt annet enn en kvinnelig stereotypi, men tvert imot representerte hun verdier som makt og uavhengighet. Brukerperspektivet som anlegges, har som sitt sentrale utgangspunkt at det negative synet på Barbie impliserer et syn på barn som ureflekterte og ukritiske mottakere. Ved å se på den faktiske bruken av Barbie, finner Jensen at dukken tillegges flere og ulike betydninger av jentene; Barbie både parodieres og gjøres narr av. Kapitlet viser godt hvor flertydig Barbie er som kulturprodukt, samtidig som det understreker barns mangfoldige kulturelle kompetanse, ikke minst omkring kjønn, kropp og skjønnhet, slik den kommer til uttrykk i lek.

I kapittel 4: «Mestring og melodrama – piger og heste» gir Lisbeth Rostgård et innblikk i en annen «typisk jentehobby», nemlig hester. Med utgangspunkt i intervjumateriale med jenter på en ride-skole, diskuterer Rostgård hvordan populærkulturens produkter om hester og jentenes kultur påvirker og påvirkes av hverandre. Det er et interessant poeng at heste- og ridekultur, som tradisjonelt var en maskulin arena, i dag regnes som «jentekultur». Når hestekulturen ble til jentekultur, ble den også verdsatt annerledes i det kulturelle hierarkiet. Rostgård diskuterer denne utviklingen og jentenes fascinasjon av hester og ridning som både overskridelser og domestisering.

Fra Barbie og hestejenter går turen inn i jentenes «egne univers» – nemlig jenterommet. Forskingshistorisk knyttes begrepet «bedroom culture» til ungdomsforskerne Angela McRobbie og Jenny Garber som i 1976 introduserte begrepet som et mottrekk til den etablerte ungdomsforskningen – som var mest beskjef-tiget med den offentlige, synlige ungdomskulturen, dvs. stort sett den ungdomskulturen som var dominert av gutter. Det burde kanskje vært nevnt at McRobbie hadde et politisk siktemål med dette – nemlig å få jentene ut av pikerommet! Med utgangspunkt i påstanden om at «et pigeværelse er en fortelling» har forfatterne Olsen og Tirsgaard undersøkt hva som foregår på jenterommet, hvordan det ser ut og hvem som får adgang. De har gjort intervjuer blant jenter i 13–16-årsalderen, og de har også utstyrt jentene med kamera slik at de kunne ta bilde av rommet sitt. Kombinasjonen av de muntlige og visuelle kildene fungerer godt for å få flere innganger til jenteromskulturen. Det er i seg selv interessant å se hva jentene har valgt å ta bilde av. Kapitelforfatterne viser blant annet hvordan jenterommet fremstår som en del av en kjønnsbasert handlemåte. Et enkelt eksempel er at de er opptatt av å holde rommet ryddig og rent, noe som tradisjonelt er kvinnens arbeid. Samtidig gjør de opprør mot denne rollen når de vel så ofte lar uorden herske på rommet. Jenterommet er en arena for fest, venninneprat, ensomhet og hemmeligheter, romantikk, nostalgi og minner – et omdreiningspunkt i de unge jentenes hverdag.

Ankjær Jensen bidrar også med det sjette kapitlet, som er en tekstanalyse av livsstilmagasiner for unge jenter. Hun ser på tilfeldige utgaver av de to danske bladene «Vi Unge» og «Sirene». Formålet er å si noe om hva slags budskap om kjønn generelt og jenter spesielt som kommuniseres. Jensen diskuterer budskapet i «Vi Unge»: Stiller kanskje bladets jenteideal vel store krav til jenter? Jenter skal både

være selvstendige og skape seg selv, men samtidig videreføres kravet om å også være relasjonsskapende, søt, snill og sexy. Imidlertid kommuniseres det at jenter er innbyrdes forskjellige. Dette i motsetning til «Sirene»: Her finner Jensen at det underliggende budskap stadig kan knyttes til en tradisjonell oppfatning av kjønn. Markedsføringen av dette bladet som et magasin for unge kvinner som vil sette dagsorden, følges ikke opp av det faktiske innhold, og forskjell mellom kjønn betones mest. Jensens kritiske lesning kan være et viktig perspektiv for å balansere de foregående aktørorienterte studiene. Den generelle kritikk av brukerstudier er jo at de kan bli romantiserende og formidle en overdreven tro på folks kreativitet og fristilling. Jensen viser at det *er* noen begrensninger i populærkulturens tekster med tanke på kjønn og kjønnsroller.

I kapittel 7 er det yngre kvinnelige musikere som står i fokus, nærmere bestemt de danske artistene Dicte og Marie Frank. Ut ifra tekstanalyser viser Røgild hvordan sangerne søker unike uttrykksmåter for å beskrive sin generasjon og sin tid. I tekstene lekes det med kjønnede posisjoner, spørsmål om identitet og konflikten mellom forestilling og erfaring av hva kjærlighet er. Det er interessant å se hvor mye *fremførelsen* av sangene har å si for å komme fram til den tolkningen av tekstene som Røgild gjør. Det er særlig gjennom å betone performansen at Røgild kan analysere tekstene som refleksjoner omkring kjønn, særlig stereotyper om kjønn.

Martina Ladendorf bidrar med en informativ artikkel om «Cybergrrls – unge kvinder på internettet». Ladendorf har sett nærmere på de feministiske grrrlziner, altså nettidsskrifter med utspring i den amerikanske Riot Grrrl-bevegelsen. Denne bevegelsen knyttes til det som i USA kalles feminismens tredje bølge. Bruken av ordet «grrrl» er en takttikk for å gjenerobre ordet «girl» og gi

det høyere verdi. Bruken av *pi'r* i bokens tittel skal for øvrig forstås som et forsøk på en dansk variant over det amerikanske *grrrl*, men det er vanskelig både å finne gode oversettelser av både dette ordet – og ikke minst begrepet «girlhood». På dansk (og norsk) har vi ikke ord som kjønnsbestemmer barndommen. Flere av zinene bruker foto, tegninger og populærkulturelle estetiske uttrykksformer der de bl.a. parodierer og ironiserer over dominerende syn på kvinner, kropp og kjønnsroller. Ladendorf viser til at slike ziner kan bidra til å åpne opp debatten om kjønn til en større offentlighet, og at vi ser dette i en del av våre hjemlige ukeblader. Det svenske magasinet «Veckorevyen» er et eksempel på et blad som har integrert feministiske budskap de senere årene. Ladendorf spør om ordet *feminisme* da kan miste sin kraft. Blir alt til en «mainstream-feminisme»? Eller kan den faktisk bidra til en frigjørende forandring hos leseren? Grrrlzinene benytter seg av konvensjoner fra «mainstream-offentligheten» og parodierer disse for å få fram sitt feministiske budskap. Når ukebladene så tar opp Grrrlzinenes trender og idèer, ser vi altså at påvirkningen går begge veier. Er dette en kommersialisering av det feministiske budskapet?

I det avsluttende kapittelet «Girl Power – globalt og lokalt» følger Scott Sørensen opp Ladendorfs kapittel og tar opp flere generelle diskusjoner omkring girl power, riot grrlz og relasjoner til «the 3rd wave of feminism». «Girl Power» har blitt et allment kjent begrep som viser til en selvbevisst holdning både hos større jenter og yngre kvinner. Slik sett signaliserer begrepet noe individuelt og personlig, men også noe generasjonsbestemt. Scott Sørensens utgangspunkt er påstanden om at «Girl Power»-fenomenet har sitt utspring i den anglo-amerikanske ungdoms- og musikkultur, og at den derfra har diffundert ut i en bredere populærkulturell kontekst. Og da er vi tilbake i Riot Grrrl-bevegelsen. Scott Sørensen

går nærmere inn i deres retorikk og mytene omkring dem. Bevegelsen hadde sitt toppunkt på midten av 1990-årene og var mye omtalt, men har i dag lite kontakt med massemediene. Om det er snakk om en bevisst tilbaketrekning, om bevegelsen er kulminert eller om fenomenet lever videre i nye former, er vanskelig å si. Scott Sørensen ser imidlertid «Girl Power»-begrepet som en forlengelse og et nytt uttrykk i den globale mediekulturen. Hun kommer derfor også inn på spørsmålet om kommersialisering av feminismen. Hun mener at selv om vi på den ene side ser hvordan fenomenet degenereres til et spørsmål om privat image, ser vi på den annen side at «Girl Power» som en nyfeministisk strømning genererer stadig nye kulturkritiske tiltak.

I boken *Pi'r, Pink og Power* er det perspektivene på kjønn og alder som er den felles plattform for tekster og analyser.

Poenget er å anskueliggjøre begrepene som noe vi *gjør* og derigjennom noe vi «er» eller «blir». Forfatterne viser hvordan kjønn hele tiden produserer en ramme for interaksjon og fortolkning. Dette er kanskje ikke spesielt nytt tankegods innen den etablerte kjønnsforskningen, men siden forfatterne ønsker å nå ut til et bredere publikum, synes dette som et viktig aspekt å understreke utad. Tokjønnsmodellen og biologiske forståelser og forklaringsmodeller vedrørende kjønn har stadig godt fotfeste og kommuniseres jevnlig både i politikk, massemedia og populærkultur. For er det noe forfatterne lykkes med i boken, så er det nettopp å vise hvor mangfoldig og heterogen «jentekulturen» er, samtidig som – eller til tross for at – den stadig utsettes for et massivt press fra kommersielle aktører som opererer med langt snevrere rammer for kjønn.

BIDRAGSYTERE

Ida Blom, professor
Historisk institutt
Universitetet i Bergen
Sydnesplassen 7
5007 Bergen
Tlf.: 55 58 23 14
E-post: ida.blom@hi.uib.no

Tor Folgerø, stipendiat
Seksjon for kulturvitenskap
Institutt for kulturstudier og kunsthistorie
Universitetet i Bergen
Sydnespl. 12 og 13
5007 Bergen
Tlf.: 55 58 24 20
E-post: tor.folgero@ikk.uib.no

Mona-Iren Hauge, stipendiat
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo
Postboks 1094 Blindern
0317 Oslo
Tlf.: 22 84 50 01
E-post: monaireh@psykologi.uio.no

Gry Heggli, lektor
Högskolan på Gotland
S-621 67 Visby
E-post: gry.heggli@hgo.se

Björg Kjær, forsker
Learning Lab Denmark
Emdrupvej 101

DK-2400 København NV
Tlf. +45 39 55 99 76
E-post: bkj@lld.dk

Sidsel Natland, stipendiat
Seksjon for kulturvitenskap
Institutt for kulturstudier og kunsthistorie
Universitetet i Bergen
Sydnespl. 12 og 13
5007 Bergen
Tlf.: 55 58 22 10
E-post: sidsel.natland@ikk.uib.no

Randi Dyblie Nilsen, forsker
NOSEB
NTNU
7491 Trondheim
Tlf.: 73 59 62 48
E-post: randi.nilsen@svt.ntnu.no

Barrie Thorne, professor
Department of Sociology
University of California
Berkeley, CA 94720-1980
USA
E-post: bthorne@socrates.berkeley.edu

Ann T. Vølstad
cand. polit.
Fjellkroken
2022 Gjerdrum
Tlf.: 63 99 03 67
E-post: anntv@online.no

B-Blad

Depotbiblioteket

h080 34 063

I dette nummer:

Hvor er barna i kvinne- og kjønnsforskningen?
Barrie Thorne intervjuet av Gry Heggli

Bjørge Kjær: Børns køn, alder og etnicitet.
Bermudatrekant eller spændstig triade?

Mona-Iren Hauge: Jenter i virvelvind.
Konstruksjoner av kjønn, alder og etnisitet
blant jenter i 12–14-årsalderen

Sidseil Natland: «Jentevold»: Overskridelser av
normer for kjønn og alder?

Tor Folgerø: «Skeive» barnefamilier? Foreldre-
skap mellom normer og overskridingar

Ann Vølstad: Maktkamp og hengivenhet.
Stemødre mellom nærhet og distanse

Randi Dyblie Nilsen: Barn og kvinner, barndom
og kjønn. En barneforskners blikk
på to forskningsfelt

Kvinneforskning nr. 3/03